

4 / 2 0 2 3

Tieto ja valta

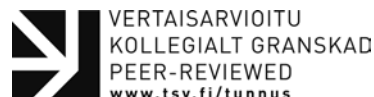
Idäntutkimus on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen aikakauskirja. Julkaisija on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.
4. numero 2023
30. vuosikerta

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

Idäntutkimus
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry
Puh. 044 5442203
e-mail: viets-idantutkimus@helsinki.fi

Vuosittilais 38 €, ulkomaille 40 € ja opiskelijat 18 €. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat vuosittilauksen jäsenmaksua vastaan (35 €, opiskelijat 16 €).

Koko sivun ilmoitus 300 €, ½ sivua 200 € ja ¼ sivua 150 €.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

TOIMITUS

Aleksanteri-instituutti
Unioninkatu 40 (PL 24)
00014 Helsingin yliopisto

Päätoimittaja:
Mika Perkiömäki
Tampereen yliopisto
e-mail: mika.perkiomaki@tuni.fi

Toimitussihteeri:
Jari Parkkinen
Jyväskylän yliopisto
e-mail: jari.v.parkkinen@jyu.fi

Emma Hakala
BIOS-tutkimusyksikkö
Ulkopoliittinen instituutti
e-mail: emma.hakala@fiia.fi

Meri Kulmala
Helsingin yliopisto
e-mail: meri.kulmala@helsinki.fi

Sirke Mäkinen
Helsingin yliopisto
e-mail: sirke.makinen@helsinki.fi

Jukka Pietiläinen
Helsingin yliopisto
e-mail: jukka.pietilainen@helsinki.fi

Mika Pylsy
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.pylsy@helsinki.fi

Saara Ratilainen
Tampereen yliopisto
e-mail: saara.ratilainen@tuni.fi

Riku Toivola
Helsingin yliopisto
e-mail: riku.toivola@helsinki.fi

Jaakko Turunen
Södertörn University
e-mail: jaakko.turunen@sh.se

TOIMITUSNEUVOSTO
Idäntutkimus-lehden toimitusneuvostona toimii Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry:n hallitus.

Lehden ulkoasu:
Asmo Koste / Nastamuomio oy

ISSN 1237-6051
Grano 2023

Seuraavien numeroiden teemat:
1/2024: Vapaa teema. Vertaisarvioidut artikkelit deadline: 25.10.2023, muut tekstit dl: 15.1.2024.
2/2024: Vastarinta. Vertaisarvioidut artikkelit deadline: 25.1.2024, muut tekstit dl: 5.4.2024.
3/2024: Keski-Aasia. Vertaisarvioidut artikkelit deadline: 25.4.2024, muut tekstit dl: 5.8.2024.
4/2024: Arki. Vertaisarvioidut artikkelit deadline: 10.8.2024, muut tekstit dl: 10.10.2024.

Valtauttavan tutkimustiedon äärellä

Tieto ja valta kuuluvat elimellisesti yhteen. Michel Foucault’n tunnetun määritelmän mukaan jokaiselle valtasuhteelle on sitä vastaava tietokenttä, ja toisaalta kaikki tieto edellyttää ja muodostaa valtasuhteita. Tiedoksi käsitetyt näkemykset todellisuudesta ohjaavat ihmisten toimintaa samalla muodostaen näitä valtasuhteita, ja vallan tuottamalla tiedolla on taipumus pönkittää olemassa olevia valtasuhteita. Kuten Foucault painotti, tieteellisen tiedon tuottaminenkaan ei ole vapaa näistä tiedon ja vallan vuorovaikutussuhteista.

Foucault’n aikana tiedon lähde olivat erityisesti kirjat. Niiden kytkeytyminen valtaan näkyi muun muassa siinä, että ilman valtaa kirjoja oli vaikea julkaista. Näin oli vielä 1990-luvulla, jolloin kirjoitetussa venäläisen Tatjana Tolstajan *Kys*-romaanin tulevaisuuteen sijoittuvassa dystopiakuvauksessa menneen maailman kirjat ovat keskeisin uuden totalitaristisen yhteiskunnan uhka. Vielä silloin ei Tolstajakaan osannut kuvitella sitä totuudenjälkeiseksi kutsuttua aikaa, jossa nyt elämme ja jossa valtauttavan tiedon lähteet ovat pitkälti muualla kuin kirjoissa. Lähes kaikki haemme tietoa internetistä, jossa julkaisu-oikeus on kaikilla. Yhä useammalle sosiaalinen media on keskeinen tiedon tuottaja, mikä taas on asettanut julkaisualustat omistavat yhtiöt keskeiseen asemaan tiedon ja vallan leikkauspisteessä. Venäjä on kunnostautunut erityisen taitavana uusien julkaisualustojen tiedontuotannon hyväksikäyttäjänä pyrkimyksissään oman valtansa laajentamiseen. Tosin Venäjällä kirjatkin ovat yhä merkittäviä: onhan Moskovan kirjastoista hävitetty liuta ”LGBT-propagandaksi” tulkittuja kirjoja, kuten Eeva Kuikan tähän numeroon arvioima Oksana Vasjakinan *Haava*-romani.

Venäjän ja sen valtapiiriin eri aikoina kuuluneiden alueiden tutkimuksesta kiinnostuneet ovat viimeisen parin vuoden aikana kokeneet konkreettisesti tiedon ja vallan yhteenkietoutuneisuuden. Venäjän hyökättyä Ukrainaan on käynyt yhä selvemäksi, miten vääristynyttä suuri osa tämän alueen tiedontuotannosta on ollut. Yhteys ei ole täysin suoraviivainen, mutta venäläinen tiedontuotanto on suuresti vaikuttanut siihen, miten alueen maita on tutkittu.

Tämän numeron esseessään Johannes Remy avaa sitä, miksi pohjoisamerikkalainen alue-tutkimus aikanaan lähti tälle tielle: yksinkertaisesti siksi, että aluetutkimuksen pioneerit olivat venäläisiä emigrantteja ja heidän oppilaitaan, jotka omaksuivat venäläisväritteiset näkemykset ja välittivät ne edelleen tuleville tutkijasukupolville. Clarence Manning kirjoitti jo niinkin varhain kuin vuonna 1957, että tämän seurauksena amerikkalainen tutkijayhteisö päätyi ymmärtämään kaikki entisen Venäjän keisarikunnan alueen ihmiset venäläisiksi. Näin esimerkiksi Vasili Kljutševskista (1841–1911) tuli keskeinen Venäjän historian auktoriteetti. Remynkin esseessään mainitsema Michael Karpovich oli hänen oppilaansa, ja niin Kljutševskin venäläisten toimijuutta korostavat ja Ukrainan olemassaolon sivuuttavat näkemykset välittivät

läntiseen tutkijayhteisöön. Kuten Sanna Turoma imperialismia, kolonialismia ja humanistista Venäjän tutkimusta käsittelevässä kolumnissaan tässä numerossa osoittaa, nämä venäläislähtöiset näkökulmat on jälkikolonialistisessa tutkimuksessa jo vuosikymmeniä kyseenalaistettu. Niiden vaikutukset ulottuvat kuitenkin nykypäivään – viittasinhan itsekin edellä venäläiseen romaaniin osoittaakseni kirjojen merkityksen tiedon ja vallan yhteenkuuluvuudessa, enkä esimerkiksi ukrainalaiseen, joita en paljonkaan tunne.

Tiedon ja vallan kytkösten omituisuuksia on se, että Kljutševskin merkitys Venäjän historian kirjoittajana ei ole korostunut ainoastaan pohjoisamerikkalaisessa tutkimuksessa, vaan hänen isovenäläiset näkemyksensä näkyvät myös neuvostoajan jälkeisissä yleisissä historia-käsityksissä Venäjällä. Niitä käsityksiä taas on muokannut nyky-Venäjän historiapolitiikka, jonka ilmiötä Simo Mikkonen käsittelee tämän numeron toisessa kolumnissa. Mikkosen mukaan vuonna 2012 perustettu Venäjän sotahistoriallinen seura sekä sen toiminnanjohtaja ja Venäjän historian oppikirjojen uudistamisen läpi runnonut Vladimir Medinski ovat keskeisiä Venäjän historiapolitiittisia toimijoita.

Idäntutkimuksen kiinnostusalueen tutkimuksen dekolonisaatio on tärkeä tehtävä. Kaiken tutkimuksen ei ole tarpeen kohdistua ja osallistua siihen, mutta on välttämätöntä, että muiden maiden ja kulttuurien kuin Venäjän näkökulmat nostetaan aiempaa vahvemmin esiin ja että Venäjä-keskeisyyden ongelmakohdat tehdään näkyviksi. Ilman sitä tutkimus ei pysty tuottamaan uskottavaa uutta tietoa. Hyvä esimerkki on Mirkka Ollilan tämän numeron vertaisarvioitu artikkeli kuolansaamelaisten juridisten oikeuksien toteutumisesta ja toteutumattomuudesta. Ollilan tutkimus osoittaa, miten moninaisesti ja laajasti neuvostoajalta periytyvät kolonialistiset käytänteet yhä ovat alkuperäiskansan oikeuksien toteutumisen esteenä.

Jo se, millä nimellä tieteenalamme kiinnostuksen kohdetta pitäisi dekolonisaation hengessä kutsua, on vaikea kysymys. Pitkään käytettiin termiä 'Venäjä ja Itä-Eurooppa', mikä esiintyy tätä lehteä kustantavan tieteellisen seurankin nimessä. Nimi on sittemmin kyseenalaistettu ensinnäkin siksi, että se antaa Venäjälle erityisaseman, toiseksi siksi, että kaikki käsitteen 'Itä-Eurooppa' alle kuuluviksi ajatellut väestöt eivät välttämättä itse identifoidu itäeurooppalaisiksi, ja kolmanneksi siksi, että se niputtaa myös maantieteellisesti Aasiassa sijaitsevia alueita venäläisiksi tai itäeurooppalaisiksi. 'Itä-Eurooppa'-termin korvaaminen 'itäisellä Euroopalla' onkin yleistynyt. Koska 'Venäjä ja itäinen Eurooppa' ei kuitenkaan poista kysymystä Venäjän erityisasemasta tai aasialaisten alueiden sivuuttamisesta, alettiin sen sijaan laajasti käyttää termiä 'Euraasia'. Sekin on kuitenkin nopeasti huomattu ongelmalliseksi, sillä siihen liittyy vahvoja venäläisnationalistisia konnotaatioita, joissa koko maantieteellinen Euraasia Portugalista Beringinsalmelle ajatellaan Venäjän alaiseksi kuuluvana valtapiirinä. Myöhemmin on esiin noussut termi 'globaali itä', johon kuuluvien alueiden ajatellaan olevan liian köyhiä kuuluakseen globaaliin pohjoiseen mutta liian rikkaita ollakseen globaalia etelää. 'Venäjän ja Itä-Euroopan' korvaajaksi siitä tuskin kuitenkaan on, sillä tässä kolmijaossa sillä tarkoitettuja maita kuulunee kaikkiin kolmeen ryhmään. Lisäksi se herättää ikäviä mielle yhtymiä kylmän sodan aikana käytettyyn 'toisen maailman' käsitteeseen. Hyvän termin metsästyks jatkukoon.

On myös tiedostettava, että valtahierarkioista vapaata ei dekolonisoitu tietokaan ole, sillä tiedon ja vallan kytkös ei ole purettavissa. Ongelman yhtä puolta kuvaa Valentyna Shapovalova tämän numeron autoetnografisessa esseessään, joka käsittelee ukrainalaistaustaisen tutkijan vaikeuksia esiintyä uskottavana Venäjään liittyvän tiedon tuottajana Pohjoismaassa. Vaikka yhteiskunta on nyt vastaanottavainen ukrainalaiselle näkökulmalle, joutuu kirjoittaja toistuvasti turhautumaan törmätessään epäilyihin puolueettomuudestaan. Hänen tutkimustie-

dolleen on siis kysyntää, mutta samalla sitä ei näytetä pitävän yhtä validina kuin sellaisten tutkijoiden, joilla ei ole suoraa henkilökohtaista suhdetta Ukrainaan.

Suomalaisessa kontekstissa kiinnostus Venäjään on joillekin saattanut olla itsessään eräänlaista dekolonisaatiota, tai ainakin vastavirtainen antiteesi (kolonialistiseen) länteen katsovalle valtavirralle. Siinä ei välttämättä ole aina tullut riittävästi huomioitua, että Venäjä on kolonialistinen itsekkin. Toisaalta Venäjän merkitys Suomelle on jo maantieteellisistä syistä väistämättä korostunut. On selvää, että meidän tulee tuntee Venäjä paremmin kuin vaikkapa Armenia. Tämä tiedon tarve näyttää lähimenneisyydessä johtaneen Venäjän vaarojen vähätelyyn. Onko syy ollut halu miellyttää poliitikkoja ja talouselämää vai optimismi ja tahto uskoa hyvään, on toinen kysymys.

Georgiaan pakeni satoja tuhansia venäläisiä erityisesti syyskuun 2022 osittaisen liikennällepanon jälkeen. Noin neljän miljoonan asukkaan maan monissa kansalaisissa suuri tulijamäärä on herättänyt ikäviä muistumia neuvostoajoista, sillä maahan muuttaneiden käyttäytymisessä on nähty paljon jälkiä vanhoista kolonialistisista asenteista. Tulijat eivät itse useinkaan huomaa niitä omassa toiminnassaan lainkaan, vaan ajattelevat olevansa hyvällä ja yhteisellä asialla Putinin hallintoa vastaan. Ongelmaa käsiteltiin myös menneen syksyn Aleksanteri-konferenssissa, kuten Jesse Hirvelän, Anna Laakkosen ja Mirkka Ollilan tämän numeron raportista käy ilmi. Vaikka Venäjän kolonialistinen luonne on meille ulkopuolisille ilmeistä, moni venäläinen ei sitä pysty näkemään – tai sitten ei halua. Niinpä monet Georgiaan paenneet kokevat nuivan kohtelunsa venäläisiin kohdistuvana rasismina.

Yksi lukemattomista tuenosoituksista Ukrainalle ja läntisille organisaatioille Tbilisin kaduilta. Kuva: Mika Perkiömäki.

Vieraillessani Georgiassa viime kesänä jännitteet georgialaisten ja venäläisten välillä olivat käsinkosketeltavia. Saapuneiden venäläisten käytöstä pidetään laajasti ylimielisenä ja alentuvana, ja usein tulijat myös olettavat venäjän ilman muuta olevan yhteisen kommunikaation kieli. Toisaalta huomasin, että kun vaikkapa kazakstanilainen lähtee lomalle Georgiaan, venäjäksi hänkin siellä asiansa hoitaa. Venäläisten saapumisen myötä hinnatkin ovat tuntuvasti nousseet, eikä se koske ainoastaan pilviin nousseita asumiskustannuksia Tbilisissä. Monet georgialaiset eivät myöskään pysty ymmärtämään, miksi maan hallitus ei ole liittynyt Venäjän-vastaiseen pakoterintamaan eikä edes tuominnut hyökkäystä Ukraina. Tbilisin kadut ovat täynnä kuvan 1 kaltaisia poliittisia, yleensä Venäjän-vastaisia, kannanottoja. Ukraina puolestaan suunnittelee Georgian maan nimen muuttamista venäjistä juontuvasta *Gruzijasta* georgiankieliseen *Sakartveloon*. Liettuassa tämä nimi otettiin venäläisperäisen rinnalle käyttöön jo muutama vuosi sitten.

Edellä jo mainittujen kirjoittajien lisäksi tämä numero sisältää myös Johanna Viimarannan artikkelin siitä, miten venäjän perintöpuhujat kokevat oppimisensa Helsingin yliopiston venäjä vieraana kielenä -oppiaineessa verrattuna vain suomea äidinkielenään puhuviin. 'Perintöpuhujat' on termi, jota ei suomenkielisessä tutkimuksessa ole vielä paljonkaan käytetty, vaan yleisesti on puhuttu kaksikielisistä, monikielisistä tai äidinkielisistä, mutta kuten Viimaranta artikkelissaan mainitsee, se sopii niitä paremmin tilanteisiin, joissa halutaan korostaa kieltä osana perheen kulttuurista ja kielellistä taustaa. Taideosastolla Mika Pyly esittelee ukrainalaisen kuvittajan Marija Kinovytsin vaikuttavia sotaa käsitteleviä töitä. Numero sisältää poikkeuksellisesti peräti neljän kaunokirjallisen kirjan arviot: Kuikan *Haava*-arvion lisäksi Juuso Kortelaisen näkemyksen Andrei Kurkovin *Harmaista mehiläisistä*, Päivi Kuuselan arvostelun Kira Jarmyšnin *Naisten selli nro 3:sta* sekä Juho Pitkäsen mietteet Ričardas Gavelisin *Vilnan pokerista*. Elina Kahla puolestaan arvioi Juha Meriläisen tuoreen patriarkka Kirillia käsittelevän tietoteoksen.

Lopuksi kiitän *Idäntutkimuksen* tekijöitä, kirjoittajia ja lukijoita päätyvästä vuodesta, joka on edellisen tavoin ollut raskas ja sodan sävyttämä. Toivottavasti seuraava vuosi tuo tullessaan edes pilkahduksia paremmasta. Niin taisin kirjoittaa vuosi sittenkin.

Helsingissä 4.12.2023

Mika Perkiömäki

Saamelaisten kiristytvä oikeudellinen asema Luoteis-Venäjällä

Mirkka Ollila
Helsingin yliopisto

Tässä artikkelissa paneudutaan Venäjän alkuperäiskansojen oikeudellisen kehityksen vaikutusalueisiin Kuolan saamelaisten elämän eri osa-alueilla. Venäjällä sekä perustuslaista että liittovaltion laeista löytyy oikeudellisia normeja, jotka suojelevat alkuperäiskansojen oikeuksia. Viimeisen vuosikymmenen aikana useat tutkijat ja tiedotusvälineet ovat kuitenkin kiinnittäneet yhä enemmän huomiota alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumiseen liittyviin haasteisiin. Tässä tutkimuksessa saamelaisten oikeuksien vaikutuksia tarkastellaan oikeudellisen pluralismin avulla painottaen Venäjän alkuperäiskansojen oikeusjärjestelmän epäkohtia ja ristiriitoja. Tutkimuksen aineisto koostuu neljästä haastattelusta, 21 uutisartikkelista vuosilta 2013–2022 ja yhdestä podcastista. Tulokset osoittavat, että Kuolan saamelaisten oikeuksien kolme vaikutusalueetta ovat itsehallinnon ja itsemääräämisen valvonta, perinteisen elinkeinon harjoittamiseen liittyvät esteet ja ristiriidat oikeuksien olemassaolossa *de jure*. Tutkimuksessa painottuu Putinin hallinnon aikaisen arktisen kehittämisen taannuttava vaikutus saamelaisten oikeuksien toteutumiseen. Artikkelissa viitataan lisäksi kolonialistisiin käytäntöihin, jotka mukailevat alkuperäiskansojen kokemuksia neuvostoajalta etenkin oikeuksien harjoittamiseen liittyvissä esteissä.

Arktinen alue, joka kattaa lähes kolmanneksen Venäjän pinta-alasta, on ollut maan hallinnon vallankäytön keskiössä jo vuosia. Alueen merkitystä korostavat sen runsaat luonnonvarat, erityisesti öljy, kaasu ja mineraalit, sekä tuhansien kilometrien etäisyys vallan linnakkeesta

– Moskovasta. Venäjän pohjoisen sekä Siperian ja Kaukoidän alueilla asuu lisäksi 40 valtion tunnustamaa alkuperäiskansaa, joiden väkiluku vaihtelee paikoitellen suurestikin.

Yksi näistä alkuperäiskansoista ovat saamelaiset, jotka asuttavat Luoteis-Venäjällä sijaitsevan Kuolan niemimaan lisäksi Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosia. Sekä Pohjoismaissa että Venäjällä saamelaiset ovat kokeneet asuttajakolonialismista johtuvaa sortoa etenkin vuosien 1930–1960 välillä, jolloin Saamenmaan uudisasutus mahdollistettiin heidän oikeuksiaan rajoittamalla (Kuokkanen 2018). Neuvostoaikana harjoitettu alkuperäiskansojen sorto vaikuttaa Kuolan saamelaisten oikeudelliseen asemaan ja siten saamelaiskulttuurin jatkuvuuteen vielä nykypäivänäkin. Saamelaisten pakkosiirrot, vieraannuttaminen perinteisestä ympäristöstä, venäläistäminen ja alkuperäiskansojen oikeuksien riistäminen kuvaavat Neuvostoliiton kolonialistisia käytäntöjä 1920–1970-luvuilla (Lehtola 1997, 68). Vaikka Neuvostoliitto romahti yli kolme vuosikymmentä sitten, Venäjän kolonialistinen asenne maan arktisia alueita kohtaan ei ole liiemmin muuttunut presidentti Putinin hallinnon aikana. Kolonialistisella asenteella tarkoitan tässä tutkimuksessa valtionhallinnon tapaa nähdä Venäjän arktinen alue maan taloudellisten ja turvallisuuskeskeisten voimavarojen tuottajana usein alkuperäiskansojen oikeuksien kustannuksella. Kuten tässä artikkelissa osoitan, viitteitä alkuperäiskansojen sorrosta on ilmennyt Putinin hallinnon¹ aikana jatkuvasti.

Näkemykseni mukaan arktisen alueen hyödyntämisellä, kuten kaivos- ja kaupallisella toiminnalla, on ollut kaventava vaikutus alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumiseen. Vesistöjen ja maiden rajaaminen pois Kuolan saamelaisten käyttöpiiristä kaupallisen ja viihdetoiminnan vuoksi on yksi konkreettinen esimerkki Saamenmaan hyödyntämisestä. Useat tutkijat (Xanthaki 2004; Vladimirova 2014a; Zmyvalova 2018; Fondahl, Filippova & Savvinova 2020; Zmyvalova 2020) ovat läpi 2000-luvun tuoneet esiin Venäjän alkuperäiskansojen oikeudellisen viitekehyksen ongelmia ja sen vaikutuksia arktisiin vähemmistöihin. Huolimatta alkuperäiskansojen oikeuksien huomioimisesta sekä Venäjän perustuslaissa että liittovaltion laeissa Kuolan niemimaalta on kantautunut huolestuttavia piirteitä saamelaisten oikeuksien puutteellisesta toteutumisesta ja sen taannuttavasta vaikutuksesta saamelaiskulttuurin säilyvyydelle.

Nostan tässä artikkelissa esiin oikeudelliseen pluralismiin (engl. *legal pluralism*) viittaavia käytäntöjä, jotka ilmenevät saamelaisten oikeuksia polkevinä toimina, alkuperäiskansojen lakien tulkintana valtion hyödyn mukaisesti sekä lukuisina byrokraattisina esteinä, joilla pyritään estämään alkuperäiskansojen oikeuksien toteutuminen. Oikeudellisella pluralismilla tarkoitetaan hajautuneita oikeudellisia tulkintakäytäntöjä tai valtiollisen oikeusjärjestyksen piirissä samanaikaisesti esiintyviä oikeudellisia sääntelymalleja (Karhu & Siltala 2020). Tarkastelen oikeudellisia epäkohtia kolmen pääteeman, byrokratian, talouden ja ympäristön kautta. Vaikka tutkimus keskittyy ajallisesti 2010–2020-lukujen tarkasteluun, nostan paikoitain esiin yhtymäkohtia neuvostoajan ja Putinin keskusjohtoisen hallinnon alkuperäiskansojen oikeuksiin vaikuttavissa käytänteissä.

Alkuperäiskansojen äänen korostaminen tutkimusaineistossa

Tutkimusaihe ja tutkimuskysymyksen asettelu edellyttivät sekä lukuisten eettisten ohjeiden ymmärtämistä ja käytännön toteutusta että eettisten periaatteiden uudelleenpohdiskelua. Koska eettinen ajattelutapani ei koostu alkuperäiskansojen näkökulmasta, korostui tarve tarkastella erilaisia saamelaisten ja muiden alkuperäiskansojen luomia käytänteitä ja ohjeita

alkuperäiskansantutkimukselle. Kuten Tunón, Kvarnström ja Lerner (2016) toteavat, useat alkuperäiskansat ovat kehittäneet omat eettiset ohjeensa, joita tutkijan tulee noudattaa.

Tarkastelemalla sekä useiden kansainvälisten sopimusten puitteissa tehtyjä eettisiä ohjeita että alkuperäiskansojen luomia eettisiä ohjeita Tunón, Kvarnström ja Lerner (2016, 68) tunnistivat kuusi toistuvaa periaatetta: kunnioitus, oikeuksien tunnustaminen, vastuu tutkijana, tarkkaavaisuus, osallistuminen ja keskinäiset edut. Heidän mukaansa kunnioitus, oikeudet ja vastuu tutkijana korostuvat useimmissa ohjeissa. Huolimatta tutkittujen eettisten suuntaviivojen samankaltaisuudesta edellä mainitut eettiset suuntaviivat eroavat yleisvaihtelultaan ja kokonaispanokseltaan. Akateemisissa ohjeissa painottuu usein vahvempi tutkimusnäkökulma, kun taas alkuperäiskansojen ohjeissa korostuu ihmisoikeusnäkökulma. Kansainvälisten foorumien yhteydessä kehitetyt eettiset ohjeet ovat puolestaan lähtöisin kansainvälisestä politiikasta.

Eettisten ohjeiden laatiminen saamelaisten kohdalla on valitettavasti vielä kesken. Siksi, kuten Saamelaisneuvoston presidentti Aslak Holmberg (2021) mainitsee, Venäjän puolella asuvien saamelaisten tutkimusetiikaksi suositellaan tulevaisuudessa Pohjoismaissa asuvien saamelaisten luomien eettisten ohjeiden noudattamista. Tässä tutkimuksessa on kiinnitetty erityisesti huomiota tutkijan vastuuseen, oikeuksien tunnustamiseen ja keskinäisiin etuihin ihmisoikeusnäkökulman vaikuttaessa vahvasti taustalla. Koska tutkimuksen perustana on arvio saamelaisiin liittyvän tutkimuksen tarpeellisuudesta ja hyödystä yhteisölle, on tutkimuskysymys seuraava: miten Venäjän alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva kansallinen lainsäädäntökehys vaikuttaa saamelaisten elämään Kuolan niemimaalla?

Koska tarkastelen tässä tutkimuksessa monitutkaisena oikeusjärjestelmän vaikutusalueita Venäjällä asuvien saamelaisten elämässä, olen tutkimusaineiston valinnassa pyrkinyt korostamaan alkuperäiskansojen edustajien ääniä. Tutkimuksen pääaineisto koostuu neljästä laadullisesta puolistrukturoidusta haastattelusta kolmen saamelaisen (H1, H3, H4) ja yhden itelmeenin (H2) kanssa. Kaikki haastateltavat ovat syntyneet Venäjällä. Itelmeenit ovat pieni alkuperäiskansa Kamtšatkan niemimaalla Venäjän Kaukoidässä, ja heidän perinteinen elinkeinonsa on pääosin kalastus. Tutkimukseen haastateltu itelmeeni työskentelee Venäjän alkuperäiskansojen oikeuksien parissa ja tuntee näin ollen myös Kuolan saamelaisten oikeudellista tilannetta.

Kolme neljästä haastateltavasta on mukana aktivismissa ja poliittisessa toiminnassa, eivätkä he sen vuoksi asuneet haastatteluhetkellä Venäjällä. Haastattelut suoritettiin kevään ja syksyn 2022 aikana verkkohaastatteluina. Kaksi neljästä haastattelusta käytiin venäjän kielellä keskustellen (H1, H4), yksi venäjäksi ja englanniksi (H3) ja yksi kokonaan englanniksi (H2). Keskusteluiden aiheina olivat saamelaisten perinteinen elämäntapa ja kulttuuriset käytännöt sekä alkuperäiskansojen oikeuksien vaikutus edellä mainittuihin.

Materiaalia täydentää ja tukee 21 uutisartikkelia vuosilta 2013–2022 sekä yksi *Novaja gazeta* -lehden tuottama podcast-haastattelu. Artikkeleissa painottuvat erityisesti kolme viimeisintä vuotta. Eettiset syyt ja Venäjän Ukrainassa 24.2.2022 lähtien laajentama hyökkäyssota haastoivat tiedonkeruun, mikä osittain johti siihen, että yhdistelin erilaisia kvalitatiivisia tietolähteitä hyödyntäen ”triangulaatiota” (Yeasmin & Ferdousour Rahman 2012). Vaihtoehtoiset ja joustavat tiedonkeruumenetelmät alkuperäiskansatutkimuksessa ovat yksi tapa välttää alkuperäisväestöihin kohdistuvaa tutkimuspainetta (Paksi & Kivinen 2021). Tutkimusaiheen arkaluontoisuuden vuoksi pyrin pitämään aineiston pääpainon haastatteluaineistossa. Näin keskeinen tieto alkuperäisväestöä koskevan lainsäädännön vaikutusalueesta

perustuu väestön itsensä kokemuksiin ja näkemyksiin. Tässä artikkelissa on käytetty vain valikoitu osa kerätystä tutkimusaineistosta ja päätelmistä.

Oikeudellinen pluralismi alkuperäiskansojen oikeuksien hallinnan välineenä

Kuten Bunikowski (2014), Koivurova et al. (2015) ja Vladimirova (2016) huomauttavat, paperilla Venäjän oikeusjärjestelmä tunnustaa alkuperäiskansojen oikeuksien turvaamisen, mutta todellisuudessa oikeuksien toimeenpano ei tapahdu lakien mukaisesti. Tämä johtuu siitä, että saamelaisten oikeuksien *de jure* -toteutumisen ja oikeusjärjestelmän *de facto* -järkeistämisen välillä on päällekkäisyyttä ja ristiriitoja. Lakien sisältöjen tulkintaa sekoittavat lisäksi Venäjän alueviranomaisten toimivallan jaon epäselvyys ja muutokset liittovaltion laeissa. Nämä toimet puolestaan lisäävät epäselvyyttä siitä, mitä lakia missäkin tilanteessa sovelletaan ja mitkä alkuperäiskansojen konkreettiset oikeudet oikeastaan ovat (Tamanaha 2008, 1–2).

Griffiths (1986) kirjoitti 1980-luvulla artikkelin nykyaikaisten valtioiden oikeusjärjestelmien ymmärtämisestä. Vastoin yleistä käsitystä johdonmukaisista ja järjestäytyneistä laeista tai oikeusjärjestelmästä hän vertaa niitä epäjohdonmukaisten ja päällekkäisten osien epäjärjestäytyneeseen kollaasiin. Kyseistä järjestelmää, jossa useampi kuin yksi oikeusjärjestelmä vaikuttaa yhteiskunnallisella tasolla, Griffith kuvaa termillä oikeudellinen pluralismi (eng. *legal pluralism*). Pluralistiset järjestelmät olivat Elsanan (2019) mukaan erityisen tärkeitä siirtomaavaltioissa, joissa perinteiset oikeusjärjestelmät ja alkuperäisväestöjen tapalait elivät olemassa olevan siirtomaajärjestelmän rinnalla, vaikkakin usein rajoitetusti. Oikeudellinen pluralismi haastoi valtiollisesti yhtenäiseksi ajatellun oikeusvaltion ja oikeudellisen yhdenvertaisuuden ajatuksen. Oikeudellisen pluralismin merkitystä alkuperäiskansojen oikeuksien tunnustamisessa onkin käytetty esimerkkinä useissa postkoloniaalisissa maissa, kuten Elsana (2019) luonnehtii.

Oikeudellinen pluralismi auttaa tunnistamaan valtioiden oikeusjärjestelmien epäkohtia alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumisessa sekä ymmärtämisessä, sillä se painottaa oikeudellista monimuotoisuutta. Tutkijat ovat keskustelleet pluralismista, kolonialismista ja alkuperäiskansoista yhdessä aiemminkin, mutta kuten Paksi ja Kivinen (2021, 202) toteavat, ”tarvitaan paradigman muutosta kohti kokemusten, käytäntöjen, tiedon ja teorioiden monimuotoisuutta”. Näin ollen sovelletaan tässä sosiologisessa tutkimuksessa oikeudellista pluralismia osoittamalla, miten se on otettu huomioon Venäjän alkuperäiskansoja koskevassa oikeusjärjestelmässä mutta ei toteudu käytännössä. Täten herää kysymys siitä, ovatko Venäjän alkuperäiskansojen oikeudet vain näennäisiä.

Ristiriitojen verkosto: Neuvostoajan kolonisaatiosta 2000-luvun haasteisiin

Teollisuuden kehittyminen Kuolan niemimaalla, Neuvostoliiton kollektivisointi- ja venäläistämispolitiikka sekä Stalinin sortotoimet ovat vaikuttaneet saamelaisten heikkoon oikeudelliseen asemaan 1900-luvun alusta asti (Lehtola 1997; Allemann 2013). Kollektivisoinnin myötä saamelaisten tärkeä identiteetin rakentaja, poronhoito, siirrettiin 1930-luvulla kolhooseihin, ja Stalinin suuri terrori huipentui etniseen puhdistukseen, joka ulottui myös Neuvostoliiton rajamaille. Samoihin aikoihin Kuolan niemimaan länsialueiden saamelaiset ajettiin pois kotiseutualueeltaan voimalaitosten rakentamisen tieltä. 1960-luvulla tekoaltaiden

rakennusprojektit pakottivat saamelaiset jälleen siirtymään. Lisäksi, kuten Lehtola (1997, 66) toteaa, Kuolan strategisen aseman takia niemimaan sisäosat eristettiin sotilasalueiksi, mikä kavensi entisestään saamelaisten elintilaa ja vaikeutti perinteisten elinkeinojen, kuten poronhoidon, harjoittamista.

Jo vuonna 1926 Neuvostoliitto loi juuret kolonialistis-rasistisia rakenteita noudattavalle pienten alkuperäiskansojen kategorialle (*malyje narodnosti*, pienet kansallisuudet), jota Venäjän federaatio noudattaa edelleen. Kuten Donahoe, Habeck, Halemba & Sántha (2008, 995) taustoittavat, aluksi termi *malyje* (pieni) ei viitannut niinkään väestön koon määrälliseen mittaukseen, vaan pikemminkin laadullisiin ominaisuuksiin, mukaan lukien maantieteellinen syrjäisyys, sosiaalinen ”jälkeenjääneisyys” ja paternalistinen suojelun tarve. Vasta 1990-luvun alussa ryhdyttiin käyttämään kategorialla *korennyje malotšislennyje narody* (pienilukuiset alkuperäiskansat), jota käytettiin nykyisen muotonsa mukaisesti koskettamaan lukumäärältään pientä ja perinteisiä alueita asuttavaa 47:ää alkuperäiskansaa. Venäjä tunnistaa edellä mainituista 40 kansaa pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän alkuperäiskansoiksi, ja heidän perinteiset alueensa kattavat jopa 60 prosenttia valtion pinta-alasta Murmanskista Tšukotkaan. Venäjän tapa määritellä ne alkuperäiskansat, jotka ovat oikeutettuja valtiolliseen tukeen, perustuu numeeriseen, luonteeltaan koloniaaliseen kriteeriin (Vladimirova 2014a, 216). Liittovaltion laki N 82-FL määrittelee pienten alkuperäiskansojen kategorian ensimmäisen pykälänsä ensimmäisessä kohdassa seuraavasti: ”Pieniä alkuperäiskansoja ovat kansat, jotka asuttavat esi-isänsä perinteisesti asuttamia alueita, säilyttävät perinteisen elämäntapansa ja taloudellisen toimintansa, ovat lukumäärältään alle 50 000 ja tunnistavat itsensä erillisiksi yhteisöiksi.” (FAOLEX Database 2020; suomennos omani).

Jatkumona neuvostoajana alkaneelle alkuperäiskansojen heikolle oikeudelliselle asemalle Venäjä ei ole allekirjoittanut itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevaa yleissopimusta nro 169 (ILO 169), kuten eivät myöskään Suomi ja Ruotsi. Venäjä ei liioin ole myöskään ratifoinut YK:n julistusta alkuperäiskansojen oikeuksista. Maa on äänestänyt ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen puolesta mutta ei ole sidottu noudattamaan sitä (Zmyvalova 2020, 336). Vaikka Venäjä ei ole sitoutunut edellä mainittuihin tärkeisiin alkuperäiskansoja koskeviin julistuksiin, se on kuitenkin liittynyt muihin keskeisiin kansainvälisen oikeuden instrumentteihin, jotka suojelevat alkuperäiskansojen oikeuksia. YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, jonka Neuvostoliitto ratifioi vuonna 1973, on soveltuviin määrin yksi esimerkki edellä mainitusta. Venäjän tapauksessa kansainvälinen oikeus näyttelee valitettavasti hyvin vähäistä roolia alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumisen kontekstissa.

Maan kansallisesta lainsäädännöstä ilmenee kuitenkin neljä pääartikkelia, jotka suojelevat ja säätelevät erityisesti pienten alkuperäiskansojen oikeuksia. Ensimmäinen ja tärkein Venäjän alkuperäiskansoja koskeva laki on Venäjän perustuslain pykälä 69, joka takaa Venäjän alkuperäiskansojen oikeudet kansainvälisesti tunnustettujen periaatteiden ja normien mukaisesti sekä suojelee Venäjän etnisten kansojen kulttuurista identiteettiä (Gosudarstvennaja дума 2023). Lisäksi kolme pääasiallista liittovaltion lakia säätelevät suoranaisesti alkuperäiskansoja koskevia kysymyksiä: FL 30.4.1999 N 82-FL ”Pienilukuisten alkuperäiskansojen oikeuksien takaamisesta” (N 82-FL), FL 20.7.2000 N 104-FL ”Alkuperäiskansojen järjestäytymisen yleisistä periaatteista Venäjän federaation pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän pienten kansojen yhteisöt” (N 104-FL) ja FL 7.5.2001 N 49-FL ”Pienilukuisten alkuperäiskansojen elinympäristöjen perinteisen käytön alueista pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän kansat” (N 49-FL). Nämä liittovaltion lait takaavat alkuperäiskansoille oikeuden asuttaa esi-isänsä perinteisiä

asutusalueita ja ylläpitää perinteisiä elinkeinoja, taloutta ja kauppaa (Fondahl, Filippova & Savvinova 2020).

Liittovaltion lain ”Kalastuksesta ja vesien biologisten luonnonvarojen suojelusta” pykälän 16 kohtien 1 ja 7 mukaan Venäjän pohjoisilla alkuperäiskansoilla on oikeus kalastukseen perinteisen elinkeinonsa harjoittamiseksi ja säilyttämiseksi (Zmyvalova 2018, 66). Huolimatta sekä perustuslain pykälästä 69 että useasta liittovaltion laista perinteisen elinkeinon harjoittamiseen liittyvien oikeuksien toteutuminen on osoittautunut monimutkaiseksi. Vuonna 2008 lakiin ”Kalastuksesta ja vesien biologisten luonnonvarojen suojelusta” tehtiin muutoksia, jotka pakottivat alkuperäiskansat kilpailemaan pääsystä vesistöille huolimatta liittovaltion laista N 49-FL, joka takaa alkuperäiskansojen kalastus- ja metsästysoikeudet, poronhoidon sekä valtion tai kunnan omiin tarpeisiinsa takavarikoimien alueiden korvaukset (Zmyvalova 2018, 72). Tammikuussa 2016 edellä mainittuun lakiin tehtiin jälleen uusia muutoksia, jotka tällä kertaa rinnastivat alkuperäiskansat ei-ammattimaisiin kalastajiin, mikä teoriassa kumosi alkuperäiskansojen oikeuden perinteiseen kalastukseen. Lain ristiriitaista tulkintaa lisäsi se, että amatöörikalastajat saattoivat ostaa kalastuslupakiintiöitä ja hankkia kalastusoikeuksia, jotka ylittivät alueilla eläneiden alkuperäiskansojen oikeudet (Zmyvalova 2018, 54). Suliandziga ja Sulyandziga (2020) huomauttavat lisäksi, että monilla alueilla yksityiset yritykset näkevät alkuperäiskansojen *obštšinat* kilpailijoina, jotka on syrjäytettävä kalastustoiminnasta. Koivurova et al (2015, 14) kuvailevat *obštšinoja* perinteisenä Venäjän alkuperäiskansojen järjestäytymismuotona, jonka avulla he voivat elvyttää ja kehittää kulttuuriaan, perinteitään sekä perinteisiä luontoon pohjautuvia elinkeinojaan.

Maaliskuussa 2020 presidentti Putin hyväksyi asiakirjan ”Venäjän federaation politiikan perusteista Arktisella vuoteen 2035 asti” (jatkossa Arktinen strategia 2035) (Gustafsson 2021). Asiakirjassa esitetyllä arktisen alueen politiikalla painotetaan Gustafssonin mukaan sotilaallista voimaa, luonnonvaroja sekä kalastusta ja metsäteollisuutta, jotka ovat edelleen Venäjän taloudellisen ja kansallisen turvallisuuden keskeinen voimavara. Nähtäväksi jää, miten Venäjä ottaa huomioon pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän alkuperäiskansojen oikeudet toteuttaessaan arktista strategiaansa. Veli-Pekka Tynkkynen (2019, 78) kuvailee ilmaston lämpenemisen yhä enemmän mahdollistamaa arktisten luonnonvarojen hyödyntämistä ”arktisenä paradoksina”. Ikiroudan ja merireittien sulaminen houkuttelevat yhä laajempia kaivos-, poraus- ja muita infrastruktuurihankkeita mutta tuovat samalla ympäristöllisiä, sosiaalisia ja eettisiä ongelmia alueilla asuville väestöille. Ilmaston lämpenemisen mahdollistaman Koillisväylän (*Severnõi morskoj put*) kasvava käyttö, joka on Venäjälle tärkeä sekä kaupallisesta että kansallisen turvallisuuden näkökulmasta, tarkoittaa myös laajempia sosioekonomisia kehityksiä arktisella (Gustafsson 2021, 2). Analyysiosiossa käyttämäni termi ”ristiriitojen verkosto”, joka kiteyttää Putinin hallinnon luomat alkuperäiskansojen oikeuksien harjoittamisen esteet, voidaan nimenomaisesti nähdä juontuvan Venäjän arktisesta paradoksista.

Varjo Kuolan saamelaisten itsemääräämisoikeuden ja itsehallinnon yllä

Seuraavaksi paneudun tutkimusaineistoa analysoimalla saamelaisten poliittisen toiminnan hallintaan ja valvontaan sekä valtion byrokratian kasvuun Kuolan niemimaalla Putinin hallinnon aikana. Valitut esimerkit keskittyvät erityisesti saamelaisten itsehallinnon ja itsemääräämisoikeuden säätelyyn. Kuolan saamelaisten poliittinen toimijuus muodostaa näin ollen yhden tärkeistä avaintemoista väestön oikeuksien toteutumisen ja niiden valvonnan kannalta. Putinin hallintokauden aikana tapahtuneet lakimuutokset ja niiden kaventavat vaikutukset

Kuolan saamelaisten oikeuksien harjoittamiseen ja toteutumiseen asettuvat alkuperäiskansojen oikeudellisen kehyksen ja arktisen kehittämisen risteyskohtaan. Tutkimusaineistossa korostuva viranomaisten paluu Kuolan niemimaalle (vrt. neuvosto aika) kieli saamelaisiin kohdistuvan paineen lisääntymisestä, lainsäädännön muutoksista ja poliittisen toiminnan häirinnästä paikallisella tasolla:

No... kun he myöhemmin alkoivat kehittää arktista aluetta Putinin astuessa valtaan, kaikki oli aluksi ennallaan. Sitten kävi ilmi, että jotkin säädökset alkoivat kadota. Viranomaiset ovat palanneet. Aluksi he yrittivät poistaa lakeja, sitten piirikomitea hyllytettiin... ja pääorganisaatio. Lopulta aktivisteja alettiin vainota.² (H4.)

Alkuperäiskansojen lakien muutokset sekä kumoamiset voidaan nähdä ovelana ellei jopa hienostuneena tapana asteittain kieltää ja hämärtää kyseisten kansojen oikeuksia. Neuvosto aikana asuttajakolonialismi, kollektivisointi ja venäläistämispoliittikka romuttivat alkuperäiskansojen oikeudet systemaattisesti. Putinin hallinnon aikana pyrkimys vaikuttaa alkuperäiskansojen oikeusjärjestelmään ilmenee puolestaan oikeuksien hallintana ja säätelynä, jotka heikentävät alkuperäiskansojen oikeudellista asemaa portaittain. Haastatteluaineistossa painottuu myös näkemys 2020-luvun oikeustilanteesta neuvosto aikaa muistuttavana: ”Venäjä ennen kaikkea hallitsee tai yrittää hallita kaikkea alkuperäiskansojen elämää, itsemääräämisoikeutta ja liikehdintää” (H2). ”On helpompi käyttää hyväkseen totalitaarista hallintoa ja ajaa saamelaiset, jakuutit ja muut pois mailta...” (H4).

Haastateltavien huomiot ovat varsin selkeitä ja osoittavat, että saamelaisten yksityisen, yhteisön ja julkisen elämän valvonta on 2000-luvulla lisääntynyt. Syyt valvonnan kasvuun löytyvät mitä todennäköisimmin sekä Kuolan niemimaalta esiintyvistä luonnonvaroista – nikkeli, platinaryhmän metallit, titaani, sinkki, koboltti ja suuri määrä harvinaisia maa-metalleja – että maantieteellisestä sijainnista saatavista hyödyistä kuten Koillisväylästä ja sotilaallisista mahdollisuuksista. Alueen sotilasstrateginen merkitys onkin korostunut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, kun sotilaivasto on ottanut käyttöön uusia aseita ja muuta tekniikkaa (Rautala 2022, 191). Niemimaan sijainti on geostrategisesti merkittävä Nato-maiden – Suomen ja Norjan – rajanaapurissa. Tätä väittämää tukevat Venäjän Arktisen strategian 2035 lisäksi Britskajan (2021b) luettelemat arktisen alueen kolme pääteemaa: luonnonvarat, sotilaallinen infrastruktuuri ja valta.

Alkuperäiskansojen poliittisen toiminnan valvonnan lisääntymistä 2010-luvulla korostaa puolestaan haastatteluissa puhututtanut RAIPONin (engl. *Russian Association of Indigenous Peoples of the North*) siirtyminen valtion hallintaan vuonna 2013. Kyseinen yhdistys edustaa 40 alkuperäiskansaa Venäjällä, ja sen tavoitteena on suojella alkuperäiskansojen ihmisoikeuksia, puolustaa heidän oikeudellisia etujaan sekä edistää heidän oikeuttaan itsehallintoon (Arctic Council). Aikaisemmin RAIPON oli yksi Venäjän merkittävimmistä alkuperäiskansojen oikeuksien parissa työskentelevistä organisaatioista. Nykyisin sen toimintaa valvoo valtio, jolla on suoria vaikutuksia yhdistyksen toimintaan. Alkuperäiskansojen valvonta ylettyy siten paikallisen tason lisäksi myös valtakunnalliselle tasolle.

Pyrkimys ohjata saamelaisten poliittista toimintaa voidaan ymmärtää kahden ulottuvuuden lähtökohdasta, joista ensimmäinen koskee esteitä *ennen* oikeuksien harjoittamista ja toinen esteitä oikeuksien harjoittamisen *aikana*. Haastattelumateriaalista ilmenee, että valtion halu vaikuttaa Kuolan niemimaalla näkyy esimerkiksi valikoivana puuttumisena saamelaisten poliittiseen toimintaan, jolloin saamelaisasioita koskevaan päätöksentekoon puututaan ja

vaikutetaan saamelaisyhteisön ulkopuolelta. Ilmiö saamelaisten itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta on nähtävissä myös Suomessa, jossa saamelaiskäräjälain uudistaminen on aiheuttanut jo useamman hallituksen aikana riitaisia tulkintoja. Lain uudistamisessa on ollut kyse saamelaisten itsemääräämisoikeudesta asemansa ja yhteisönsä jäsenyyden osalta (Sámediggi). Tämänhetkinen saamelaiskäräjälaki esimerkiksi sallii saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulevien äänestysoikeuden saamelaisia koskevassa politiikassa (Alakorva 2021). Kuolan saamelaisten poliittinen järjestäytyminen oikeuksiensa puolesta on aiheuttanut Britskajan (2021c) mukaan tyytymättömyyttä Venäjän viranomaisissa. Kun ihmiset protestoivat alkuperäiskansojen kalastusoikeuksien puolesta vuonna 2011, viranomaiset vähätelivät kannanottoa ja syyttivät saamelaispoliitikko Valentina Sovkinaa ”protestoinnista protestoinnin vuoksi”. Sovkina on lisäksi kritisoinut paikallisia viranomaisia heidän haluttomuudestaan olla vuorovaikutuksessa saamelaisten kanssa. Kun Sovkina esiintyy julkisesti, hän saa osakseen häirintää verkossa entistä enemmän (Britskaja 2021c). Nämä esimerkit kuvaavat saamelaisten poliittista positiota Venäjällä varsin selkeästi.

Kysyttäessä puolestaan saamelaisten poliittisesta edustajuudesta Venäjällä eräs haastateltavista vastasi seuraavasti:

Mielestäni se [saamelaispoliittinen] edustus on nyt erittäin heikko. Se ikään kuin näyttää vahvalta, koska elimiä on monia, mutta lähempää tarkastellessa sitä missä he todella voivat vaikuttaa... se ei ole käytännössä mitään. Meillä on monia yleisöjä, monia yhteisöjä, jonkinlainen autonomia ja kaikenlaisia muita asioita. Mutta pohjimmiltaan tätä ei kutsuta itsehallinnoksi, koska siellä on suuri vaikutus valtiolla ja virkamiehillä, jotka järjestöjen kautta ohjaavat ja tuovat esiin, että emme voi tehdä mitä haluamme. (H3.)

Haastateltavien mukaan Kuolan saamelaisia edustaa poliittisesti kolme järjestöä: Murmanskin alueen saamelaisjärjestö (OOSMO), Kuolan niemimaan saamelaisjärjestö (AKS) ja saamelaisparlamentin kaltainen organisaatio Sámi Sobbar (*Saamskoje Sobranije*), jota Venäjä ei ole tunnustanut lailliseksi. Näiden poliittisten organisaatioiden lisäksi saamelaispoliittiseen toimintaan vaikuttaa Murmanskin alueella vielä neljäs, nimellisesti saamelaisten asioita ajava järjestö, joka haastateltavien mukaan toimii Putinia tukevan Murmanskin kuvernöörin Andrei Tšibisin alaisuudessa. Mutta kuten edellä mainitussa otteessa viitataan, saamelaisten pyrkimykset vaikuttaa paikalliseen päätöksentekoon jäävät usein vähäisiksi viranomaisten vaikutusvallan vuoksi. Murmanskin kuvernöörin osallisuus saamelaispoliittiseen toimintaan tukee väitettä viranomaisten pyrkimyksistä vaikuttaa alkuperäiskansojen oikeuksiin. Näkemykseni mukaan alkuperäiskansojen oikeudet *de jure* ja niiden harjoittamisen mahdollisuus *de facto* muodostavat viranomaisille motiivin puuttua saamelaispoliittiseen toimintaan saamelaisista riippumattomista syistä. Teoriassa alkuperäiskansojen oikeudet ovat Venäjällä jopa vaikuttavan laajat, jotka ristiriitaisuuksistaan huolimatta takaavat perinteisten elinkeinojen ylläpitämisen ja perinteisten kotiseutualueiden asuttamisen. Mutta kuten muissakin saamelaisvaltioissa, myös Venäjällä maan ja vesistöjen käytön koetaan olevan yksi keskeisimmistä kipukysymyksistä saamelaisten ja valtion välillä. Saamenmaan alueiden vuokrausmahdollisuudet sekä erinäisten yhtiöiden maankäyttöön liittyvät kysymykset alleviivaavat tarkoituksenmukaisesti luotuja ristiriitoja alkuperäiskansojen oikeuksien harjoittamisen mahdollisuuksiin ja poliittisen toiminnan häirintään. Kuolan saamelaisten poliittisen toiminnan häirintä vaikuttaa näin ollen osittain systemaattiselta.

Haastatteluaineistosta käy myös ilmi, että vuonna 2020 voimaan astuneen rekisteröintijärjestelmän myötä saamelaiset eivät ole voineet luottaa alkuperäiskansastatukseen, joka merkitään sisäiseen passiin. Alla esitetty haastatteluote osoittaa rekisteröintijärjestelmän olevan lisäksi ristiriidassa perustuslain pykälän 26 kanssa niissä tapauksissa, joissa alkuperäiskansan jäsen ei ole saanut merkintää sisäiseen passiin:

He loivat liittovaltion rekisterin, alkuperäiskansojen liittovaltion rekisterin. Se kulkee Moskovan kautta... Moskovan läpi liittovaltion hallitukseen. [...] Voit toki hakea [rekisteriin], mutta sitten sinun pitää odottaa vastausta. Ja jälleen sinä et itse päättänyt kuka olet. Statuksesta päättävät jotkut viranomaiset Moskovassa, tuhansien kilometrien päässä kotoasi. (H2.)

Et tiedä mikä asema sinulle annetaan, onko se alkuperäiskansan vai ei. Jotkut ihmiset eivät ole tehneet sitä [rekisteröityneet] tai ovat lähteneet esimerkiksi käyttämään oikeuksiaan, joita ovat esimerkiksi metsästys tai kalastus, ja sitten heitä sakotetaan, vaikka he olisivat todellisuudessa alkuperäiskansan jäseniä, mutta koska heillä ei ole tällaista merkintää tai valtion myöntämää alkuperäiskansan asemaa, se aiheuttaa ilmeisesti ongelman. (H2.)

Nämä esimerkit täsmentävät valtaa, jota käytetään määrittämään, kuka saa alkuperäiskansastatuksen ja samalla siihen liittyvät oikeudet. Haastattelumateriaalissa painottuu se, että rekisteröintijärjestelmän loi liittovaltion kansallisuusvirasto yhdessä Venäjän turvallisuuspalvelu FSB:n kanssa. Tämä osoittaa valtion ylhäältä alas suuntautuvan asenteen pohjoisen alkuperäiskansoja kohtaan. Kyseinen järjestelmä ei ainoastaan kieli oikeudellisen pluralismin aiheuttamasta oikeuksien kontrolloinnista. Se myös normalisoi valtion päätäntävaltaa alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeudesta ja lisää siten byrokraattisen vallan hiljaista hyväksymistä. Lisäksi eräs haastateltavista toteaa: ”Valtio ei voi puuttua kansojen itsehallintoon tai itsemääräämisoikeuteen” (H4) viitaten Venäjän federaation perustuslain pykälään 26, jonka artiklassa 1 lukee: ”Jokaisella on oikeus määrittää ja ilmoittaa kansallisuutensa. Ketään ei saa pakottaa määrittämään ja ilmoittamaan kansallisuuttaan.” (Gosuderstvennaja дума 2023).

Moskovan kautta tapahtuva päätöksenteko herättää rekisteröintijärjestelmän tapauksessa kysymyksiä. Haastateltavat pohtivat paikallistason hallinnon ymmärtävän Kremlä paremmin kysymykset siitä, kuka todella kuuluu alkuperäiskansaan ja kuka puolestaan pyrkii käyttämään asemaa hyväkseen. Asian käsittely Moskovassa antaa kuitenkin etäisyyttä alueellisen asiantuntemuksen kiertämiseen. Näin ollen tilannetta, jossa alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumiseen puututaan alueellisen vallan ja hallinnon lisäämiseksi (tai ylläpitämiseksi), voidaan kuvailla sortotoimena, joka halutessaan edistää valtion assimilaatio- tai hiljentämisen politiikkaa neuvostoajan tavoin. *Novaja gazeta*n (2021) podcastissa Tatjana Britskaja ilmaisee, miten ”Moskova on heille [valtion hallinnolle] kaikki, yleensä kaikki, mikä ei ole tasavaltaa” korostaen valtion paikallista valtaa ja ahnetta asennetta niin sanottuihin kaukaisiin alueisiin, jotka ovat luonnonvaroiltaan ja strategiselta sijainniltaan tärkeitä Putinin suurvaltapolitiikan kontekstissa. Rekisteröintijärjestelmä herättää myös huolta tulevaisuudesta ja siitä, mitä muita saamelaisten (ja muiden Venäjän alkuperäiskansojen) itsemääräämisoikeuteen liittyviä oikeuksia mahdollisesti rajoitetaan:

Pitää jo ajatella, että tulevaisuudessa on joitain rajoituksia niille, jotka eivät asu tai opiskele [saamelaiskylissä]. Mitä, aikovatko he rajoittaa jotain muita oikeuksia? Miten he

[saamelaiset] puhuvat? Siinä on ero: jos ihminen asuu [kaupungissa] ja tekee tätä [harjoittaa perinteistä elinkeinoa], mutta henkilö, joka ei asu kaupungissa, no... mielestäni näissä ei ole mitään eroa, koska jos on omillaan, niin ei ole väliä missä asuu, silloin on silti itsensä. (H3.)

Esimerkkiotteessa käsitellään sitä, kuinka moniulotteisia alkuperäiskansojen rekisteriin liittyvät kriteerit ovat. Saadakseen laillisen tunnustuksen etnisestä kansallisuudesta Kuolan saamelaisten tulee täyttää seuraavat kriteerit: asua perinteisellä asutusalueella, ylläpitää perinteistä elämäntapaa ja identifioida itsensä saamelaiseksi numeerisen kriteerin ensisijaisesti täytyessä. Edellä mainittujen kriteerien toteutumista hankaloittavat saamelaisten kotiseutualueen kaventuminen ja työllistymismahdollisuuksien vähäisyydet, jotka molemmat ajavat väestöä muuttamaan suurempiin kaupunkeihin. Valtion viranomaiset puolustelevat rekisteröintisyysjärjestelmää korostamalla sen mahdollisuuksia rajoittaa alkuperäiskansojen oikeuksien väärinkäyttöä. Toisin sanoen järjestelmän sanotaan vähentävän etnisiä petoksia. Nämä esimerkit ovat tärkeitä, sillä ne liittyvät saamelaisten oikeuksien vaikutusten kokonaiskuvaan. Rekisteröintijärjestelmän tapauksessa ongelmaksi muodostuu oikeuksien harjoittamisen mahdollisuus, johon merkintä vaikuttaa, tai mahdottomuus, johon merkinnän puuttuminen toisaalta johtaa.

Novaja gazetan (2021) podcastissa Britskaja kertoo, miten hän on toistuvasti kuullut valtion virkamiesten viittaavan kansainvälisten lakien toimivuuteen ja silti samanaikaisesti korostavan Venäjän lakien ensisijaisuutta. Tämä korostaa kansainvälisen oikeuden vähäistä merkitystä Venäjän alkuperäiskansojen oikeuksien kontekstissa. Alkuperäiskansojen oikeudellisen viitekehyksen ristiriitaisuuksia esittelee lisäksi liittovaltion laki N 82-FL, johon alkuperäiskansojen rekisteröintijärjestelmä lisättiin vuonna 2020. Perustuslain pykälään 26 on kirjattu, että jokaisella on oikeus määrittää ja ilmoittaa kansallisuutensa. Näin ollen rekisteröintijärjestelmä, jossa viranomaiset päättävät merkinnän myöntämisestä, on ristiriidassa perustuslain kanssa. Koska kynnys perustuslain muuttamiseen on käytännössä suurempi, on loogista painottaa liittovaltion lakeja, joiden pykälää voidaan muokata ja tulkita toivottujen etujen kuten saamelaisten maankäytön rajaamisen mukaisesti. Tämä seikka viittaa oikeudelliseen pluralismiin, jossa alkuperäiskansojen oikeudet tunnustetaan oikeusjärjestelmässä, mutta niiden täytäntöönpano ei toteudu käytännössä. Tutkimusmateriaalissa nimenomaisesti korostuu, kuinka oikeudet paperilla ja oikeudet käytännössä ovat kaksi toisistaan useimmiten eriävää käytäntöä Venäjällä.

Perinteisen elinkeinon rajoittaminen: särö saamelaiskulttuurin jatkuvuudessa

Alkuperäiskansojen oikeudellisen viitekehyksen kaventuneet vaikutukset näkyvät selkeimmin Kuolan saamelaisten pyrkiessä käyttämään oikeuttaan perinteisen elinkeinon kuten kalastuksen, metsästyksen ja poronhoidon harjoittamiseen. Nämä kolme perinnettä nähdään tärkeinä saamelaisen kulttuuri-identiteetin ylläpitäjinä ja säilyttäjinä, sillä niihin nivoutuu sekä kulttuurille keskeistä sanastoa että ympäristön merkitys osana kulttuurimaisemaa. Suurimmat haasteet perinteisen elinkeinon harjoittamiselle löytyvät kuitenkin saamelaisten kotiseutualueen eli Saamenmaan (*Sápmi*) vesistöjen ja maa-alueiden rajaamisesta kaupalliseen ja teolliseen käyttöön. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi kaivos- ja metsäteollisuutta, infrastruktuurin rakentamista ja matkailua (Jaakkola, Juntunen & Näkkäläjärvi 2018, 403).

Jo kymmenen vuotta sitten kaksi venäläistä mediaa (Vixey 2013; Nord-News.ru 2013) uutisoi Kuolan saamelaisten kalastusoikeuksien loukkaamisesta. Tällöin Putinin presidenttikausi oli kestänyt nimellisen tauon jälkeen vuoden. Perinteisen kalastuksen esteenä oli lohien kalastuksen ja vesistöille pääsyn kieltäminen, vaikka Kuolan niemimaan itäosissa, samoin kuin Luujärvellä³, sijaitsee useita kalastusalueita saamelaiskylien ympärillä. Uutisartikkelien mukaan syyt edellä mainittuihin haasteisiin löytyivät saamelaisten ja kaupallisten yritysten välisestä eturistiriidasta koskien alkuperäiskansojen maa- ja vesioikeuksia. Tässä tapauksessa taustasyynä oikeuksien toteutumattomuudelle oli kalastusalueiden siirtäminen kaupalliseen toimintaan. Muutama vuosi sitten Suliandziga ja Sulyandziga (2020) huomauttivat, että alkuperäiskansoja koskevien liittovaltion lakien muutokset 2010–2020-luvuilla ovat tehneet heidän kollektiivisten oikeuksiensa täysimääräisen toteutumisen käytännössä mahdottomaksi. Aluksi liittovaltion lait takasivat alkuperäiskansoille oikeuden käyttää maata ja osallistua sekä maankäytön valvontaan että perinteisen elinkeinon ja kulttuurin suojeluun. Putinin hallinnon myötä lakien täytäntöönpanoon on tullut useita muutoksia ja kriteereitä. Vuonna 2001 Venäjä sääti lain ”Perinteisen luonnonkäytön alueet”, jonka tarkoituksena oli suojella alkuperäiskansojen maita perinteisen elinkeinon – poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen – takaamiseksi sekä varmistaa niiden turvallinen ja varma harjoittaminen (Suliandziga & Sulyandziga 2020, 3–4). Samana vuonna säädettiin kuitenkin uusi laki, joka sulki pois kaiken muun maanomistuksen kuin vuokra- ja yksityisomistuksen. Käytännössä tämä tarkoitti maiden yksityistämistä tai pitkäaikaisen vuokraamisen mahdollistamista esimerkiksi teollisuudelle ja kaupallisille yrityksille. Näin ollen tämä myöhempi laki ohittaa käytännössä aiemmin säädetyt lain. Lakilisäykset, jotka heikentävät tai hämmentävät alkuperäiskansojen oikeuksia ovat esimerkki ristiriitojen verkostosta.

Kalastusta koskeva liittovaltion lain pykälä 16 takaa alkuperäiskansojen oikeuden kalastaa (Zmyvalova 2018, 66). Haastatteluaineistosta käy kuitenkin ilmi, että käytännössä saamelaisten vesistöjen- ja maankäyttöön liittyviä oikeuksia rajoitetaan:

Monet alkuperäiskansojen maat menevät nyt huutokauppoihin, kaupallisille yrityksille ja geologiseen tutkimukseen tai kaivostoimintaan, metsäteollisuudelle, kalastusyhtiöille, metsästyshyhtiöille... (H2).

Yllä esitetty listaus kuvaa vahvasti valtion keskeisiä toimintoja Venäjän pohjoisessa ja havainnollistaa siten myös alkuperäiskansojen elämään vaikuttavia ulkoisia tekijöitä. Valtion ja paikallisen alueen viranomaisten pyrkimykset vieraannuttaa saamelaiset alueestaan, mihin otteessakin viitataan, on toistuva ilmiö neuvostoajalta, jolloin saamelaisväestö ajettiin valtion määräämiin reservaatteihin teollistumisen edetessä (Lehtola 1997, 68). Seuraavassa otteessa annetaan esimerkki kalastukseen liittyvistä haasteista ja esteistä 2020-luvulla:

Lupaa on haettava vuodeksi, päiväkirja rekisteröidään ja säännöt on opetettava itse. Edelleen tämä on jo rajoitus, koska no, miten alkuperäiskansan jäsenelle voi sanoa, että sinun on haettava [kalastuslupaa] vuosi etukäteen, jos haluat kalastaa? (H3.)

Haastatteluotteessa viitattuihin kalastukseen liittyviin sääntöihin kuuluvat esimerkiksi kirjanpito siitä, kuinka paljon kalaa kaiken kaikkiaan pyydetään, raportointi pyydetyn kalan tarkasta määrästä ja näistä tehdyn lausunnon palauttaminen Murmanskiin. Saamelaiset eivät myöskään saa harjoittaa perinteistä verkkokalastusta tietyillä alueilla Murmanskin alueella.

Lisäksi kalastusta harjoittavan saamelaisen tulee olla tarkka siitä alueesta, jossa kalastusta saa harjoittaa. Haastateltavan H3 mukaan aikaisemmin koko Murmanskin alue oli sisällytetty saamelaisten perinteiseen asuinalueeseen, jossa kalastus oli mahdollista, kunnes se jaoteltiin kolmeen pohjoisen pienten alkuperäiskansojen asuinalueeseen. Murmanskin alueella nämä ovat Luujärven, Kuolan, Kouteron ja Turjan piirit lukuun ottamatta tiettyjä alueita ja kyliä (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2023). Uutisartikkelissaan (2021c) Britskaja kirjoittaa, miten saamelaisperheeltä evättiin kalastuslupa heidän harjoittaessaan kalastusta Umbajärvellä, joka sijaitsee Luujärven alueella. Järvi oli hallinnollisesti osoitettu Kirovskin kaupungille, joka ei kuulu Murmanskin alueen alkuperäiskansojen asuinalueeseen. Haastattelumateriaalista käy lisäksi ilmi, että jos vesistöissä havaitaan lohta, saamelaiset eivät saa kalastuslupaa kyseisille vesistöille oikeuksistaan huolimatta. Näin ollen sekä kalastusluvan hakemisesta että itse kalastuksesta on tehty byrokraattisin estein hankalaa. Nämä käytänteet rajoittavat perinteisen elinkeinon harjoittamisen mahdollisuuksia entisestään (Nekhlebova 2019; Saprunova 2022). Sekä haastatteluissa että Britskajan (2021c) uutisartikkelissa korostetaan, miten saamelaisten on yksinkertaisesti helpompaa kalastaa ilman lupaa salametsästäjinä kuin yrittää toimia oikeuksiansa mukaisesti. Tämä lisää ikävän kohtaamisen riskiä paikallisten viranomaisten kanssa. Samankaltaisia vaikeuksia on ilmaantunut oikeudessa harjoittaa metsästystä ja poronhoitoa.

Yksi haastattelija toi esille saamelaisaktivistin metsästyoikeuden epäämisen, jonka yhteydessä myös hänen saamelaisuutensa kyseenalaistettiin (ks. myös Britskaja 2019; 2021c; 2022a; Starikova, Kukajeva & Vasiljeva 2021):

Hallituksen argumentti oli, että asun kaupungissa enkä voi siten harjoittaa tarvitsemani perinteistä toimintaa. Minun täytyisi ostaa lisenssi, vaikka laki sanoo, että ei, minun ei tarvitse [ostaa lisenssiä]. Jos minulla on oikeus, metsästyskortti, voin metsästä turvallisesti. (H4.)

Koska henkilö asui kaupungissa, metsästystä pidettiin oikeuksien väärinkäyttönä. Myös uutisoinnissa (Britskaja 2022b) on tuotu ilmi, että myös muut kaupungissa asuvat saamelaiset olivat saaneet kielteisen metsästyslupapäätöksen. Erinäiset ympäristönsuojelijat arvostelivat kaupungissa asuvien saamelaisten oikeutta metsästyksen painottaen sen olevan epäilyttävää niiden henkilöiden kohdalla, joiden toimeentulo ei perustu metsästyksen (Starikova, Kukajeva & Vasiljeva 2021). Tämä ajatus, johon myös yllä esitetty haastattelutee viittaa, liittyy nähdäkseni tapaan pitää alkuperäiskansoja kaupallisina kilpailijoina. Lisäksi ajatus siitä, että kaupungissa asuvat saamelaiset eivät tarvitse laillisia oikeuksiaan, kieliä kohdennetusta syrjinnästä, viranomaisten välinpitämättömyydestä alkuperäiskansojen oikeuksia kohtaan ja kapeasta tavasta käsittää kulttuurin harjoittaminen.

Oheinen draamankaari luo oikeudellisen tilanteen, jossa päällekkäiset lait ja viranomaisten tulkinnat sekoittuvat ja muodostavat jälleen kerran ristiriitojen verkoston, jonka ratkaisemiseen monilla saamelaisilla ei ole aikaa, resursseja tai tukea. Eräs haastateltavista ihmetteli viranomaisten käsitystä saamelaiskulttuurista ja sen luontoyhteydestä täsmentäen, että luonnosta otetaan vain se, mitä tarvitaan: ”Otamme [saamelaiset] luonnosta vain sen mitä tarvitsemme. Kaivauksia suoritetaan [...] moderni elämäntapa häiritsee perinteistä elämäntapaa.” (H1). Otteessa otetaan lisäksi kantaa Kuolan niemimaan vilkkaaseen kehitykseen ja sen aiheuttamiin vaikutuksiin alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumiseen.

Saamelaisten kannalta epäedulliseen maankäytön rajoittamiseen ja oikeuksien valvontaan liittyen nostan esiin lyhyesti vielä poronhoidon, jonka harjoittaminen vähenee haastattelujen mukaan vuosittain:

Ja porojen laiduntamisesta, ihmisten on maksettava kolhoosille tai työskenneltävä kolhoosissa, jotta heidän ei tarvitse maksaa poronhoidosta. Siksi periaatteessa nyt on äärimmäisen vaikeaa saada jotkut yhteisöt yhdistymään ja rakentamaan omat laitumet ja tekemään tämän kaiken. Se vaatii valtavan investoinnin, jotta se toteutuisi. (H3.)

Haastateltava käyttää esimerkkiotteessa sanaa ”kolhoosi”, joka tarkoittaa Neuvostoliiton aikana yleistynyttä yhteistoimintatilaa, jota yhteisö viljeli valtion valvonnassa. Tässä yhteydessä kolhoosilla viitataan toki myös kollektivisoinnin aikaan ja valtion valvovan silmän alla toimimiseen, mutta ennen kaikkea sillä tarkoitetaan poronhoitoon järjestäytyneitä toimintaa (Vladimirova 2014b, 28). Yhdistyneillä yhteisöillä ja omilla laitumilla puolestaan viitataan *obštšinan* perustamiseen. *Obštšinat* ovat alkuperäiskansojen voittoa tavoittelemattomia, toimeentuloon tähtääviä taloudellisia yksiköitä, joilla on laissa säädetty mahdollisuus vuokrata maata ja harjoittaa perinteistä taloudellista toimintaa. Nykyisin *obštšina* nähdään Venäjän politiikan ja lainsäädäntökehyksen vuoksi vain organisaationa, joka osallistuu *johonkin* taloudelliseen toimintaan. Saadakseen vuokrattua laidunmaata poroille saamelaisten on järjestettävä *obštšina*. Perinteisen elinkeinon ja byrokraatian taakan vuoksi se on kuitenkin haastavaa. Lisäksi maan vuokraaminen vaatii pääomaa. Valtion omistama vuokraama vaikeuttaa perinteisen elinkeinon harjoittamista, sillä muilla kuin saamelaisilla on valta säännellä maankäyttöä saamelaisten oikeuksista riippumatta. Tutkimusaineistossa sivuttiin myös salamestästyksen aiheuttamaa harmia saamelaisten poronhoidolle, sillä se loukkaa saamelaisten oikeutta poronhoitoon ja vaikeuttaa siten sen jatkuvuutta (*Novaja gazeta* 2021).

Poronhoidosta on tehty myös käytännön tasolla vaikeaa. Maankäytön rajoittamisen ja byrokraattisten esteiden lisäksi saamelaiset kohtaavat vaikeuksia porojen laiduntamisessa:

He [saamelaiset] eivät saa kerätä jäkälää, sillä toinen yrittäjä on vuokrannut alueen itselleen. Eivätkä he saa ruokkia tai jättää poroja Saamenmaalle, koska tämä on vuokraamaa. Siksi, kyllä, tämä on valtion politiikkaa, joka tuhoaa perinteisen elinkeinon. (H4.)

Poronhoitoon liittyviin haasteisiin viitataan myös *Novaja gazetan* (2021) podcastissa. Haastattelussa Britskaja kertoo, miten Kuolan saamelaisten poronhoito on jatkuvan paineen alla valtion, yritysten ja varakkaiden yksityishenkilöiden vuokratessa heidän kotiseutualueitaan kaupalliseen, teolliseen ja/tai viihdekäyttöön. Tämä ilmenee myös yllä olevasta haastatteluotteesta. Aikaisemmin tuntureista löytyi vapaita tontteja porojen laiduntamiseen, kunnes kyseinen toiminta niillä kiellettiin. Kuten Jaakkola, Juntunen ja Näkkäläjärvi (2018, 404) esittävät, Venäjän hallinto ja markkinatalous ovat pakottaneet saamelaiset vaihtamaan poronhoitomalliaan Kuolan niemimaalla. Alueen yhä jatkuva teollistuminen ja oikeuksien kiristyminen ovat ajaneet heidät asteittain joko luopumaan kyseisen elinkeinon harjoittamisesta tai vähentämään sitä. Saamelaisten työntäminen oikeuksiensa ulkopuolelle useissa yhteyksissä kielii näkemykseni mukaan Putinin hallinnon keinoista varmistaa valtion tavoitteiden toteuttaminen arktisella alueella. Tämä hallinnollinen mahdollisuus ohittaa alkuperäiskansojen oikeudet ilmentää lisäksi Putinin Venäjän politiikan koloniaalista luonnetta, joka kohdistuu erityisesti maan pohjoisiin alueisiin. Väestöllisesti pienen kokonsa vuoksi Kuolan saamelaiset

kuuluvat Venäjällä niin sanottuun vähemmistöjen vähemmistöön suhteessa sekä muihin alkuperäiskansoihin että valtaväestöön. Tämä lisää heidän perinteisen elinkeinonsa harjoittamisen haavoittuvuutta ja alttiutta sosioekonomisille muutoksille sekä ylhäältä alas suuntautuvalla hallinnolla. Alkuperäiskansat eivät ole luonnostaan haavoittuvaisia, mutta haavoittuvaisuutta aiheuttavat sosiaaliset syyt, puutteelliset maanomistusoikeudet ja lakien syrjivä luonne.

Kenen hyväksi Venäjän alkuperäiskansojen oikeusjärjestelmä käytännössä toimii?

Tämän tutkimuksen lähtökohtana oli tarkastella Venäjän alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumista painottaen Kuolan niemimaan saamelaisten kokemuksia ja näkemyksiä. Tutkimuskysymyksenä oli: miten Venäjän alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva kansallinen lainsäädäntökehys vaikuttaa saamelaisten elämään Kuolan niemimaalla? Tutkimuksen kvalitatiivisessa aineistossa tarkasteltiin kolmen saamelaisen ja yhden itelmeenin haastatteluja, joita tuettiin 21 uutisartikkelilla ja yhdellä podcast-haastattelulla. Aineiston pohjalta tehty analyysi tunnistaa alkuperäiskansojen oikeuksien kolme eri vaikutusalueita saamelaisten elämässä Luoteis-Venäjällä: itsehallinnon ja itsemääräämisen valvonta; perinteisen elinkeinon harjoittamiseen liittyvät esteet; ristiriidat oikeuksien olemassaolossa *de jure*. Itsehallinnon valvonta tulee erityisesti ilmi saamelaispoliittisen toiminnan yhteydessä, jonka järjestäytymistä pyritään systemaattisesti häiritsemään. Itsemääräämistä säädellään puolestaan vuonna 2020 käyttöön otetun alkuperäiskansojen rekisteröintijärjestelmän kautta. Perinteisen elinkeinon harjoittamiseen liittyvät esteet kulmineoivat vesistöjen ja maan hallintaan, joka tekee esimerkiksi kalastuksesta, poronhoidosta ja metsästyksestä byrokraattisesti vaikeaa ja raskasta. Ristiriidat oikeuksien olemassaolossa *de jure* alleviivaavat alkuperäiskansojen oikeusjärjestelmässä ilmeneviä päällekkäisiä lakeja, jotka joko kumoavat toisensa tai ohittavat perustuslain, jota on pidetty maan ylimpänä lakina vuodesta 1993 lähtien.

Tulokset osoittavat, että Kuolan saamelaisten oikeuksien puutteellinen toteutuminen johtuu useissa yhteyksissä tarkoituksellisesti luoduista vaikeuksista niiden harjoittamiseen. Oman näkemykseni mukaan tähän vaikuttavat saamelaisten kotiseutualueen maantieteellinen sijainti, Kuolan niemimaalta löytyvät luonnonvarat ja Koillisväylän tuomat mahdollisuudet, joihin artikkelissa viitataan. Yksittäisiä lakeja ja niiden vaikutuskenttiä tarkastelemalla voidaan todeta, että Venäjän alkuperäiskansojen oikeudellista viitekehystä on pyritty muokkaamaan tai tulkitsemaan siten, että se palvelee useissa tapauksissa ensisijaisesti valtion ja paikallishallinnon toimijoiden etuja. Uskon kuitenkin tämän vaihtelevan tilanteen mukaan. Tulokset mukailevat aiempia tutkimuksia, joissa paikallisten hankkeiden, kuten kaivostoiminnan ja infrastruktuurin kehittämisen, on nähty vaikuttavan alkuperäiskansojen oikeuksien heikkoon toteutumiseen (Zmyvalova 2018; Suliandziga & Sulyandziga 2020). Toimet, joilla Putinin hallinto pyrkii rajoittamaan saamelaisten (ja muiden alkuperäiskansojen) oikeuksia, luovat kiinnostavia yhtymäkohtia neuvostoajan kolonialistisiin käytänteisiin, jolloin saamelaiset eristettiin muusta Saamenmaasta ja heidän mahdollisuutensa harjoittaa perinteistä elämäntapaa rajattiin jopa väkivaltaisesti. Ero nykyisen Venäjän hallinnon ja neuvostoajan toimissa rajoittaa alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumista on se, että nykypäivänä oikeuksia heikennetään asteittain ja tehdään kiusaa, kun taas neuvostoaikana oikeudet systemaattisesti pyyhittiin pois.

Edellä mainitut hankkeet sekä maiden ja vesistöjen hallinta muodostavat oleelliset taustateemat Kuolan saamelaisten oikeuksien puutteelliselle toteutumiselle. Tämä on aihe, jota tulisi painottaa Venäjän alkuperäiskansojen oikeuskeskustelussa laajemmin. Kuten eräs haastateltavista ilmaisi, saamelaisten tilanne näyttää Venäjällä paljon paremmalta kuin se

todellisuudessa on. Tähän illuusion voivat vaikuttaa sekä alkuperäiskansojen oikeuksien laajuus *de jure* että Ukrainan sotaa edeltävän ajan tiivis yhteys saamelaisiin Pohjoismaissa. Onkin siis syytä kiinnittää huomiota kirjoitettujen lakien sisällön lisäksi niiden täytäntöönpanoon sekä lyhyen ja pitkän aikavälin vaikutuksiin ja seurauksiin. Tapaustutkimus Kuolan saamelaisia koskettavasta kansallisesta oikeusjärjestelmästä osoittaa sen, kuinka Pohjois-Venäjän, Siperian ja Kaukoidän alkuperäiskansoja koskeva oikeusjärjestelmä muodostaa Putinin Venäjällä ristiriitoja, joilla pyritään hämärtämään oikeuksien harjoittamisen mahdollisuuksia ja toteutumista. Kuolan saamelaisten oikeudellinen viitekehys – ristiriitojen verkosto – ei ainoastaan vaikuta saamelaisten poliittisen toimijuuden tukahduttamiseen ja perinteisten elinkeinojen harjoittamisen mahdollisuuksien kaventumiseen vaan myös usean uhan alla olevaan arktiseen ympäristöön (Feodoroff 2015, 231). Alkuperäiskansojen oikeuksien olemassaolo *de jure* antaa saamelaisille motiivin taistella oikeuksiensa puolesta. Aktiivisuuden ja poliittisen toimijuuden hinta voi kuitenkin käydä etenkin Venäjän tämänhetkessä poliittisessa ilmapiirissä kovaksi. Tälläkin hetkellä kolme neljästä tutkimukseen haastatellusta on lähtenyt Venäjältä valtionhallinnon aiheuttaman painostuksen ja vainon vuoksi, mikä korostaa alkuperäiskansojen tukalaa nykytilannetta Venäjällä.

Kiinnittämällä huomiota siihen, miten ja miksi Venäjän valtakoneisto pyrkii heikentämään, rajoittamaan ja hallitsemaan alkuperäisväestöjen elintilaa ja perinteisen elinkeinon harjoittamisen mahdollisuuksia, on mahdollista ymmärtää, miten arktisen alueen kehitystoimet vaikuttavat alkuperäiskansojen elämään. Venäjän alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumisen huolestuttava tilanne antaa myös Pohjoismaille syyn katsoa peiliin Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa asuvien saamelaisten jatkuvien oikeustaisteluiden taustalla vaikuttaviin syihin.

Kuten Fondahl, Filippova ja Savvinova (2020) toteavat, alkuperäiskansojen oikeuksien tutkimusaukko piilee niissä esteissä, joita kansat kohtaavat pyrkiessään harjoittamaan oikeuksiaan. Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut osallistua juuri tähän keskusteluun, joskin käsittelen artikkelissa vain osaa Kuolan saamelaisten oikeuksiin vaikuttavista tekijöistä ja vaikutusalueista. Tulevan tutkimuksen kannalta on kuitenkin välttämätöntä ymmärtää niitä syitä, jotka vaikuttavat alkuperäiskansojen oikeuksien harjoittamisen esteisiin, jotta toteutumattomuuden ja toteutumisen vaikutusalueita on mahdollista tarkastella. Oikeusjärjestelmän kiristäminen ja lakien sisältöjen muokkaaminen on ollut Putinin hallinnon aikana yksi selkeistä keinoista varmistaa valtion tavoitteiden toteutuminen (United Nations 2022). Jatkuvasti muuttuvat lait haittaavat merkittävästi alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumista ja perinteiden harjoittamista. Laajentunut sota Ukrainassa luo lisäksi painavan syyn tarkastella arktisen alueen muutoksia ja alkuperäisväestöjen oikeuksia läntisen yhteisön katseen ollessa Euroopassa.

Viitteet

- 1 Putinin hallinnolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Vladimir Putinin vuonna 2012 alkanutta kolmatta presidenttikautta ja sen jälkeistä aikaa. Haasteita saamelaisten oikeuksien toteutumisessa on havaittu kuitenkin jo Putinin aikaisempina hallintokausina.
- 2 Venäjänkielinen haastattelumateriaali on käännetty Sonix-ohjelman avulla, jonka jälkeen olen itse tarkastanut käännetyn tekstin. Englanninkielisen haastattelumateriaalin olen kääntänyt itse.
- 3 1930–1960-lukujen pakkosiirtojen aikaan saamelaiset keskitettiin Luujärvelle eli Lovozeroon, jossa asuu vielä nykyisinkin suuri osa Kuolan saamelaisista (Lehtola 1997, 68).

Lähteet

- Alakorva, Saara (2021), Miksi pluralistinen jäsenyyden periaate ei sovellu saamelaiskäräjille. – *Politiikasta*, 19.2.2021. <<https://politiikasta.fi/miksi-pluralistinen-jasenyuden-periaate-ei-sovellu-saamelaiskarajille/>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Allemann, Lukas (2013), The Sami of the Kola Peninsula – About the life an ethnic minority in the Soviet Union. – *Samisk senters skriftserie* 19, 1–157. <<https://doi.org/10.7557/10.2546>>
- Arctic Council (n.d.), Russian Association of Indigenous Peoples of the North. <<https://arctic-council.org/about/permanent-participants/raipon/>> (Tarkistettu 10.10.2023).
- Britskaja, Tatjana (2019), Dokazyvajte saami. – *Novaja gazeta*, 25.5.2019. <<https://novyagazeta.ru/articles/2019/05/24/80636-dokazyvajte-saami>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Britskaja, Tatjana (2020), Donos na korennyh – Rossiiskih saamov snova obvinjajut v separatizme. – *Novaja gazeta*, 12.6.2020. <<https://novyagazeta.ru/articles/2020/06/12/85820-donos-na-korennyh>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Britskaja, Tatjana (2021a), Ohranniki protiv šamanov. – *Novaja gazeta*, 11.11.2021. <<https://novyagazeta.ru/articles/2021/11/11/okhranniki-protiv-shamanov>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Britskaja, Tatjana (2021b), The new Arctic colonization. – *The Barents Observer*, 25.11.2021. <<https://thebarentsobserver.com/en/indigenous-peoples/2021/11/new-arctic-colonization>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Britskaja, Tatjana (2021c), Tštoby ubit šamana, nužno ubit ves narod. – *Novaja gazeta*, 30.3.2021. <<https://novyagazeta.ru/articles/2021/03/30/chtoby-ubit-shamana-nuzhno-ubit-ves-narod>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Britskaja, Tatjana (2021d), V Murmanskoi oblasti saamskogo aktivista arestvovali na 5 sutok za nepovinoenije politsii. – *Novaja gazeta*, 31.8.2021. <<https://novyagazeta.ru/articles/2021/08/31/v-murmanskoi-oblasti-saamskogo-aktivista-arestovali-na-5-sutok-za-nepovinoenie-politsii-news>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Britskaja, Tatjana (2022a), Saamski aktivist Andrei Danilov zajavil ob otjezde iz Rossii iz-za davlenija. – *Novaja gazeta*, 2.3.2022. <<https://novyagazeta.ru/articles/2022/03/02/saamskii-aktivist-andrei-danilov-zaiavil-ob-otezde-iz-rossii-iz-za-davleniia-news>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Britskaja, Tatjana (2022b), Murmanskoi oblasti otkazalo saamskomu aktivistu v prave na traditsionnuju ohotu, nesmotrja na rešeniye Konstitutsionnogo suda. – *Novaja gazeta*, 20.1.2022. <<https://novyagazeta.ru/articles/2022/01/20/minprirody-murmanskoi-oblasti-otkazalo-saamskomu-aktivistu-v-prave-na-traditsionnuu-okhotu-nesmotria-na-reshenie-konstitutsionnogo-suda-news>> (Tarkistettu 10.10.2023).
- Bunikowski, David (2014), Indigenous peoples, their rights and customary laws in the North: the case of the Sámi people. – *Nordia Geographical Publications* 43:1, 75–88. <<https://nordia.journal.fi/article/view/65101>> (Tarkistettu 10.10.2023).

- Donahoe, Brian, Habeck, Joachim Otto, Halemba Agnieszka & Sántha, István (2008), Size and Place in the Construction of Indigeneity in the Russian Federation. – *Current Anthropology* 49:6, 993–1020. <<https://doi.org/10.1086/593014>>.
- Elsana, Morad (2019), Legal Pluralism and Indigenous Peoples Rights: Challenges in Litigation and Recognition of Indigenous Peoples Right. – *University of Cincinnati Law Review* 87:4, 1043–1075. <<https://scholarship.law.uc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1304&context=uclr>> (Tarkistettu 10.10.2023).
- FAOLEX Database (2020), Russian Federation – Federal Law No. 82-FZ on ensuring traditional rights of sparsely distributed indigenous peoples of the Russian Federation. – *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, 14.1.2020. <<https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-%20FAOC079128/>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Feodoroff, Pauliina (2015), Perinteisen tiedon ohjata maankäytön suunnittelua. – *Ealli Biras – Elävä Ympäristö*. Sámi Museum – Saamelaismuseosäätiö. 213.
- Fondahl, Gail, Filippova, Viktoriya & Savvinova, Antonina (2020), Introducing a Registry of Indigenous Persons in Russia: Rationale and Challenges. – *Space populations societies* 1–2, 1–16.
- Gosudarstvennaja дума (2023), *Konstitutsija RF*. <<http://duma.gov.ru/legislative/documents/constitution/>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Griffiths, John (1986), What is legal pluralism? – *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law* 24:1, 1–55. <<https://doi.org/10.1080/07329113.1986.10756387>>.
- Gustafsson, Pär (2021), *Russia's Ambitions in the Arctic Towards 2035*. The Swedish Defence Research Agency. <<https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%207624>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Holmberg, Aslak (2021), *Working towards ethical guidelines for research involving the Sámi*. Saamelaisneuvosto. <<https://www.saamicouncil.net/news-archive/working-towards-ethical-guidelines-for-research-involving-the-smi>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Interfaks* (2019), Murmanskiye saamy požalovalis v OON na užšmenenje svoih prav. 1.4.2019. <<https://www.interfax.ru/russia/656601>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Jaakkola, Jouni, Juntunen, Suvi & Näkkäläjärvi, Klemetti (2018), The Holistic Effects of Climate Change on the Culture, Well-being, and Health of the Saami, the Only Indigenous People in the European Union. – *Current Environmental Health Reports* 5, 401–417. <<https://link.springer.com/article/10.1007/s40572-018-0211-2>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Karhu, Juha & Siltala Raimo (2020). *Oikeudellinen pluralismi*. Tieteen Termipankki, 22.4.2020. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:oikeudellinen_pluralismi>
- Koivurova, Timo, Masloboev, Vladimir, Hossain, Kamrul., Nygaard, Vigdis, Petrétei, Anna, Vinogradova, Svetlana (2015), Legal Protection of Sami Traditional Livelihoods from the Adverse Impacts of Mining: A Comparison of the Level of Protection Enjoyed by Sami in their Four Home States. – *Arctic Review on Law and Politics* 6:1, 11–51. <<https://doi.org/10.17585/arctic.v6.76>>.
- Kuokkanen, Rauna (2018), Suomellakin on oma kolonisointihistoriansa – Saamenmaan kolonialismi on asuttajakolonialismia. – *Faktalavvu*, 8.2.2018. <<https://faktalavvu.net/2018/02/08/suomellakin-on-oma-kolonisointihistoriansa-saamenmaan-kolonialismi-on-asuttajakolonialismia/>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Last, John (2022), The Ukraine War is Driving Europe's Arctic Indigenous people. – *Foreign Policy*, 27.6.2022. <<https://foreignpolicy.com/2022/06/27/russia-ukraine-war-sami-indigenous-arctic-people-norway-sweden-finland/>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Lehtola, Veli-Pekka (1997), *Saamelaiset – Historia, Yhteiskunta, Taide*. Jyväskylä: Gummerus.
- Makejev, Aleksei (2022), Ohotniki korennyh narodov smogut polužit otmetku v deistvujuštšii bilet. – *Kola Sápmi*, 8.8.2022. <<https://kolasapmi.com/2022/08/19/2022-63/#more-4450>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Nekhlebova, Natalija (2019). Saamy po sebe. *Kommersant*, 11.11.2019. <<https://www.kommersant.ru/doc/4133003>> (Tarkistettu 18.11.2023).
- Nilsen, Thomas (2019), Sami parliaments, EU concerned by Russia shutting down indigenous rights group. – *The Barents Observer*, 12.11.2019. <<https://thebarentsobserver.com/en/civil-society-and-media/2019/11/sami-parliaments-concerned-russia-shutting-down-indigenous-rights>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Nilsen, Thomas (2022), War protesting Sámi activist from Kola seeks asylum in Norway. – *The Barents Observer*, 4.4.2022. <<https://thebarentsobserver.com/en/life-and-public/2022/04/sami-activist-and-war-protester-kola-seeks-asylum-norway>> (Tarkistettu 13.10.2023).

- Nornikel (2021), Nornikel sodeistvujet ulutsšeni ju katšestva žizni saamov v Murmanskoi oblasti. 7.6.2021. <<https://www.nornickel.ru/news-and-media/press-releases-and-news/nornikel-sodeystvuet-uluchsheni ju-kachestva-zhizni-saamov-v-murmanskoy-oblasti/>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Nord-News.ru (2013), Novosti Sehda: na Kolskom poluostrove prava saami sobljudajutsja tolko v vide deklaratsii. 3.5.2013. <<https://nordnews.ru/news/2013/05/03/?newsid=48068>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Novaja gazeta (2021), Eto novaja kolonizatsija Arktiki. Podcast-jakso sarjasta ”Tšto novogo?”, 25.4.2021. Vieraana Tatjana Britskaja. <<https://novayagazeta.ru/articles/2021/04/25/eto-novaia-kolonizatsiia-arktiki>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Paksi Attila. & Kivinen, Ilona (2021), Reflections on Power Relations and Reciprocity in the Field While Conducting Research with Indigenous Peoples. – *Indigenous Research Methodologies in Sámi and Global Contexts*. Eds. Pirjo Kristiina Virtanen, Pigga Keskitalo & Torjer Olsen. Series: New research – new voices, Vol. 11. Leiden: Brill., 201–228. <https://doi.org/10.1163/9789004463097_009>.
- Rautala, Ari (2022), Venäjän geopoliittinen asemoituminen ja sotilaallinen toiminta arktisella alueella. – *Arktisen alueen geopoliittikka 2000-luvulla*. Toim. Ossi Kettunen. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos, 191–222. <<https://www.doria.fi/handle/10024/185229>>
- Saprunova, Natalija (2022), Russia’s Sami fight to save their language and traditions – photo essay. – *The Guardian*, 7.7.2022. <<https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/jul/07/russias-sami-fight-to-save-their-language-and-traditions-photo-essay>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Sámediggi (n.d.), Saamelaiskäräjälain muutos. – *Sámediggi*. <<https://www.samediggi.fi/saamelaiskarajalain-muutos/>>
- Staalesen Atle (2022), Russia’s new lithium mine will harm Arctic ecosystems and Indigenous people, Sámi activist warns. – *Arctic Today*, 14.6.2022. <<https://www.arctictoday.com/russias-new-lithium-mine-will-harm-arctic-ecosystems-and-indigenous-people-sami-activist-warns/>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Starikova, Marija, Kukajeva, Jelizaveta & Vasiljeva, Anna (2021), Saamy s pravami. – *Kommersant*, 14.7.2021. <<https://www.kommersant.ru/doc/4899022>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Suliandziga, Liubov & Sulyandziga, Rodion (2020), Russian Federation: Indigenous Peoples and Land Rights. – *The Fourth World Journal* 20:1, 1–9. <<https://search.informit.org/doi/10.3316/INFORMIT.273811531265701>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Sulyandziga, Viktor (2022), Sámi livelihoods under threat as mining in the Arctic gathers Pace. – *Indigenous Russia*, 1.7.2022. <<https://batani.org/archives/2071>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Tamanaha, Brian Z. (2008), Understanding Legal Pluralism: Past to Present, Local to Global. – *Sydney Law Review* 30, 375–411. <<https://search.informit.org/doi/abs/10.3316/agispt.20084529>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2023), Code of Northern Peoples. Collection of legal acts on the rights of indigenous small-numbered peoples of Russia. <https://mid.ru/en/foreign_policy/position_word_order/1901278/> (Tarkistettu 10.10.2023).
- Tunón, Håkan, Kvarnström, Marie & Lerner, Henrik (2016), Ethical codes of conduct for research related to indigenous peoples and local communities – core principles, challenges and opportunities. – *Ethics in Indigenous research, past experiences – future challenges*. Ed. Anna-Lill Drugge. Samiska Studier (7). Umeå: Vaartoe/Centre for Sami Research 57–80.
- Tynkynen, Veli-Pekka. (2019), *The Energy of Russia: Hydrocarbon Culture and Climate Change*. Edward Elgar. <<https://www.elgaronline.com/monobook-oa/9781788978590/9781788978590.xml>>.
- United Nations (2022), Russia: UN expert alarmed at continued targeting of human rights defenders. – *United Nations*, 14.9.2022. <<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/09/russia-un-expert-alarmed-continued-targeting-human-rights-defenders>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Vixey (2013), Saamy: Naši prava uštšemljajutsja na kolskom poluostrove. – *Natsionalnyi Aktsent*, 6.5.2013. <<https://nazaccent.ru/content/7693-saami-ukazali-na-ushemlenie-ih-prav.html>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Vladimirova, Vladislava (2014a), Contested Political Representation of the Russian Sami in the Kola Peninsula, Northwest Russia. – *Re-Mindings: Co-Constituting Indigenous, Academic, Artistic Knowledges*. Eds. Gärdebo, J., May-Britt Öhman & Hiroshi Maruyama. Uppsala: Hugo Valentin Centre, 215–227. <<http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A778162&dsid=-1889>>

- Vladimirova, Vladislava (2014b), “It is not our reindeer but our politicians that are wild”: Contests over reindeer and categories in the Kola Peninsula, Northwestern Russia. – *Arctic Anthropology* 51:1, 24–40. <<https://doi.org/10.33368/aa.51.1.24>>.
- Vladimirova, Vladislava (2016), Nature conservation in Russia: The case of indigenous Sámi rights in the Kola peninsula. – *Indigenous Rights in Modern Landscapes*. Eds. Lars Elenius, Christina Allard & Camilla Sandström. Lontoo: Routledge. 94–110.
- Yeasmin, Sabina, Ferdousour Rahman, Khan (2012), ‘Triangulation’ Research Method as the Tool of Social Science Research. – *BUP Journal* 1:1, 154–163. <https://www.researchgate.net/publication/331645590_'Triangulation'_Resear%20ch_Method_as_the_Tool_of_Social_Science_Research>
- Xanthaki, Alexandra (2004), Indigenous Rights in the Russian Federation: The Case of Numerically Small Peoples of the Russian North, Siberia, and Far East. – *Human Rights Quarterly* 1, 74–105. <https://www.jstor.org/stable/20069717?typeAccessWorkflow=login#metadata_info_tab_contents> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Zmyvalova, Ekaterina (2018), Indigenous Peoples of the Russian North and Their Right to Traditional Fishing. – *International Journal on Minority and Group Rights* 25, 51–83. <<https://www.jstor.org/stable/27072312?typeAccessWorkflow=login>> (Tarkistettu 13.10.2023).
- Zmyvalova, Ekaterina (2020), Human Rights of Indigenous Small-Numbered Peoples in Russia: Recent Developments. – *Arctic Review on Law and Politics* 11, 334–359. <<https://doi.org/10.23865/arctic.v11.2336>>.

Venäjän perintöpuhujat vieraan kielen opetuksessa

Johanna Viimaranta
Helsingin yliopisto

Artikkeli käsittelee sitä, miten venäjän perintöpuhujat kokevat venäjä vieraana kielenä -opintojen oppimisympäristön verrattuna pelkästään suomea äidinkielenään puhuviin vieraan kielen oppijoihin. Helsingin yliopistossa tehtiin kyselytutkimus, johon vastasi 40 tutkintoon johtavien venäjä vieraana kielenä -opintojen opiskelijaa. Sen keskeisin tulos oli, että opiskelijoiden mielestä on tärkeää, että perintöpuhujien ja vieraan kielen oppijoiden opintoja eriytetään ryhmäjakojen avulla. Tuloksista on myös havaittavissa, että perintöpuhujat eroavat vieraan kielen opiskelijoista siinä, miten he kokevat yliopisto-opintonsa ja niiden työelämärelevanssin.

Venäjänkieliset on suurin vieraskielisten ryhmä Suomessa. Vuoden 2022 tilastojen mukaan Suomessa asuu noin 92 000 venäjän äidinkielekseen ilmoittanutta henkilöä (Tilastokeskus 2023). Määrä on moninkertainen venäjän jälkeen puhujien määrässä tuleviin viroon, arabiaan ja somaliin verrattuna. Koska äidinkieleksi voi ilmoittaa vain yhden kielen, eivät tässä luvussa ole vielä mukana ne useita kieliä puhuvat henkilöt, joiden äidinkieleksi on ilmoitettu jokin muu kieli, mutta jotka ovat silti olleet jo lapsena tekemisissä venäjän kielen kanssa.

Perintöpuhujalla (*heritage speaker*) tarkoitetaan kaksikielistä henkilöä, jonka heikompi kieli on asuinympäristön vähemmistökieli ja vahvempi kieli sen dominoiva kieli (Polinsky 2018, 9). Perintöpuhujat ovat altistuneet varhaislapsuudesta asti kahdelle tai useammalle kielelle. Keskeistä perintöpuhujaksi määriteltäessä on itse tunnistettu kielellis-kulttuurinen kuuluvuus johonkin muuhun kieliryhmään kuin asuinpaikan dominoivaan kieleen. Perintöpuhujat muodostavat heterogeenisen ryhmän niin kielitaidollisesti kuin identiteetinkin

suhteen. Samaa ryhmää voi tarkastella sekä kaksikielisyyden että perintöpuhujuu­den näkökulmasta. Kaksikielisyyden näkökulmasta perintöpuhujia käsiteltäessä lähtökohta on aiemmin ollut usein perintöpuhujan käyttämän kielimuodon erot standardikielestä, mukaan lukien dominoivan kielen vaikutus siihen (siirtovaikutus). Paljon on pohdittu myös ensikielen muuttumista ja taantumista (*attrition*) kommunikaation tapahtuessa pääsääntöisesti muulla kielellä. Kun näkökulma on perintöpuhujuu­dessa, erityisen tärkeä on kulttuuri-identiteetin vaikutus kielenoppimiseen ja sen käyttöön. (Polinsky 2018.) Uusimmassa tutkimuksessa on kuitenkin löydetty myös muita näkökulmia, muun muassa perintöpuhujuu­den sosiaalisena ilmiönä (mm. Guardado 2018).

Suomalaisessa keskustelussa venäjän perintöpuhujii­in on usein venäjän kielen opetusta käsiteltäessä viitattu käyttäen termejä *kaksikielinen* tai *äidinkielinen* (merkityksessä venäjän äidinkielinen puhuja). Termi perintöpuhujia korostaa sitä, miten perintökielenä osattu kieli (tässä venäjä) on osa perheen kulttuurista ja kielellistä taustaa. Kaksi- ja monikielisillä ei hallittujen kielten osalta tällaista taustaa välttämättä ole, vaan kaksi- tai monikieliseksi voi kehittyä myös myöhemmin elämässä formaalin kielenopetuksen tai maahanmuuton kautta. Toisaalta Suomessa tärkeä kaksikielisten ryhmä on suomi–ruotsi-kaksikieliset. Vaikka tämäkään ryhmä ei toki ole läheskään homogeeninen, on sen yhteiskunnallinen asema ja lähtökohdat hyvin erilaiset verrattuna perintöpuhujii­in. Suomi–ruotsi-kaksikieliset eivät kuulu taustaltaan maahanmuuttajiin, heillä on parhaassa tapauksessa mahdollisuus laadukkaaseen opetukseen molemmissa äidinkielisissään (*modersmålsinriktad finska* ja äidinkielenomainen ruotsi normaalin äidinkielenopetuksen lisäksi) ja ympäristö tukee molempien kielten käyttöä. Täten vaikka venäjän perintöpuhujat ovat myös kaksikielisiä, on perintöpuhujilla sellaisia erityispiirteitä, että heitä on koulutuspoliittisessa diskurssissa syytä käsitellä erikseen muista kaksikielisistä.

Termi perintöpuhujia ei itsessään ota kantaa kielitaidon tasoon tai eri kielten omaksumisjär­jestykseen. Venäjän perintöpuhujat Suomessa voivat kuulua sekä simultaanisiin kaksikielisiin, jotka ovat oppineet venäjää samanaikaisesti dominoivan suomen (tai ruotsin) kanssa, että konsekutiivisiin kaksikielisiin, jotka ovat oppineet ensin pelkästään venäjää, mutta joiden kieliympäristössä suomi (tai ruotsi) on myöhemmin alkanut dominoida. Perintöpuhujat voivat kaksikielisyyden lisäksi olla myös monikielisiä, mutta koska tässä artikkelissa ei syvennyttä monikielisyyden tai monikielisten käytänteiden tematiikkaan, käytän tässä artikkelissa termiä kaksikielinen.

Suomen yliopistoista vain Helsingin yliopistossa venäjään voi erikoistua sekä vieraana kielenä että äidinkielenä. Nämä toimivat erillisinä opintosuuntina kielten kandiohjelmassa. Venäjä äidinkielenä -opintosuuntaan pääsy vaatii äidinkielen tasoisen venäjän kielen kirjallisen taidon, jota tyypillisellä perintöpuhujalla ei ole, koska koulusivistys on saatu muulla kielellä ja perintökieltä on käytetty suppeassa kielenkäyttökontekstissa, esimerkiksi vain kotona arkitilanteissa. Tämän takia monet venäjää yliopistossa opiskelevista perintöpuhujista opiskelevat sitä vieraana kielenä. Osassa vieraan kielen opintosuunnan opintoja hyvän kielitaidon omaavat perintöpuhujat pyritään pitämään omissa ryhmissään (”kaksikielisten ryhmät”) ja muut omissaan (”vieraan kielen ryhmät”). Tällöin osan opiskelijoista voi katsoa olevan eriytettyssä opetuksessa, jossa pyritään ottamaan huomioon opiskelijoiden erityinen kielellinen tausta, kun taas osa opiskelee integroidussa ympäristössä, jossa sekä venäjää täysin vieraana kielenä oppineet että jonkinlaista venäjänkielistä taustaa omaavat opiskelevat samassa ryhmässä. Myös kurssien sisällä opetusta voidaan pyrkiä eriyttämään. Maisteriopinnoissa Helsingin yliopiston venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskelijoilla on sama ohjelma

osana kielten maisteriohjelman, mutta opetusta on sielläkin eriytetty kielitaidon mukaan rinnakkaisryhmiin.

Perintöpuhujien kielikoulutuksen haasteita ei ole tällä hetkellä tyydyttävästi ratkaistu Suomessa millään koulutusasteella, vaikka heidän määränsä yhteiskunnassa kasvaa koko ajan. Oikeanlaisella koulutuksella perintökielellä sen puhujat voisivat olla vielä nykyistäkin tärkeämpi osa Suomen kielivarantoa. Suomen suurimmassa perintökielellä venäjässä tehdyt onnistuneet ratkaisut voivat toimia mallina myös muille kielille.

Esittelen artikkelissa ensin ne perinteet, joiden mukaisesti venäjää opetetaan perintöpuhujille. Sen jälkeen tarkastelen kieliasiantuntijan käsitettä ja pohdin niitä käsityksiä ja uskomuksia, joita perintöpuhujista on heillä itsellään ja muilla. Sitten käsitelen venäjä vieraana kielenä -opintosuuntaa oppimisympäristönä, esittelen tutkimuskysymykseni ja niiden taustalla olevat hypoteesit sekä tutkimusaineiston. Käsitelen saamiani tuloksia osa-alue kerrallaan, ja lopun johtopäätöksissä esitän arvioni siitä, millaista tietoa tehty tutkimus tuo perintöpuhujien opetuksen kehittämiseen.

Venäjän kielen opetus perintöpuhujille

Perintöpuhujat osallistuvat niin Suomessa kuin muissakin maissa usein samoihin opetusryhmiin kuin kyseistä kieltä vieraana kielenä opiskelevat ja heidän erityistarpeisiinsa on alettu kiinnittää laajempaa huomiota vasta 2000-luvulla. Usein kielenopetusta ei pystytä järjestämään erikseen, koska ryhmäkoosta tulisi liian pieni. Suomalaisessa kouluopetuksessa venäjää opetetaan hyvin heterogeenisille ryhmille, joissa perintöpuhujat ovat enemmistönä. Vain venäjän kielen opetukseen erikoistuneissa kouluissa kuten Helsingin Suomalais-venäläisessä koulussa opetusryhmät pystytään eriyttämään.

Kun perintöpuhujia ja vieraan kielen oppijoita opetetaan sekaryhmissä, perintöpuhujien erikoistarpeet jäävät huomioimatta ja opetus perustuu vahvaan vieraan kielen opetuksen traditioon (Gasca Jiménez & Adrada-Rafael 2021). Toisaalta tutkimuksessa on myös saatu tuloksia, joiden mukaan sekaryhmissä molemmat oppijaryhmät kokevat hyödyttävänsä toisiaan, perintöpuhujat antamalla mallin kommunikatiivisesta kompetenssista, vieraan kielen oppijat puolestaan esimerkiksi kielioppisääntöjen tietoisesta hallinnasta ja akateemisesta kielenkäytöstä. Samalla vaikka molemmat oppijaryhmät kokevat hyödyttävänsä toisiaan, tällaisesta oppimisympäristöstä kokevat hyötyvänsä kuitenkin vain vieraan kielen oppijat (Gasca Jiménez & Adrada-Rafael 2021, Leeman & Serafini 2021).

Sekaryhmän menestyksellä opettaminen vaatii opettajalta tietoista erityispanostusta ja opetuksen systemaattista eriyttämistä ja yksilöittämistä. On myös esitetty, että perintökielen opetuksessa opettajan on erityisen tärkeää olla tietoinen niistä taustatekijöistä, jotka motivoivat opiskelijoita oman kielen opiskeluun ja tuntea se kieliyhteisö tai ne kieliyhteisöt, jonka jäseniä opiskelijat ovat (Carreira & Kagan 2011; Geisherik 2004). Perintöpuhujien opetukseen vieraan kielen oppijoiden ryhmissä ja näiden oppijaryhmien välisiin suhteisiin on liitetty erilaisia käsityksiä ja uskomuksia, kuten koetun epäreiluuden tuntemuksia. Vieraan kielen oppijat kokevat usein olevansa kohtuuttomassa asemassa, koska heitä verrataan äidinkieliin puhujiin. Toisaalta perintöpuhujat voivat kokea arvioinnin eriyttämisen ja lähtötason huomioimisen arvioinnissa epäoikeudenmukaisena ja olla sitä mieltä, että vieraskielisten oppijoiden kielitaitoa arvostetaan ja arvioidaan liian korkealle (Leeman & Serafini 2021). Perintöpuhujien oma arvio kielitaidostaan voi myös poiketa vahvasti opettajan arviosta.

Perusopetuksessa saatetaan Suomessa antaa ylimääräisenä opetuksena oman äidinkielen opetusta, mutta tämän järjestäminen on kunnille vapaaehtoista. Sielläkin, missä opetusta järjestetään, siihen liittyy lukuisia oppilaiden motivaatiota ja oppimistuloksia huonontavia seikkoja kuten opetustuntien vähäinen määrä, tuntien sijoittuminen varsinaisen koulupäivän ja mahdollisesti myös oman koulun ulkopuolelle ja soveltuvien oppimateriaalien puuttuminen (Yli-Jokipii et al. 2020). Venäjänkieliset vanhemmat näkevät lähes poikkeuksetta oman kielen ja kulttuurin välittämisen lapsilleen tärkeänä, mutta sen priorisointi arjen kiireissä osoittautuu usein haastavaksi. Ongelmia aiheuttavat myös yhteisen opetussuunnitelman puute, arviointi ja heterogeeniset ryhmät. (Kolomainen 2022.) Oman äidinkielen tunnilla käynti kerran viikossa ei myöskään vastaa sitä ihannetta, jonka on kansainvälisissä tutkimuksissa todettu tuovan parhaat tulokset eli opetuksen integrointia muuhun kouluopetukseen ja myös vapaa-ajan toimintaan (Chik, Carreira & Kagan 2017, 5).

Perinteisesti kieltenopetuksessa kielen suhdetta tiettyyn (korkea)kulttuuriin on pidetty tärkeänä, koska kielen ajatellaan elävän kulttuurikontekstissaan. Nykytutkimuksessa on kuitenkin havaittu myös, että vieraiden kielten käyttäjien näkökulmasta suhde ei ole niin selvä. Puhutaan kielitaidon kommodifikaatiosta eli hyödykkeellistymisestä. Sillä tarkoitetaan, että tietyn kielen taito voi olla yksilölle pragmaattisesti merkittävä, vaikka hän ei olisikaan kiinnostunut esimerkiksi sillä kirjoitetusta kaunokirjallisuudesta. Venäjän kielen kohdalla muutos asenteissa on merkittävä: venäjä on ollut toisaalta kielenä voimakkaan politisoitunut ja toisaalta yhteydessä venäjänkieliseen korkeakulttuuriin, mutta nämä yhteydet olivat heikkenemässä tai katoamassa ennen Venäjän laajamittaista hyökkäystä Ukrainaan. Muun muassa pääkaupunkiseudun rakennustyömaille venäjä on nykyään usein lingua franca, jota jopa 70% työntekijöistä osaa jollain tasolla (Jauhola 2021). Jää nähtäväksi, onko Venäjän federaation vuonna 2022 aloittaneilla sotatoimilla Ukrainassa pysyviä vaikutuksia venäjän kielen kommodifikaatioon ja yleisemminkin sen asemaan Suomessa ja maailmanlaajuisesti.

Vaikka perintöpuhujat ovat Suomessa usein enemmistönä venäjä vieraana kielenä -opiskelijoiden joukossa koulutusasteesta riippumatta, kokonaan heidän tarpeisiinsa keskittyneiden yksiköiden perustamista estävät taloudellisten seikkojen lisäksi vahvat perinteet vieraan kielen opetuksessa ja tarpeet venäjä vieraana kielenä -aineenopettajakoulutuksessa. Yhdysvalloissa on perintöpuhujien opetuksen keskittyviä yksiköitä. Niiden opetusohjelmissa on pidetty tärkeänä kriittisen kielitietoisuuden (*critical language awareness*) herättämistä opiskelijoissa ja heidän aktiivista osallistamistaan (Leeman et al 2011; Gasca Jiménez & Adrada-Rafael 2021). Kriittiseen kielitietoisuuteen sisältyy tietoisuus siitä, miten kielellä vaikutetaan ja luodaan sosiaalista todellisuutta (Fairclough 1992). Tämä tietoisuus mahdollistaa myös opiskelijoiden voimaannuttamisen vähemmistön edustajina, millä on laajaa yhteiskunnallista merkitystä. Suomessa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden linjaama kielitietoinen opetus (OPH 2014) edustaa saman tyyppistä katsantokantaa. Yliopistoissa, joissa opettajilla on suuri autonomia opintosisältöjen suunnittelussa, kriittisen kielitietoisuuden esiintulo vaihtelee suuresti opettajasta ja opetussuunnitelman linjauksista riippuen.

Perintöpuhujat ja kieliasiantuntijuus

Yliopistojen kielten koulutusohjelmissa koulutetaan kieliasiantuntijoita, joilla on asiantuntijuuskielensä erinomainen kielitaito, tieto tämän kielen käyttöympäristöjen kulttuurista sekä kyky analysoida tämän kielen rakennetta ja käyttöä. Opintoihin kuuluu kielitaito-opintoja, kulttuuriin liittyviä opintoja ja kielentutkimuksellista sisältöä. Osa opiskelijoista suorittaa

aineenopettajan pätevyyteen johtavat pedagogiset opinnot. Kieliasiantuntijuus on vahvan kielitaidon lisäksi tarpeellinen työelämäkompetenssi muun muassa yritysmaailmassa ja julkisella sektorilla. Kuten mikä tahansa muukin asiantuntijuus, kieliasiantuntijuus edellyttää opintojen aikana tapahtunutta käsitteellistä muutosta.

Käsitteellisellä muutoksella tarkoitetaan oppimisprosessia, jossa maallikkokäsitykset korvautuvat ja täydentyvät asiantuntijayhteisön jakamalla käsityksillä (Mikkilä-Erdmann 2017, Rusanen et al. 2014). Osa kieliasiantuntijuutta on käsitteellinen muutos liittyen kielen olemukseen. Tähän kuuluvat myös kriittisen kielitietoisuuden periaatteet.

Opiskelijan ennakkokäsitykset voivat estää käsitteellisen muutoksen tai ainakin vaikeuttaa sitä (Sinatra & Mason 2013). Perintöpuhujiin vaikuttaa oppimisprosessissa ja asiantuntijaroolin omaksumisessa kognitiivinen dissonanssi eli kognitiivinen epä mukavuus, joka johtuu siitä, että toiminta on ristiriidassa omien ennakoasenteiden kanssa (Festinger 1957, Cooper 2007). Myös ristiriidat sosiaalisessa identiteetissä johtavat usein kognitiiviseen dissonanssiin (Cooper 2007, 121). Perintöpuhujilla tämä liittyy kansainvälisen tutkimuksen mukaan ensikielen opiskeluun vieraana kielenä. Opiskelija voi kokea, että hän on epäonnistunut ensikielen omaksumisessa, jota pidetään hyvin perustavanlaatuisena ja itsestään tapahtuvana asiana. Perintöpuhujat kokevat usein kognitiivista dissonanssia, koska he ovat kyvyttömiä kommunikoimaan perintökielellään niin hyvin kuin he haluaisivat eivätkä välttämättä hallitse esimerkiksi formaalia kielenkäyttöä. Monet heistä kärsivät myös kielitaidon puutteista johtuvasta häpeästä, noloudesta ja turhautumisesta ja he kokevat olevansa stigmatisoituja. Useilla perintöpuhujilla tämä kognitiivinen dissonanssi vaikuttaa oppimiseen negatiivisesti ja saattaa johtaa opintojen keskeytymiseen. (Kagan 2012, 74–76.)

Suomalaisessa yliopistokontekstissa tyypillinen perintöpuhuja ymmärtää venäjää erinomaisesti ja puhuu sitä arkikonteksteissa sujuvasti, mutta hänen kirjallinen tuotoksensa etenkin vaativammassa tekstilajeissa ja selviytymisensä monipuolisissa kielenkäyttötilanteissa jää huomattavasti jälkeen samanikäisistä Venäjällä asuvista yliopisto-opiskelijoista. Osin tämä johtuu kielenomaksumisen puutteellisuudesta vähäisemmän syötteen takia, osin äidinkielenopetuksen vaillinaisuudesta tai sen puuttumisesta kokonaan. Usein perintöpuhujat eivät ole osallistuneet lukiossa venäjän oppitunneille, vaan ovat suorittaneet kurssit itsenäisesti. Suomalaisessa ylioppilastutkimuksessa venäjä on mukana vieraana kielenä ja sen taitoa arvioidaan pitkälti kommunikatiivisen kompetenssin perusteella. Ylioppilaskokeen suorittaminen ei siis vaadi perintöpuhujilta äidinkielen taidon kehittämistä eikä sen normin ja variaation tuntemista. Täten vaikka perintöpuhujien kielitaitokompetenssi on usein opintojen alussa huomattavasti parempi kuin venäjää vieraana kielenä oppineilla, on heidän kielitietoisuutensa taso usein alempi. Jos yliopisto-opinnot eivät alusta asti tue riittävästi kielitietoisuuden kehitystä, opiskelijan mahdollisuudet omaksua kieliasiantuntijan identiteetti vaarantuvat huomattavasti.

Perintöpuhujien opetukseen liittyy monenlaisia käsityksiä ja uskomuksia sekä heillä itsellään, kielten opettajilla, että perintöpuhujien lähiympäristön ihmisillä. Kieli-ideologioilla tarkoitetaan kieleen liittyvien uskomusten kokonaisuuksia, jotka voivat realisoitua käyttönormeissa (esim. Blommaert 1999; Mäntynen et al. 2012). Perintöpuhujien tapauksessa sekä heidän itsensä omaksumat että heidän ympäristönsä jakamat kieli-ideologiat voivat vaikuttaa kielenoppimiseen ja asiantuntijaidentiteetin omaksumiseen.

Kansainvälisistä tutkimuksista tiedetään, että opettajilla voi olla niin kouluympäristössä kuin korkeakoulutuksessaakin negatiivinen suhtautuminen perintöpuhujiin. Tämän takia perintöpuhujat kokevat olevansa sekaryhmissä stigmatisoituja (Kagan 2012). Opettajien negatiivinen asenne voi koskea sekä perintöpuhujien mukanaoloa ryhmissä ylipäättään että

heidän edustamia, standardikielestä poikkeavia kielimuotoja. Tämä kielimuoto voi olla paikallinen kielimuoto, jossa on havaittavissa dominoivan kielen vaikutus, esimerkiksi Suomen kontekstissa täällä puhuttava venäjä (suomenvenäjä). On myös mahdollista, että perintöpuhujien perheen käyttämä kielimuoto on eri kuin se muoto, jota opettaja edustaa tai jota pidetään arvostetuimpana kielimuotona. Opettaja voi siis kokea, että perintöpuhujan käyttämä kieli on vääränlaista ja antaa väärän mallin kielenoppijoille. Jos opettaja ei itse ole kielen äidinkielen puhuja, hän voi myös kokea sujuvan suullisen kielitaidon omaavat perintöpuhujat kiusallisena uhkana omalle auktoriteetilleen ja asiantuntemukselleen sekä lisätyötä aiheuttavana tekijänä.

Tutkittaessa opettajien asenteiden suhdetta siihen, miten he kykenevät motivoimaan oppilaita kielenopetuksessa on todettu, että opettajien omissa asenteissa ja käsityksissä täytyy ensin tapahtua käsitteellinen muutos. Uudelleenarviointia voivat vaatia ajatukset siitä, mikä on ihanteellinen kielenoppimisympäristö, mitkä ovat oppimisen tavoitteet ja miten niitä on parasta tavoitella. On myös todettu, että opettajan identifioituminen nimenomaan perintöpuhujien opettajaksi tekee hänen tavoistaan motivoida opiskelijoita tehokkaampia. (Kim 2017.)

Opettajan ja ryhmän muiden jäsenten asenteen lisäksi perintöpuhujan kielitaidon ja kieliasiantuntijuuden kehitystä haittaavat hänen omat asenteensa ja identiteettinsä sekä käsitys itsestään kielenoppijana. Jos perintöpuhujia kokee häpeää ja turhautumista oman kielitaitonsa puutteista, on hänen vaikea kehittyä. Kriittisen kielitietoisuuden ajatukset eivät myöskään ole aina yhteensovittavia venäjänkielisestä taustasta tulleiden oikeakielisyyttä painottavan ajatusmallin kanssa.

Venäjä vieraana kielenä -opintosuunta oppimisympäristönä

Oppimisen kokonaismallin (Tynjälä 1999; Murtonen 2017) mukaan oppimisen taustatekijöiksi luetaan toisaalta henkilökohtaiset tekijät, toisaalta oppimisympäristöön liittyvät tekijät. Näillä taustatekijöillä on merkittävä vaikutus oppimiseen. Yliopisto-opettajilla on mahdollisuus vaikuttaa oppimisympäristöön liittyvillä seikoilla kuten opetussuunnitelmaan, käytettäviin opetusmenetelmiin ja arviointimenetelmiin. Joihinkin henkilökohtaisiin tekijöihin, esimerkiksi opiskelijan aiempiin tietoihin ja taitoihin opettaja ei suoraan pysty vaikuttamaan. Sitä vastoin monet muut henkilökohtaisista tekijöistä kuten opiskelijan käsitykset ja uskomukset, oppimiskokemukset sekä tottumukset ja tavat oppimisessa ovat opettajan vaikutusmahdollisuuksien piirissä.

Esimerkkinä vaikuttamismahdollisuudesta venäjän kielen ja kirjallisuuden opintosuunnassa on viime vuosina panostettu voimakkaasti opintojen työelämärelevanssiin. Oppiaine on järjestänyt useita kertoja vuodessa työelämätapauksia, joissa alumnit ovat kertoneet nykyisistä työtehtävistään ja urakehityksestään. Sillä on myös oma työelämäprofiilisivusto¹, jossa esitellään fiktiivisten esimerkkien avulla erilaisia mahdollisia urapolkuja ja niihin liittyviä opiskelujen aikaisia valintoja.

Tarkasteltaessa venäjä vieraana kielenä -opintosuuntaa oppimisympäristönä voi erottaa 1) tutkinnon rakenteeseen ja sen tavoitteisiin liittyviä seikkoja, 2) resurssien ehdoilla tehtäviin pedagogisiin ratkaisuihin kuten ryhmäjakoihin liittyviä seikkoja ja 3) opintosuunnan identiteettiä ja opiskelijoiden osallistamiseen liittyviä seikkoja. Opintosuunnan identiteettiä ja opiskelijoiden osallistamiseen liittyvät seuraavat seikat: a) miten opintosuunnan identiteettiä välitetään opiskelijoille ja miten heidät otetaan mukaan, b) miten eri oppijaryhmiin suhtaudutaan ja miten niistä puhutaan ja c) miten kiinnostunut henkilökunta on opiskelijoista ja

heidän hyvinvoinnistaan. Koettu oppimisympäristö vaikuttaa a) opiskelijan kokemukseen yliopisto-opiskelusta sekä opintojen aikana että sen jälkeen, b) hänen toimijuuteensa kriittisen kielitietoisuuden periaatteiden pohjalta ja c) asiantuntijaidentiteetin muodostumiseen. Sillä on myös suora suhde koulutuksen koettuun työelämärelevanssiin ja opiskelijoiden käsityksiin omista valmiuksistaan.

Oppimisympäristöön liittyvissä kysymyksissä on tässä tutkimuksessa käsitelty vain pedagogiseen ja psyykkiseen oppimisympäristöön liittyviä tietoja. Fyysistä oppimisympäristöä ei ole suoraan käsitelty. Covid19-pandemia vaikutti kuitenkin niin, että fyysisen oppimisympäristön rajat häilyivät. Positiivinen kokemus oppimisympäristöstä tukee vahvasti oppimista ja tämän kokemuksen luomisen tulee olla yliopistoyhteisön yhteinen tavoite.

Tämän artikkelin keskiössä ovat ne oppimisen taustatekijät, jotka vaikuttavat venäjä vieraana kielenä -opiskelijoiden oppimisprosessiin ja erityisesti fokuksessa ovat opiskelijoiden käsitykset ja uskomukset. Tutkimuskysymykseni ovat: Miten opiskelijat kokevat venäjä vieraana kielenä -oppimisympäristön? Millaisia uskomuksia ja käsityksiä venäjä vieraana kielenä -opintosuunnan opiskelijoilla on itsestään oppijoina ja tutkintoon johtavasta venäjänopiskelusta yleensä? Miten suomen- ja venäjänkieliseksi itsensä identifioineet vastaajat eli perintöpuhujat erottuvat näiden tekijöiden suhteen suomen ainoaksi äidinkielekseen ilmoittaneista opiskelijoista?

Tutkimuksessa pyrittiin saamaan tietoa niistä uskomuksista, joita perintöpuhujilla on itsestään venäjänopiskelijoina ja venäjän opiskelusta yleensä. Oletan, että heillä on opiskelua vaikeuttavia uskomuksia ja käsityksiä itsestään venäjänopiskelijoina ja heidän opiskelumotiivaatioonsa vaikuttaa negatiivisesti käsitys opintosisältöjen tarpeettomuudesta. Oletan myös, että heterogeenisissa ryhmissä opiskellessaan opiskelijat peilaavat tiedostamattaan omaa taustaansa ja käsitystään siitä, mitä heidän pitäisi osata verrattuna muihin opiskelijoihin. Tämä voi vaikuttaa negatiivisesti ryhmädynamiikkaan ja vertaistukeen. Jos perintöpuhujat eivät koe hyötyvänsä suomalaistaustaisista opiskelijoista samoissa ryhmissä, vaikuttaa tämä negatiivisesti ryhmädynamiikkaan. Oletan lisäksi, että kognitiivinen dissonanssi, joka liittyy oman ensikielen opiskeluun vieraana kielenä voi johtaa perintöpuhujilla pintasuuntautuneeseen opiskelutapaan, jossa ei tapahdu aitoa käsitteellistä muutosta vaan pelkästään aiempien arkikäsitteiden rikastamista. Tämä vaikeuttaa asiantuntijuuden kasvua. Opiskelijat eivät myöskään hahmota opintojen tavoitetta ja työelämämahdollisuuksiaan. Aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella olisi oletettavissa, että kognitiivinen dissonanssi, huono oppintomenestys ja koetun oppimisympäristön ongelmat ovat yhteydessä toisiinsa.

Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Keräsin tutkimuksen aineiston elektronisella kyselyllä, joka oli toteutettu Helsingin yliopiston E-lomake-ohjelmalla. Kyselyn vastauksia on käytetty tämän tutkimuksen lisäksi myös opetuksen kehittämisessä. Kysely oli suunniteltu niin, että siihen vastaaminen olisi mahdollisimman yksinkertaista ja nopeaa. Kysely koostui väittämistä, joihin vastattiin valitsemalla vaihtoehto Likert-asteikolla. Vaihtoehdot olivat: Täysin samaa mieltä / Samaa mieltä / Ei samaa eikä eri mieltä / Eri mieltä / Täysin eri mieltä. Väittämiä oli myös mahdollista halutessaan kommentoida. Kyselyssä oli mukana taustakysymyksiä, joilla kartoitettiin vastaajien ikää, sukupuolta, kielellistä taustaa, opintojen vaihetta ja opintomenestystä (ks. kuvio 1.)

Taustatiedot

Opiskelen tai olen opiskellut venäjää vieraana kielenä Helsingin yliopistossa
kyllä ei
* Valitse ☒ ☐

Ikä
* Valitse ☐ 21 vuotta tai alle
☐ 22-26 vuotta
☐ 27-32 vuotta
☐ 33 vuotta tai yli

Äidinkieli
* Valitse ☐ suomi
☐ venäjä
☐ suomi ja venäjä
☐ muu / en halua vastata

Sukupuoli
nainen mies muu
* Valitse ☐ ☐ ☐

Opintojen vaihe
* Valitse ☐ Kandi
☐ Maisteri
☐ Valmistunut maisteriksi

Opintojeni etenemistähti keskimäärin (kaikki opinnot HY:ssä)
* Valitse ☐ yli 55 op vuodessa
☐ 45-55 op vuodessa
☐ 35-45 op vuodessa
☐ 25-35 op vuodessa
☐ alle 25 op vuodessa

Useimmin toistuva arvosanani venäjän kielen ja kirjallisuuden opinnoissa
5 4 3 2 1
* Valitse ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Kuvio 1. Lomakkeessa kysytyt taustatiedot

Kyselylomakkeen ensimmäisessä osiossa (Taulukko 1) *Oppimisympäristö* oli kymmenen väittämää², jotka liittyivät opiskelijoiden kokemuksiin oppimistoimintojen järjestämisestä, ryhmäjaioista, epäformaalista oppimisympäristöstä, opetusmenetelmistä, opetussuunnitelmas- ta, arvioinnista sekä oppimisympäristön toimijoista (mukaan lukien opettajat).

Kyselylomakkeen toisessa osiossa (Taulukko 2) *Venäjän opiskelu Helsingin yliopistossa* oli kymmenen väittämää, joilla kartoitettiin opiskelijoiden kokemuksia kielitietoisuudesta ja voimaannuttamisesta, heidän tunnettaan omasta asemasta venäjänopiskelijana ja tulevana asiantuntijana.

Kyselylomakkeen viimeisessä osiossa (Taulukko 3) *Oppimisprosessi* oli kolmetoista väittämää, joilla tutkittiin opiskelijoiden käsityksiä ja uskomuksia itsestään oppijana, oppi- misprosessista ja oppimisen tavoitteista.

Lomake oli auki 4.4.–12.5.2022, ja sitä mainostettiin opiskelijoiden sähköpostilistalla ja myös suullisesti luennoilla. Millään oppitunnilla ei kuitenkaan annettu mahdollisuutta vastata kyselyyn, joten vastanneet tekivät sen vapaaehtoisesti vapaa-ajallaan. Vastausaikana kyse- lyyn tuli 41 vastausta, joista yksi jätettiin huomiotta, koska vastaaja ilmoitti, ettei opiskele venäjä vieraana kielenä -opintosuunnassa. Analyysissa mukana olleita vastauksia oli täten 40. Määrä edustaa enemmistöä aktiivisista venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskelijoista. On huomattavaa, että kyselyn ajankohtana Venäjän laajamittainen hyökkäys Ukrainaan oli

<i>Oppimisympäristö</i>
A1. Minun on helppo kysyä mieltäni askarruttavista asioista opettajilta ja saan vastaukset riittävän nopeasti.
A2. Olen yhteydessä opiskelutovereihini myös pakollisten opiskeluun liittyvien tapaamisten ulkopuolella.
A3. Opetusmenetelmät ovat mielekkäitä oman oppimiseni kannalta.
A4. Hahmotan, miten opintoihini kuuluvat eri opintojaksot liittyvät toisiinsa ja millaisen kokonaisuuden ne muodostavat.
A5. Opintojen arviointi on yleensä oikeudenmukaista ja arvioinnin perusteet ovat lähes aina selvät kunkin kurssin alusta lähtien.
A6. Venäjän kielen ja kirjallisuuden opintosuunta (venäjä vieraana kielenä) on oikea opiskelupaikka minulle.
A7. On tärkeää, että kaksikielisiä ja venäjää täysin vieraana kielenä opiskelevia opetetaan eri ryhmissä.
A8. Minut on opintojen alussa sijoitettu ryhmään, joka on parhaiten palvellut oppimistäni.
A9. Taustastani kaksikielisenä tai vieraan kielen oppijana on ollut minulle etua opinnoissani.
A10. Opin parhaiten, jos ryhmässäni on eritaustaisia opiskelijoita.

Taulukko 1. Kyselyn osion Oppimisympäristö väitteet

<i>Venäjän opiskelu Helsingin yliopistossa</i>
B1. Uskon, että opettajat tietävät aina minua paremmin, mitä minun kuuluu oppia.
B2. Olen pohtinut kieliin ja kielenkäyttöön liittyviä valtasuhteita.
B3. Venäjän taito tulee olemaan ratkaiseva tekijä työurallani.
B4. Kieli- ja kulttuuritaustaani suhtaudutaan venäjänopinnoissa positiivisesti.
B5. Venäjänkielisten oikeudet Suomessa on minulle tärkeä asia.
B6. Venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskelu Suomessa antaa minulle paremmat valmiudet kuin vastaavien opintojen suorittaminen Venäjällä.
B7. Muiden samanlaisesta kielellisestä taustasta tulevien vertaistuki on minulle tärkeää.
B8. Häpeä ja epävarmuus ovat vaikuttaneet negatiivisesti opintoihini.
B9. Opintoni antavat minulle erityisiä valmiuksia toimia monikulttuurisessa ja monikielisessä Suomessa.
B10. Koen, että minun pitäisi osata venäjää paremmin kuin todellisuudessa osaan.

Taulukko 2. Kyselyn osion Venäjän opiskelu Helsingin yliopistossa väitteet

<i>Oppimisprosessi</i>
C1. Venäjänopinnot ovat minulle helpompia kuin useimmille opiskelutovereilleni.
C2. Venäjän kielen taitoni on huomattavasti parantunut opintojeni aikana.
C3. Käsitteiden kielestä ja kielitaidon luonteesta on muuttunut opintojen aikana.
C4. Pystyn arvioimaan paremmin vahvuuksiani ja heikkouksiani kuin opintojen alussa.
C5. Uskon, että minusta tulee opintojeni aikana venäjän kielen ja kirjallisuuden asiantuntija.
C6. Kielitaito on minulle tärkeämpi vahvuus kuin teoreettiset tiedot tai analyysitaito.
C7. HowULearn -kyselyihin vastaaminen on kehittänyt käsitystäni itsestäni oppijana.
C8. Uskon, että suuri osa opintojeni tiedollisista sisällöistä on minulle tulevaisuudessa tarpeettomia.
C9. Työelämätahtumat ovat opiskelijoille hyödyllisiä.
C10. Yliopisto-opintoni valmistavat minut hyvin työelämää varten.
C11. Olen asettanut itse tavoitteita oppimiselleni ja arvioinut niiden saavuttamista.
C12. Minulle on tärkeää oppia keskeiset asiat hyvin.
C13. Oppimistulosten numeroarviointi tulee tehdä yleisten kriteerien pohjalta. Yksilöllisiä tavoitteita ja tietojen lähtötasoa ei tule ottaa huomioon.

Taulukko 3. Kyselyn osion Oppimisprosessi väitteet

äskettäin alkanut ja koronarajoitukset olivat vielä voimassa niin, että opetus järjestettiin enimmäkseen etäopetuksena. Vastaajista yhdeksän antoi lisäkommentteja yhteen tai useampaan kysymykseen liittyen. Useat kommentteista eivät liittyneet suoraan väitteisiin vaan kommentoivat pitkään jatkunutta etäopetusta ja sen seurauksia.

Vastaajien kielellistä taustaa kartoitti taustakysymys, jossa kysyttiin äidinkieltä. Äidinkielen käsitettä ei määritelty. Vaihtoehtoina oli suomi, venäjä, suomi ja venäjä sekä muu / en halua vastata. Vastaajista 80 % (32) ilmoitti äidinkielekseen suomen, 15 % (6) suomen ja venäjän ja 5 % (2) valitsi vaihtoehdon ”muu / en halua vastata”. Kun puhutaan kaikista vastaajista, ovat nämä kaksi vastaajaa mukana. Heidän vastauksensa eivät huomattavasti poikenneet vastaajien koko joukosta.

Koska kyseessä on vieraan kielen linjan opiskelijat, ovat kaikki vaihtoehdon ”suomi ja venäjä” valinneet perintöpuhujia. On mahdollista ja todennäköistäkin, että osalla myös niistä vastaajista, jotka ilmoittivat äidinkielekseen pelkästään suomen, on venäjänkielistä taustaa. Koska heidän itseidentifikaationsa on kuitenkin olla (pelkästään) suomen äidinkielen puhuja, ei heitä käsitellä tässä perintöpuhujina. Vastaajista 82,5 % oli naisia ja 17,5 % miehiä, mikä vastaa hyvin kielten pääaineopiskelijoiden keskimääräistä jakaumaa. Vastaajista 57,5 % oli kandidivaiheen opiskelijoita, 25 % maisterivaiheen opiskelijoita ja 17,5 % maisteriksi valmistuneita. 60 % vastaajista oli iältään alle 33-vuotiaita. 42,5 % vastaajista ilmoitti suorittavansa/ suorittaneensa keskimäärin yli 55 opintopistettä vuodessa, mikä viittaa siihen, että vastaajiksi on valikoitunut jonkin verran enemmän aktiivisia ja opinnoissaan menestyviä opiskelijoita kuin niitä, joilla on vaikeuksia. Useimmin toistuva arvosana oli 4 (42,5%), ja yhtä usein 3

(27.5 %) ja 5 (27,5 %). Vain yksi opiskelija ilmoitti yleisimmin toistuvaksi arvosanakseen venäjän kielen ja kirjallisuuden opinnoissa arvosanan 2 (tyytyttävä).

Kyselyn tuloksia tarkasteltiin E-kysely-ohjelman antamien automaattisten toimintojen valossa. Näitä olivat kuhunkin kysymykseen tulleiden eri vastausten määrät ja osuudet sekä ristiintaulukointi, jolla selvitettiin taustatietojen ja vastausten välistä yhteyttä. Tässä artikkelissa käsitellään ristiintaulukointeja ilmoitetun äidinkielen ja väittämien välillä. Tämän lisäksi vastaajien antamia lisäkommentteja tarkasteltiin laadullisesti. Väitteiden kanssa samaa mieltä olevina (positiivisina) pidetään tässä artikkelissa yhteen laskettuina vastauksia ”täysin samaa mieltä” ja ”samaa mieltä” ja eri mieltä olevina (negatiivisina) vastauksina ”eri mieltä” ja ”täysin eri mieltä”. Vaihtoehdon ”ei samaa eikä eri mieltä” valitsemista kutsutaan neutraaliksi vastaukseksi. Yksittäistapauksissa kommentoidaan vastausvaihtoehtojen valitsemista tarkemmin.

Suomen ja venäjän äidinkielekseen ilmoittanutta kuutta vastaajaa kutsutaan jäljessä perintöpuhujiksi ja suomen äidinkielekseen ilmoittaneita suomenkielisiksi. Koska vastaajaryhmät ovat merkittävästi erisuuruiset eivätkä alla esitellyt erot niiden välillä ole tilastollisesti merkitseviä, tulee ne tulkita huomioina aineistosta.

Opiskelijat ovat tyytyväisiä oppimisympäristöön

Vastanneiden opiskelijoiden vastaukset oppimisympäristön kokemista käsittelevään osioon olivat kokonaisuutena hyvin positiivisia ja indikoivat hyvin voimakasta tyytyväisyyttä.

Osassa opiskeluympäristöön liittyvistä kysymyksistä (A1-5) perintöpuhujien vastaukset eivät huomattavasti eronneet koko vastaajajoukosta. Opiskelijat kokivat opettajilta saamansa tuen hyväksi, opiskelutovereihin yhteyttä pidettiin vaihtelevasti, opetusmenetelmiä pidettiin mielekkäinä (85 % kaikista vastaajista) ja yksittäisten opintojaksojen suhteet koettiin ymmärrettäviksi (85 % kaikista vastaajista). Vastaukset indikoivat, että oppimisympäristö oli opiskelijoiden mielikuvissa hyvin järjestetty. Tämä mielikuva tukee oppimista jo itsessään.

Väitteeseen A6, jonka mukaan opiskelupaikka on oikea, viisi kuudesta perintöpuhujasta vastasi ”samaa mieltä” ja yksi ”ei samaa eikä eri mieltä”. Tämä oli huomattavan erilainen vastaus verrattuna suomenkielisten vastauksiin, joissa oli huomattavan paljon enemmän hajontaa. Suomenkielisestä väitteeseen vastasi positiivisesti 72 %, negatiivisesti 9 % ja 19 % neutraalisti. Väitteeseen A7 erillisten ryhmien tärkeydestä suomenkielistä 22 % oli eri mieltä, kun taas perintöpuhujista kukaan ei vastannut näin. Väitteeseen A8 opintojen alussa tehdyn ryhmäjaon onnistuneisuudesta kaikki vastaukset ilmoitetusta äidinkielestä riippumatta olivat samansuuntaisia, sillä noin 80 % vastasi myöntävästi ja loput neutraalisti. Väitteeseen A9 (Taustastani kaksikielisenä tai vieraan kielen oppijana on ollut minulle etua opinnoissani) viisi kuudesta perintöpuhujasta oli ”täysin samaa mieltä” ja yksi vastaaja ”ei samaa eikä eri mieltä”. Tämä erosi huomattavasti suomenkielisten vastauksista, joissa 56 % vastasi myöntävästi, 19 % kieltävästi ja 25 % neutraalisti.

Väitteeseen A10, jonka mukaan eritaustaiset oppijat ryhmässä auttavat oppimista, neljä kuudesta perintöpuhujasta vastasi neutraalisti, kun taas suomenkielisistä 66 % valitsi positiivisen vastausvaihtoehdon. Tämä on samansuuntainen aiemmissa tutkimuksissa saatujen tulosten kanssa, joiden mukaan perintöpuhujat eivät koe hyötyvänsä vieraan kielen oppijoista samoissa ryhmissä, kun taas vieraan kielen oppijat kokevat sekä itse hyötyvänsä perintöpuhujista ryhmässään että hyödyttävänsä perintöpuhujien oppimista (Gasca Jiménez & Adrada-Rafael 2021; Leeman & Serafini 2021). Usea opiskelija sekä perintöpuhujien että

suomenkielisten ryhmistä toi myös vapaamuotoisissa kommenteissa ilmi, että itseä paremmin osaavien läsnäolo ryhmässä voi kyllä auttaa oppimista, mutta huonommin osaavien ei.

Kaikkiaan vastaajat olivat muuten hyvin tyytyväisiä ja yksimielisiä oppimisympäristöön liittyvistä seikoista. Vain ryhmäjaot herättivät keskustelua. Oppimisympäristöosiota oli jätetty kahdeksan vapaaehtoista kommenttia, joista seitsemän koski ryhmäjakoa.

Kaikki ryhmäjakoa kommentoineet mainitsivat, että asiassa on useita puolia. Esimerkiksi suomenkielinen, opinnoissaan erinomaisesti menestynyt opiskelija kommentoi:

Näkisin, että äidinkielisten ja vieraskielisten erottamisessa on hyviä ja huonoja puolia. Erityisesti perusopintojen kielitaidon opinnot on minusta tärkeä pitää tasoryhmissä. Toisaalta kulttuuriopintojen kautta on ollut kiva tutustua äidinkielisiin opiskelijoihin ja saada sitä kautta myös arjen kielitaidon harjoitusta.³

Yksi perintöpuhujista kommentoi tätä väitettä näin:

Kokemukseni mukaan opiskelijoiden jakaminen eri ryhmiin kielitaitotason perusteella on hyvä ratkaisu. Koin, että opiskelujeni aikana venäjän taitoni kehittyi huomattavasti, kun opiskelimme pienryhmässä sellaisten henkilöiden kanssa, jotka olivat joko kaksikielisiä tai esim. opiskelleet pitkän venäjän koulussa ja asuneet jonkun ajan Venäjällä. Opetuksessa opettajat haastoivat meitä siinä mielessä, että jouduimme lukemaan, kirjoittamaan ja keskustelemaan sellaisista aiheista, jotka eivät olleet ns. perusvenäjän tasolla vaan jouduimme itsekin mahdollisesti mukavuusalueemme ulkopuolelle. [---] Mielestäni olisi siis tärkeää, ettei venäjän kielen ja kirjallisuuden opetuksessa mentäisi aina heikoimman lenkin tasolla. [---] Jos opiskelijoiden kielitaitoa ei haasteta, niin eihän se silloin kehity.

Myös muunlaisia äänenpainoja tuli ryhmäjaosta. Eräs perintöpuhujista kommentoi: ”Ryhmäytymisen kannalta fuksivuonna jaetut ryhmät on huono asia, sillä opiskelijat näkevät toisiaan (koko ryhmänä) harvemmin eivätkä uskalla välttämättä tutustua silloin.”

Näistä kommenteista näkee, että opiskelijat ovat tiedostaneet ryhmäjakojen merkityksen omalle oppimiselleen ja motivaatiolleen. Erilaisesta kielitaidusta tulevien opettaminen erikseen on nähty oppimisen kannalta hyvänä, mutta ryhmäytymisen ja toisiin opiskelijoihin tutustumisen kannalta huonona.

Kielitietoisuus ja voimaantuminen

Kielitietoisuutta, voimaantumista ja asiantuntijaidentiteettiä mittaavissa osion *Venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskelu* -kysymyksissä perintöpuhujien vastaukset erosivat koko vastaajajoukosta enemmän kuin ensimmäisen osion vastaukset.

Auktoriteettiuskoa oman voimaantumisen sijaan mittaavaan kysymykseen B1 (Uskon, että opettajat tietävät aina minua paremmin, mitä minun kuuluu oppia) kukaan suomen ja venäjän äidinkielekseen ilmoittaneista opiskelijoista ei valinnut vaihtoehtoja, jotka olisivat kyseenalaistaneet opettajan auktoriteetin opintosisältöjen valinnassa. Sen sijaan suomen ainoaksi äidinkielekseen ilmoittaneista kielteisesti vastasi 25 %.

Väitteeseen B2 (Olen pohtinut kieliin ja kielenkäyttöön liittyviä valtasuhteita) kaikki perintöpuhujat ja 75 % suomenkielisistä vastasi positiivisesti. Suomenkielisistä 19% antoi

neutraalin ja 6 % negatiivisen vastauksen. Vastanneiden perintöpuhujien kielitietoisuus vaikuttaisi tässä aineistossa olevan on korkeampi kuin vastaajien keskimäärin.

Väitteeseen B3 venäjän kielen merkityksestä tulevalle työuralla viisi kuudesta perintöpuhujista vastasi ”Ei samaa eikä eri mieltä” ja yksi ”Täysin samaa mieltä”. Suomenkieliseksi identifioituneista 72 % vastasi positiivisesti ja vain yksi vastaaja negatiivisesti. Loput valitsivat neutraalin vastauksen. Jos ajatellaan perintöpuhujia osana Suomen kielivarantoa, pitäisi etenkin heidän nähdä kielitaitonsa suuri työelämärelevantssi. Tästä näkökulmasta on huolestuttavaa, että vain yksi kyselyn perintöpuhujavastaaja jaksoi uskoa kielitaitonsa työelämärelevantssiin.

Väitteeseen ”Venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskelu Helsingin yliopistossa antaa minulle paremmat valmiudet kuin vastaavien opintojen suorittaminen Venäjällä” perintöpuhujista vastasi positiivisesti viisi kuudesta, kun taas suomenkielisistä 53%. Väitteen tarkoitus oli mitata opiskelijatytyväisyyttä ja opiskelijoiden käsitystä tutkinnon työelämärelevantssista, ja sen vastaukset osoittivat perintöpuhujien olevan tässä suhteessa suomenkielisiä tyytyväisempiä. Kukaan perintöpuhujista ei valinnut kielteistä vaihtoehtoa, ja suomenkielisistäkin vain kaksi vastaajaa..

Kokemuksen siitä, että oman kielitaidon pitäisi olla parempi kuin se todellisuudessa on (B10) jakoi puolet vastanneista perintöpuhujista, mutta peräti 91% suomenkielisistä. Mielenkiintoista on, että suomenkielisistä kukaan ei ollut eri mieltä, vaan loput vastaajista valitsivat neutraalin vastauksen. Tämän vastauksen voi katsoa heijastelevan sitä problematiikkaa, joka integroidussa opetuksessa (todennäköisesti tässä kyselyssä suomen äidinkieleeseen ilmoittaneet opiskelijat) usein vallitsee. Eriytetyssä opetuksessa olevilla, erillisiin kaksikielisten ryhmiin sijoitetuilla opiskelijoilla on selvempi kuva omasta kielitaidostaan ja muista valmiuksistaan ja motivaatiota kehittää niitä.

Vastauksissa väitteisiin kieli- ja kulttuuritaustaan suhtautumisesta (B4) sekä venäjänkielisten oikeuksista (B5), häpeästä ja epävarmuudesta (B8) ei ollut huomattavaa eroa kieliryhmien välillä. Näiden väitteiden kohdalla suurin osa vastaajista koki, että hänen taustaansa suhtaudutaan opinnoissa positiivisesti ja että venäjänkielisten oikeudet ovat tärkeitä. Opintoja haitannutta häpeää ja epävarmuutta oli kokenut noin neljäsosa opiskelijoista.

Väitteeseen B7 (Muiden samanlaisesta kielellisestä taustasta tulevien vertaistuki on minulle tärkeää) kaikki perintöpuhujat vastasivat myöntävästi, kun taas suomenkielisistä 81 % myöntävästi ja 19 % neutraalisti. Tämä heijastelee vertaistuen merkitystä voimaantumissa. Toisaalta integroidussa opiskelussa (suomenkielisten ryhmä) kielelliset taustat voivat erota sen verran paljon, että vertaistukea voi olla vaikea löytää. Tätä osiota oli vapaaehtoisesti kommentoinut kolme vastaajaa ja kaikki vastaukset käsitelivät oman kielitaidon tasoa ja sen kattumista. Yksi vastanneista suomenkielisistä opiskelijoista kommentoi:

Erityisesti ensimmäisenä vuotena kielitaitoni taso oli ehkä vähän matalampi kuin olisin toivonut. Kielitaito on kuitenkin karttunut nopeasti ja minusta on hyvä, että vaatimustaso on riittävä = kannustaa oppimaan. Opettajien lämmin ilmapiiri myös tarjoaa nopean oppimisen ja on hyvä, että 1. vuoden opinnot ovat suomeksi jotta varmistetaan riittävä pohja opiskeluun.

Kaikkienensa vastaukset tähän osioon osoittavat, että vastaajat olivat kielitietoisia taustasta riippumatta ja perintöpuhujat ovat sitä erityisesti. Kriittisen kielitietoisuuden periaatteiden

erityinen esiin nostaminen perintöpuhujien opetuksessa sen sijaan voi olla haaste nykyisen kaltaisissa opetussuunnitelmissa ja vielä enemmän tulevaisuudessa.

Oppimisprosessi

Oppimisprosessiosuuden väitteet mittasivat opiskelijoiden käsityksiä oppimisprosessinsa lähtökohdista, itsestään oppijoina ja opiskelun tuloksista.

Perintöpuhujat erosivat huomattavasti suomenkielisistä ensinnäkin väittämän C1 (Venäjänopinnot ovat minulle helpompia kuin useimmille opiskelutovereilleni) suhteen. Viisi kuudesta perintöpuhujasta vastasi olevansa samaa mieltä ja yksi valitsi vaihtoehdon ”ei samaa eikä eri mieltä”. Suomenkielisten vastaajien joukossa valittiin kaikkia vastausvaihtoehtoja muuten melko tasaisesti, mutta 50 % valitsi kuitenkin neutraalin vaihtoehdon. Omaa uskoa asiantuntijaksi kasvamiseen mittavaan väittämään C5 suomenkielisistä 69 % vastasi myöntävästi, kun taas perintöpuhujista näin teki puolet. Väittämän C10 yliopisto-opintojen hyvästä työelämärelevanssista kohdalla 72 % suomenkielisistä vastaajista vastasi myönteisesti, mutta perintöpuhujista vain puolet. Tismalleen samoihin lukemiin päätyi väite C11 (Olen asettanut itse tavoitteita oppimiselleni ja arvioinut niiden saavuttamista). Väittämään C13 oppimistulosten numeroarvioinnin kriteereistä viisi kuudesta perintöpuhujasta ei halunnut ottaa kantaa siinä missä suomenkielisten kohdalla eri vastausvaihtoehdot saivat kannatusta. Nämä erot suomenkielisten ja perintöpuhujien vastauksissa voivat viitata eroon oppimiseen liittyvän itsesäätelyn ja korkeakouluopinnoissa menestymisessä tärkeiden minäpystyvyyksikäsitusten kohdalla. Kuten aiemmissa tutkimuksissa on käynyt ilmi (Kagan 2012, 74–76), tämä saattaa liittyä kognitiiviseen dissonansiin.

Venäjän kielen taidon parantumisen itsearvion (C2) suhteen kieliryhmillä ei ollut huomattavaa eroa, molempien ryhmien kohdalla vain yksi vastaaja vastasi muuten kuin myöntävästi. Suomenkielisistä 81% vastasi myöntävästi ja loput neutraalisti käsitteellistä muutosta mittaavaan väittämään C3 (Käsitykseni kielestä ja kielitaidon luonteesta on muuttunut opintojeni aikana). Perintöpuhujista neljä kuudesta eli hieman suomenkielisiä harvempi vastasi väitteeseen myöntävästi ja kaksi neutraalisti. Neutraali vastauskin osoittaa jossain määrin käsitteellisen muutoksen puutetta. Kuitenkaan kukaan ei vastannut negatiivisesti. Samoin vastauksissa käsitteellisen muutoksen puutetta mittaavaan väittämään C6 (Kielitaito on minulle tärkeämpi vahvuus kuin teoreettiset tiedot tai analyysitaito) ei ollut eroa kieliryhmien suhteen, kaikista vastaajista noin puolet vastasi myöntävästi ja lähes kaikki muut neutraalisti, vain yksi suomenkielinen vastaaja oli eri mieltä. Itsereflektiotaitoa mittaavaan väitteeseen C4 (Pystyn arvioimaan paremmin vahvuuksiani ja heikkouksiani kuin opintojen alussa) suhteen 77 % suomenkielisistä ja neljä kuudesta perintöpuhujasta vastasi positiivisesti ja lähes kaikki muut neutraalisti. Suurta eroa ei myöskään ollut opintojen koettua työelämärelevanssia mittaavaan väittämään C8 suhteen, suurin osa kaikista vastaajista ei uskonut tutkinnon sisällössä olevan paljon turhaa. Samoin työelämätapauksia pitivät myös hyödyllisenä molemmat vastaajaryhmät (C9). Lähes kaikki pitivät myös tärkeänä oppia keskeiset asiasisällöt hyvin (C12). Erinomaisesti opinnoissa menestynyt ja edennyt suomenkielinen opiskelija kommentoi:

Opiskelijoita voisi vielä nykyistä enemmän kannustaa etsimään omaa ammattilaisuuttaan myös perinteisten opettaja- ja tulkkiammattien ulkopuolelta. Ammatti-iltapäivät ovat olleet tähän korvaamaton lisä ja arvokas yhteisöllisyyttä lisäävä tekijä koko laitokselle. Tärkeä rooli on myös yhteisillä juhlilla.

Yksilöllisten erojen lisäksi vastaajien käsityksiin oppimisprosessista ovat vaikuttaneet Helsingin yliopiston erityispiirteet. On kuitenkin mielenkiintoista huomata, että yksittäinen opiskelija, jonka vastaukset erosivat enemmistön vastauksista, oli myös vastanneista ainoa opinnoissa heikosti menestynyt.

Kielikoulutuksen tulee huomioida monenlaiset oppijat

Tämä artikkelin tutkimuskysymys oli, miten erilaisesta kielellisestä taustasta tulevat opiskelijat kokevat oppimisympäristön Helsingin yliopistossa venäjää vieraana kielenä -opintosuunnassa kielten kandi- ja maisteriohjelmassa. Suurin osa opiskelijoista kokee ympäristön hyvin positiivisesti, mutta kriittisiä ääniä on myös joukossa. Saadut kommentit ja kokemuksen yhteys opintomenestykseen kertoo opiskelijakokemuksen merkityksestä motivaatiota vaativassa oppimisessä. Opiskelijoiden käsitys itsestään oppijoina ja tutkintoon johtavasta venäjänopiskelusta yleensä vaihteli. Suurin osa vastaajista kuitenkin antoi kiitosta nykyisille opetuksen eriyttämisen keinoille. Saaduilla tuloksilla voi olla laajempaa merkitystä pohdittaessa sitä, millaisilla pienilläkin seikoilla voi parantaa koettua oppimisympäristöä ja siten kielikoulutuksen vaikuttavuutta.

Tutkimukseen vastanneet opiskelijat suhtautuivat hyvin positiivisesti siihen, miten erilaisista kielellisistä taustoista tulevien opetus on järjestetty tutkimuksessa oppimisympäristössä. Tutkintoon johtavaa opetusta venäjistä vieraana kielenä järjestetään Suomessa kuitenkin viidessä eri yliopistossa, eikä tämän tutkimuksen tuloksia voi pitää kansallisesti edustavina. Tällä tutkimuksella ei päästä kiinni siihen, miten muiden yliopistojen opiskelijat kokevat oppimisympäristönsä, etenkin kun Helsingin yliopistossa on muita laajemmin eriytetty eri kieliryhmien opetus. Ihannelanteessa perintöpuhujien kielikoulutusta voitaisiin tukea systemaattisemmin eri koulutusasteilla. Tämä vaatii kuitenkin erityisresursseja.

Enemmän hajontaa perintöpuhujien ja suomenkielisten opiskelijoiden vastausten kohdalla oli siinä, miten opiskelijat suhtautuivat äidinkielen perusteella tehtävien ryhmäjakojen ja opetuksen eriyttämisen tärkeyteen ja miten he kokivat tämän vaikuttaneen opintoihinsa. Perintöpuhujat suhtautuivat kriittikittävämmiin opintojensa sisältöön ja arviointiin, mutta toisaalta kaikki eivät nähneet opintojen työelämärelevanssia. Oman asiantuntijuuden kasvuun ja itsereflektioon liittyvissä kysymyksissä oli eroja. Nämä havainnot eivät ole ristiriidassa lähtöoletukseni kanssa, jonka mukaan perintöpuhujat kokevat tärkeänä heidän oppimisprosessinsa ja osaamisprofiilinsa erityispiirteiden huomioon ottamisen, mutta samalla he tarvitsevat erityisen paljon asiantuntijuuden sanoittamista.

Alkuoletuksena olleesta perintöpuhujien opiskeluun liittyvästä, opiskelua haittaavasta kognitiivisesta dissonanssista ei saatu tällä tutkimuksella tarkkoja tuloksia. Viitteitä siitä on kuitenkin koko aineistossa, mikä on loogista ottaen huomioon, että myös suomenkieliseksi luokiteltujen joukossa on perintöpuhujia ja siellä voi olettaa olevan nimenomaan sellaisia opiskelijoita, joilla perintökielen taidon heikkous liittyy dissonanssiin. Sen sijaan perintöpuhujien ja suomenkielisten ryhmän erottava näkemys venäjän kielen taidon merkityksestä tulevan työuran kannalta on huomattava opiskelijakokemuksen ja kriittisen kielitietoisien toimijuuden kannalta. Sinänsä kielitietoisuuden taso ei erottanut tähän kyselyyn vastanneita perintöpuhujia suomenkielisistä opiskelijoista, mikä kertoo opetuksen järjestelyjen onnistuneisuudesta.

Saaduilla tuloksilla on merkitystä pohdittaessa perintöpuhujien kieltenopetuksen kehittämistä eri koulutustasoilla. Kansainvälisissä tutkimuksissa saatua tietoa perintöpuhujien

koulutuksesta olisi syytä hyödyntää myös Suomessa. Koska vieraan kielen opiskelijoiden ja perintöpuhujien opetuksen eriyttäminen kokonaan on usein resurssisyyistä mahdotonta, on eri alan toimijoiden syytä tiedostaa ne tekijät, jotka vaikuttavat keskeisesti opiskelumotivaatioon koetussa oppimisympäristössä. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan positiivinen kokemus omien erityistarpeiden huomioimisesta ja koulutuksen räätälöimisestä perintöpuhujien tarpeita vastaavaksi antaa hyviä tuloksia. Tutkimuksessa esiin tullut ero suomenkielisten ja perintöpuhujien välillä antaa viitteitä niistä seikoista, jotka olisi syytä ottaa nykyistä tarkemmin huomioon tehtäessä kielikoulutuspoliittisia päätöksiä etenkin niiden kielten osalta, joissa perintöpuhujien opetus on keskeisessä asemassa. Lisäksi ymmärrys tästä problematiikasta auttaa kehittämään suomalaista kielikoulutusta laajemminkin. Jos kielenopetus eri oppilaitoksissa pystyisi paremmin vastaamaan perintöpuhujien tarpeisiin sekä sisällön että käytänteiden tasolla, saisi yhteiskuntamme heidän potentiaalinsa huomattavasti nykyistä paremmin käyttöön. Lisäksi käytänteiden tutkiminen ja kehittäminen silloin, kun perintöpuhujia ja vieraan kielen oppijoita opetetaan sekaryhmissä, parantaa kielikoulutuksen tuloksia.

Kielikoulutuspoliittisissa päätöksissä ja opetussuunnitelmatyössä on myös tärkeä rakentaa opetus sillä tavoin, että se motivoi kaikkentaustaisia opiskelijoita. Venäjän opettajien keskuudessa huolta on aiheuttanut täysin ilman venäjänkielistä taustaa olevien venäjänopiskelijoiden vähäinen määrä. On arveltu, että venäjän ylioppilaskokeen vaikeus kieltä täysin vieraana kielenä opiskelevalle on vähentänyt opiskelijoiden ja kokeen suorittajien määrää. Opetusjärjestelyjen on tuettava kaikilla kouluasteilla myös venäjän opetusta aidosti vieraana kielenä. Jos pystytään luomaan ilmapiiri, jossa erilaiset kielelliset taustat nähdään rikkautena ja tavat eriyttää opetusta ovat rutinoituneita ja pedagogisesti perusteluita, hyviä tuloksia voidaan saavuttaa ryhmän koostumuksesta riippumatta. Samalla mahdollisuus resurssoida erikseen perintöpuhujien erikoistarpeet huomioivaan koulutukseen tukee tämän tutkimuksen tulosten mukaan myös tähän ryhmään kuulumattomia opiskelijoita. Tutkimus antoi arvokasta tietoa siitä, miten opiskelijat ylipäätään kokevat opintonsa taidoiltaan ja taustoiltaan heterogeenisissä ryhmissä ja millä keinoin kokemusta voi parantaa.

On myös muistettava, että suurin osa yliopistoissa opiskelevista venäläistaustaisista suomalaisnuorista opiskelee jotain aivan muuta kuin venäjää. Tämän takia myös yliopistojen kaikkien alojen opiskelijoille avoimissa kieliopinnoissa (kielikeskusopinnoissa) tulisi tulevaisuudessa ottaa paremmin huomioon perintöpuhujien tarpeet niin venäjässä kuin muissakin kielissä.

Tutkimuksen heikkoutena voi pitää sitä, että perintöpuhujiksi määriteltyjä eli itsensä kaksikielisiksi ilmoittaneita vastaajia oli vain kuusi. Tämän takia kunkin tähän ryhmään kuuluneen yksittäisen vastaajan vastausten painoarvo on suhteettoman suuri ja vastauksissa saatavat erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Samalla suomenkielisten vastaajien joukossa voi myös olla perintöpuhujia, jotka kuitenkin eivät identifioitu kaksikielisiksi. Heidän asenteistaan ei tässä saa erikseen tietoa. Näistä heikkouksista huolimatta kaikkien opiskelijoiden vastaukset antavat kiinnostavia tuloksia, ja perintöpuhujien ryhmän tulosten vertaamisesta suomenkielisten tuloksiin nousee esiin mielenkiintoisia havaintoja, joita vahvistaa saatujen sanallisten kommenttien laadullinen analyysi. Lisäksi on muistettava, että mikäli Suomen koulutusjärjestelmän tasa-arvoistamiskehitys menee hyvään suuntaan, korkeakouluissa opiskelee suomenkielisissä koulutusohjelmissä ylipäätään nykyistä enemmän opiskelijoita, joille suomi on toinen kieli tai vieras kieli. Näin ollen myös venäjän asiantuntijakoulutukseen osallistujat tulevat yhä erilaisimmista kielellisistä taustoista, joissa venäjä ei välttämättä ole ollut mukana eikä suomikaan ensikieli. Lisätutkimuksessa on syytä tarkastella äidinkielen/-

kielten ja niiden määrittelyn, kielellisen identiteetin, perintökielisyys ja kaksikielisuuden kysymyksiä hienosyisemmin. Laajempaan aineistoon pohjautuva tutkimus nimenomaisesti perintöpuhujien näkemyksistä olisi myös tarpeen.

Viitteet

- 1 <https://www.helsinki.fi/fi/humanistinen-tiedekunta/tutkimus/tieteenalat/kielten-tutkimus/venajan-kieli-ja-kirjallisuus/venajan-kielen-ja-kirjallisuuden-maisterin-ammattiprofiilit>
- 2 Väittämissä käytetään kaksikielinen-termiä perintöpuhujan sijaan, koska tätä termiä käytetään opintosuunnassa.
- 3 Lainaukset kommentaiteista ovat alkuperäisessä kieliasussaan lukuun ottamatta selvien näppäilyvirheiden korjausta.

Lähteet

- Blommaert, Jan (Ed.) (1999), *Language ideological debates*. New York, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Carreira, Maria & Kagan, Olga (2011), The Results of the National Heritage Language Survey: Implications for Teaching, Curriculum Design, and Professional Development. – *Foreign Language Annals* 44:1, 40-64.
- Chik, Claire Hitchens, Carreira, Maria & Kagan, Olga (2017), Introduction. – *The Routledge Handbook of Heritage Language Education: From Innovation to Program Building*. Eds. Maria Carreira, Claire Hitchens Chik & Olga Kagan. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 1–7.
- Cooper, Joel (2007), *Cognitive Dissonance: Fifty Years of a Classic Theory*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Fairclough, Norman (1992), *Critical Language Awareness*. New York: Longman.
- Festinger, Leon (1957), *A Theory of Cognitive Dissonance*. Row: Peterson.
- Gasca Jiménez, Laura & Adrada-Rafael, Sergio (2021), Understanding Heritage Language Learners' Critical Language Awareness (CLA) in Mixed Language Programs. – *Languages* 6:37. <<https://doi.org/10.3390/languages6010037>>.
- Geislerik, Anna (2004), The Role of Motivation among Heritage and Non-Heritage Learners of Russian. – *Canadian Slavonic Papers* 46:1–2, 9–22. <<https://doi.org/10.1080/00085006.2004.11092343>>.
- Guardado, Martin (2018), *Discourse, Ideology and Heritage Language Socialization: Micro and Macro Perspectives*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Jauhola, Anna (2021), *Sihijnye formy funktsionirovanija ruskogo jazyka za rubežom: Kommodifikatsija kak stimul i izuštšeniju jazyka*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/333853>> (tarkastettu 11.10.2023).
- Kagan, Olga (2012), Intercultural competence of heritage language learners: motivation, identity, language attitudes, and the curriculum. – *Proceedings of Intercultural Competence Conference 2012* 2, 72–84.

- Kim, Jung-In (2017), Issues of motivation and identity positioning: two teachers' motivational practices for engaging immigrant children in learning heritage languages. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20:6, 638–651. <<https://doi.org/10.1080/13670050.2015.1066754>>
- Kolomainen, Daniel (2022), *Nekotorye problemy obutšeniya russkomu jazyku kak rodnomu v školax Vantaa, Xel'sinki i Espoo*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/345003>> (tarkastettu 11.10.2023).
- Leeman, Jennifer, Rabin, Lisa, & Román-Mendoza, Esperanza (2011), Identity and Activism in Heritage Language Education. – *The Modern Language Journal* 95:4, 481–495. <<https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2011.01237.x>>.
- Leeman, Jennifer & Serafini, Ellen J. (2021), “It’s Not Fair”: Discourses of Deficit, Equity, and Effort in Mixed Heritage and Second Language Spanish Classes. – *Journal of Language, Identity & Education* 20:6, 425–439. <<https://doi.org/10.1080/15348458.2020.1777866>>.
- Mikkilä-Erdmann, Mirjamaija (2017), Oppiminen käsitteellisenä muutoksena. – *Opettajana yliopistolla: korkeakoulupedagogiikan perusteet*. Toim. Mari Murtonen. Tampere: Vastapaino, 83–93.
- Murtonen, Mari (2017). Yliopisto-opetuksen tavoitteena korkeatasoinen oppiminen. – *Opettajana yliopistolla: korkeakoulupedagogiikan perusteet*. Toim. Mari Murtonen. Tampere: Vastapaino, 17–39.
- Mäntynen, Anne, Halonen, Mia, Pietikäinen, Sari & Solin, Anna (2012), Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä* 116:3. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/6815>> (tarkastettu 11.10.2023).
- OPH 2014, *Kielitietoinen opetus – kielitietoinen koulu*. Opetushallitus, 2014. <<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kielitietoinen-opetus-kielitietoinen-koulu>> (tarkastettu 11.10.2023).
- Polinsky, Maria (2018), *Heritage Languages and their Speakers*. Cambridge University Press.
- Polinsky, Maria & Kagan, Olga (2007), Heritage Languages: In the “Wild” and in the Classroom. – *Language and Linguistics Compass* 1:5, 368–395. <<https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2007.00022.x>>.
- Rusanan, Anna-Mari, Koponen, Ismo T. & Lappi, Otto (2014), *Käsitteellinen muutos ja sen mallit*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sinatra, Gale M. & Mason, Lucia (2013), Learner characteristics influencing social change. – *International Handbook of Research on Conceptual Change*. Ed. Stella Vosniadou. 2nd ed. New York: Routledge.
- Tilastokeskus (2023), Tiedot vieraskielisten määrästä. <<https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/vieraskieliset.html>> (tarkastettu 11.10.2023).
- Tynjälä, Päivi (1999), *Oppiminen tiedon rakentamisena: konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Yli-Jokipii, Maija, Aksinovits, Larissa, Salin, Riitta & Hautakoski, Tuulia (2020). Oman äidinkielen osaaminen – hyödyntämätön resurssi. – *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 11:2. <<https://www.kieli-verkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2020/oman-aidinkielen-osaaminen-hyodyntamaton-resurssi>> (tarkastettu 11.10.2023).

Venäjä-keskeisyyden ongelmat aluetutkimuksessa

Johannes Remy

Venäjän Ukrainaan kohdistamaan hyökkäyksen laajennuttua täysimittaiseksi sodaksi kansainvälisissä Itä-Euroopan tutkimuksen piireissä on herännyt keskustelua alan Venäjä-keskeisyydestä ja sekä venäläisen imperialismiin että ukrainalaisen kansallisen identiteetin ottamisesta vakavasti. Suurelle osalle alan asiantuntijoita Venäjän täysimittainen hyökkäys tuli yllätyksenä. Tutkijoiden tehtävä ei toki ole ennustaa tulevaisuutta. Silti se, että niin monet aluetutkimuksen asiantuntijat täydellisesti yllättyivät tapahtumasta, osoittaa heidän arvioineen väärin sen, mikä oli mahdollista. Yksi olennainen syy siihen on Venäjän poliittisen perinteen imperialistisuuden aliarvioiminen ja niin sanottuja lähiulkomaita koskevien venäläisten näkemysten riittämätön kyseenalaistaminen. Tämä koskee enemmän niitä tutkijoita, joiden tutkimuskohde on nimenomaan Venäjä kuin niitä, jotka tutkivat entisiä neuvostotasavaltoja sekä etnisesti ei-venäläisiä Venäjän keisarikunnan osia, joihin jälkimmäisiin Suomikin kuuluu. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjän ja Neuvostoliiton etnisesti ei-venäläisten alueiden tutkimus on edennyt tuntuvasti, mistä voi vakuuttua esimerkiksi lukemalla *Ab Imperio* tai *Nationalities Papers* -lehtiä.

Ukrainan kohdalla monien idäntutkijoiden Venäjä-keskeisyys on voimakkaampaa kuin monen muun Venäjän imperiumin aiemman osan kohdalla. Länsimaisessa tutkimuksessa on liian usein kyseenalaistamatta omaksuttu venäläisen kansallisen mytologian käsitys Ukrainasta. On syytä ymmärtää, että tämä käsitys on imperialistinen. Venäläisten suhtautuminen Ukrainaan on toki kiinnostava tutkimusaihe, mutta Ukrainan ymmärtämiseksi sitä on tarkasteltava ensisijaisesti sen omien asukkaiden eikä imperiumin keskuksen näkökulmasta. 1800-luvun Venäjällä vakiintuneet käsitykset Kiovan Rusista ensimmäisenä Venäjän valtiona ja Ukrainasta Venäjän osana eivät edistä, vaan haittaavat Ukrainan ymmärtämistä, on kyse sitten historiasta tai maan nykypäivästä.

Ukrainalaisten näkeminen venäläisinä vakiintui vasta 1800-luvulla

Venäläisten keskuudessa vallitsevassa historianäkemyksessä Venäjän oma historia juonnetaan keskiaikaisesta Kiovan Rusista, jonka keskusalueet ovat nykyisen Ukrainan alueella, mutta joka ulottui myös nykyisen Venäjän alueelle. Moskova perustettiin ruhtinaskuntana vasta 1200-luvulla Kiovan Rusin lopullisen hajoamisen ja mongolivalloituksen jälkeen. Moskovan suuriruhtinaskunnassa alettiin 1400-luvulla silloin tällöin viitata hallitsijasuvun dynastiseen jatkuvuuteen Kiovan hallitsijasuvusta. 1600-luvulle tultaessa ukrainalaisia ei kuitenkaan Venäjällä pidetty oman kansan jäseninä. Maiden välillä koettua eroa kuvaa hyvin, että Puola-Liettuan ortodoksisten asukkaiden muuttaessa Venäjälle heidät kastettiin siellä uudestaan, koska heidän uskoaan ei pidetty täysin oikeana. Ukrainan kasakoiden vanhoissa vuonna 1654 uskollisuutta tsaari Alekseille se oli kummallekin osapuolelle käytännöllispoliittinen valinta, eikä kumpikaan kutsunut sitä jälleenyhdistymiseksi. Näkemys ukrainalaisten ja venäläisten kansallisesta yhtenäisyydestä esitettiin Kioassa vuonna 1674 *Synopsis*-teoksessa, jonka kirjoittajana useimmiten pidetään Kiovan luolaluostarin arkkimandriitta Innokenti Gizeliä. Kioassa kiisteltiin tuolloin paikallisen ortodoksisen kirkon kuulumisesta joko Konstantinopolin tai Moskovan patriarkaattiin, ja kirjoittajan motiivi oli esittää argumentteja Moskovan puolesta. Hän korosti Venäjän ja Ukrainan yhteistä menneisyyttä Kiovan Rusin kaudella. *Synopsiksesta* otettiin 1800-luvun alkuvuosikymmeniin asti yhteensä noin kolmekymmentä painosta.

Puola-Liettuan toisen jaon yhteydessä vuonna 1793 Venäjä esitti virallisena näkemyksenään, että liitettävän alueen eli nykyisten Ukrainan ja Valko-Venäjän osien väestö kuului samaan kansaan venäläisten kanssa. Muuten jaoissa liitettyjä alueita kohdeltiin Puolan vuosina 1830–1831 tapahtuneeseen marraskuun kansannousuun saakka etnisesti pikemminkin puolalaisina kuin venäläisinä alueina. Historiallisen näkemyksen aiemman Puola-Liettuan itäslaavilaisista alueista Venäjän osina esitti Pietarin yliopiston professori Nikolai Ustrjalov viisiosaisessa *Venäjän historiassaan* (1837–1841). Ustrjalov tarkasteli Venäjää ja Puola-Liettuan itäosia rinnakkain lopettaen kuvauksensa Puola-Liettuan jakoihin, koska niiden jälkeen Liettuan historian oli hänen mukaansa lakattava. Ustrjalovin näkemys tuli Venäjällä viralliseksi vallitsevaksi tulkinnaksi Ukrainan, Valko-Venäjän ja Liettuan historiasta. Keisarillinen hallitus ja suuri osa Venäjän koulutettua väestöä kannatti niin sanotun suuren venäläisen kansakunnan ajatusta, jonka mukaan isovenäläiset, ukrainalaiset ja valkovenäläiset muodostivat yhden kansakunnan. Vuonna 1863 säädetty muun ukrainankielisen kirjallisuuden kuin koulutetuille lukijoille suunnatun kaunokirjallisuuden kielto perustui katteettomaan näkemykseen, jonka mukaan ukrainan kieltä ei ollut olemassa, vaan se oli vain puolan vaikutuksen turmelema venäjän murre. Puolueetonta kriteeriä kielten ja murteiden erottamiseksi toisistaan ei ole olemassa, mutta käsitys, jonka mukaan ukrainan erilaisuus venäjään nähden johtuisi puolan vaikutuksesta on vailla todellisuuspohjaa.

Neuvostoliitto lievensi politiikkaa suhteessa Ukrainaan sikäli, että se tunnusti virallisesti Ukrainan kansakunnan ja kielen olemassaolon. 1930-luvulta lähtien vallinnut Neuvostoliiton virallinen historiantulkinta oli silti yhä Venäjä-keskeinen. Venäjän historia juonnettiin Kiovan Rusista kyseenalaistamatta ja pohtimatta tämän yhteyden kompleksisuutta. Väitettiin, että keskiajalla oli olemassa muinaisvenäläinen kansakunta, joka myöhemmin jakaantui venäläisiin, ukrainalaisiin ja valkovenäläisiin. Vaikka ukrainalaisten ja valkovenäläisten olemassaolo näin tunnustettiin, jo otaksutun muinaisvenäläisen kansakunnan nimi asetti nimenomaan venäläiset sen ensisijaisiksi perillisiksi. Kesällä 2021 julkaisemassaan Ukrainan

historiaa koskevassa esseessä Vladimir Putin otti takapakkia neuvostoaikana saavutetusta tosiasioiden tunnustamisesta ja kyseenalaisti koko Ukrainan ja ukrainalaisuuden olemassaolon keisariajalta tuttuun tapaan.

Ukrainassa *Synopsiksen* yhtenäisyyttä venäläisten kanssa korostava näkemys ei ollut vallitseva. 1700-luvun alussa kirjoitettiin kolme 1600-luvun suuria kasakkasotia käsittelevää keskeistä teosta: *Silminnäkijän kronikka*, *Hrabjankan kronikka* ja *Velytškon kronikka*. Niistä yhdessäkään venäläisiä ei pidetä saman kansan jäsenenä ukrainalaisten kasakoiden kanssa. Kasakkakronikoitsijat eivät edes polemisoineet Venäjän ja Ukrainan kansallisen yhtenäisyyden ajatusta vastaan, vaan ottivat lähtökohdakseen etnisen erillisyyden, joka oli heille niin selvä, ettei sitä tarvinnut perustella. Näin oli siitä huolimatta, että kronikoitsijoiden asenne Venäjään vaihteli *Silminnäkijän* varovaisen myönteisestä *Hrabjankan* pidättyväisen kielteiseen. 1810-luvun lopulla kirjoitettu ja ensimmäisen kerran vuonna 1846 julkaistu *Rusien historia* esitti vihamielisiä stereotyyppioita venäläisistä ja kiisti näiden olevan Kiovan Rusin perillisiä, mikä asema kirjoittajan mukaan kuului todellisuudessa ruseille eli ukrainalaisille.

Ukrainalaisten kansallista, erillisyyttä Venäjältä korostavaa historiakäsitystä edistivät sittemmin monet historioitsijat, joista merkittävin oli Venäjän Ukrainasta kotoisin ollut, mutta Itävallassa Lvivin yliopiston Ukrainan historian professorina toiminut Myh'ailo Hruševskiy. Paitsi historioitsijana hän toimi vallankumousvuosina myös poliitikkona: vuonna 1918 hän oli Ukrainan keskusradan puhemiehenä itsenäisen Ukrainan ensimmäinen valtionpäämies. Pääteoksensa, keskeneräiseksi jääneen kymmenosaisen *Ukraina-Rusin historian* lisäksi merkittävä on Hruševskyn (1904) artikkeli ”Venäjän’ historian perinteinen kaava ja kysymys itäslaavien historian rationaalaisesta organisoinnista”. Siinä hän kiisti kokonaan Venäjän oikeuden Kiovan Rusin perintöön. Hänen mukaansa ukrainalaisten ja venäläisten ero oli olemassa jo Kiovan Rusin aikana, ja Kiovan Rus korkeakulttuureineen oli ukrainalaisten aikaansaannos. Hruševskyn arvovalta nyky-Ukrainassa on suuri, ja monet ukrainalaiset hyväksyvät hänen näkemyksensä.

Nykyisen historiallisen tietämyksen valossa Hruševskyn näkemys on kuitenkin ongelmallinen. Vaikka ukrainan ja venäjän kielten erityispiirteitä ilmeni jo Kiovan Rusin kaudella, vastaavia kansallisia identiteettejä ei ollut olemassa. Venäjän adjektiivi *russki*, ’venäläinen’, on peräisin Kiovan kaudelta. Venäjä peri Kiovasta myös kirkollisen organisaation ja kirjallisen kulttuurin. Ukrainalaissyntyisen Serhi Plokhyn (2006) tutkimus tarjoaa ajantasaisen ja perustellun yleiskatsauksen keskiaikaisiin ja varhaisen uuden ajan identiteetteihin itäslaavien keskuudessa. Plokhyn ei löydä ukrainalaisia tai venäläisiä Kiovan kaudelta, mutta osoittaa myös Kiovan ja Moskovan välisen seuraussuhteen satoja vuosia myöhemmin syntyneeksi ajatukseksi. Kiovan Rusin yhdistäminen nimenomaan Venäjään ja Venäjän historian johtaminen siitä on yhtä ongelmallinen näkemys kuin Hruševskyn ajatus Ukrainasta ainoana Kiovan Rusin perillisenä. Länsimaissa vallitseva Venäjän historian standardikuvaus on itse asiassa kestämaton: ensin tarkastellaan valtion syntyä Kiovassa ja sen jälkeen koko huomio siirtyy pohjoiseen nykyisen Venäjän alueelle aivan kuin nykyisen Ukrainan alue olisi tyhjentynyt asukkaista tai ainakin valtiollisesta organisaatiosta, mitä kumpaakaan ei tapahtunut. Sikäli kuin käsitellään Venäjän valtion syntyä, sen on perusteltua katsoa tapahtuneen 1400-luvun toisella puoliskolla ja 1500-luvun alussa Moskovan suuriruhtinaskunnan alistaessa muut nykyisen Venäjän ruhtinaskunnat valtansa alaisuuteen.

Ukrainan kansallinen liike alkoi 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla Venäjän keisarikuntaan kuuluneessa osassa Ukrainaa. Vaikka se kehittyi joukkoliikkeeksi ensin Itävaltaan kuuluneessa Länsi-Ukrainassa, sen sikäläiset uranuurtajat saivat yllikkeensä Venäjän Ukrai-

nasta. Ukrainankieliseen julkaisutoimintaan kohdistetuista tukahduttamistoimista huolimatta 1890-luvun alkuun asti ukrainankielisiä kirjoja painettiin useimpina vuosina enemmän Venäjän keisarikunnassa kuin Itävalta-Unkarissa. Sekä Itävalta-Unkarissa että Venäjän keisarikunnassa ukrainalainen identiteetti kilpaili venäläisen identiteetin kanssa. Itävalta-Unkarissa ukrainalaisuus saavutti ratkaisevan yllötyksen venäläisestä vaihtoehdosta miesten yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden mukaisissa Itävallan parlamentin vuoden 1907 vaaleissa, joissa ukrainalaiset ryhmät saivat läpi 27 ja venäläismieliset viisi ehdokastaan. Venäjän Ukrainassa ukrainalaisesta kansallisesta liikkeestä muodostui joukkoliike vuoden 1917 helmikuun ja lokakuun vallankumousten välisenä aikana. Marraskuussa pidetyissä yleisvenäläisen perustuslakia säättävän kansalliskokouksen vaaleissa Ukrainan sosialistivallankumouksellinen puolue ja Ukrainan sosialidemokraattinen puolue saivat yhteensä ylivoimaisen enemmistön ukrainalaisissa kuvernementeissa jaetuista paikoista (Protasov 1997, 255; Svjatitski 2009, 402–417). Koska Ukraina sittemmin kärsi sotilaallisen tappion Neuvosto-Venäjälle, asiaan ei Venäjän ja Neuvostoliiton historiankirjoituksessa ole kiinnitetty sen ansaitsemaa huomiota. Toisin kuin Putin vuoden 2021 esseessään esittää, nykyinen Ukraina ei ole Neuvostoliiton aikaansaannos, vaan sen alkujuuret ovat keskusradan ja väliaikaisen hallituksen heinäkuussa 1917 solmimassa autonomiaa koskeneessa sopimuksessa sekä keskusradan marraskuussa 1917 julkistamassa kolmannessa ja tammikuussa 1918 julkaistussa neljännessä universaalissa. Kolmannessa universaalissa julistettiin Ukrainan kansantasavalta ja neljännessä sen täysi itsenäisyys. Bolševikkien päätös säilyttää Ukrainan valtio neuvostotasavallan muodossa oli näistä tapahtumista juontuva käytännöllinen myönnytys ukrainalaiselle kansallismielisyydelle.

Keinotekoinen nälänhätä ja toisen maailmansodan tapahtumat historian kiistakysymyksiä

Venäjän ja Ukrainan väliin historiaa koskeviin erimielisyyksiin kuuluu myös *holodomor*, Neuvostoliiton johdon toiminnallaan aiheuttama nälänhätä Ukrainassa vuosina 1932–1933. Ukrainan tiedeakatemian tutkimusryhmä on arvioinut nälkään ja aliravitsemuksesta johtuneisiin tauteihin kuolleen kaikkiaan noin 3,9 miljoonaa ihmistä Ukrainassa. Ukrainan valtio katsoo nälänhädän tahalliseksi aiheutetuksi ja neuvostojohdon nimenomaan ukrainalaisiin kohdistamaksi kansanmurhaksi. Venäjällä tämä tulkinta kiistetään ja nälänhätää pidetään Neuvostoliiton yhteisenä onnettomuutena. Nälänhädän aiheuttivat toisaalta ilmasto-olosuhteista johtunut kato, toisaalta neuvostojohdon kohtuuttomat ja epärealistiset viljan sekä muiden elintarvikkeiden luovutusvaatimukset. Neuvostojohdon toimet tekevät sangen vaikeaksi kiistää, että se ainakin tietoisesti pahensi nälänhätää sen alettua. Pahiten viljanluovutuskiin- tiöistä jälkeen jääneet alueet eristettiin ulkomaailmasta eikä niille toimitettu mitään tuotteita. Ukrainan ja Venäjän välinen raja suljettiin ja elintarvikkeiden ostaminen Venäjältä sekä niiden tuonti Ukrainaan estettiin. Stalin tulkitsi vaikeudet saada Ukrainasta haluttu määrä viljaa ukrainalaisten nationalistien vastarinnasta johtuviksi. Samaan aikaan nälänhädän kanssa ukrainalaista älymystöä tuomittiin viranomaisten tekaiseman Ukrainan vapautuksen liiton näytösoikeudenkäynnissä. Historioitsijat kiistelevät siitä, oliko *holodomor* kansanmurha vai ei ja oliko se kohdistettu erityisesti ukrainalaisia vastaan. Kummallakin puolella on vakavasti otettavia tutkijoita ja argumentteja. Keskustelun painopiste on kuitenkin vähitellen liikkunut ukrainalaisten esittämän tulkinnan suuntaan. Juuri kukaan ei enää kiistä sitä, että Ukrainassa oli nälänhätä, että se suureksi osaksi oli seurausta neuvostojohdon politiikasta ja että neuvostojohdon reaktio nälänhätään pahensi sitä. Kiistaa herättää lähinnä se, näännyttikö

Stalin ukrainalaisia talonpoikia nälkään sen takia, että he olivat talonpoikia vai sen takia, että he olivat ukrainalaisia.

Ukrainalaisten nationalistien toiminta toisen maailmansodan aikana on vielä yksi poliittisesti latautunut historian kipukohta. Etenkin Länsi-Ukrainassa Ukrainan nationalistien järjestö OUN (*Orhanizatsija ukrajinskyh natsionalistiv*) ja sen Stepan Banderan johtaman siiven muodostama Ukrainan kansannousuarmeija UPA (*Ukrajinska povstanska armija*) nähdään sankareina, jotka puolustivat maata Neuvostoliittoa vastaan. Venäjällä taas näitä organisaatioita pidetään fasisistina järjestöinä, joiden politiikka nähdään yhtenevänä natsi-Saksan kanssa. Samalla tavoin kiistelty on myös saksalaisten vuonna 1944 perustama Galitsian SS-divisioona, jonka sotilaat olivat länsiukrainalaisia vapaaehtoisia. Totuus on monimutkainen, mutta tässäkin asiassa tutkimus on Ukrainan itsenäisyyden aikana edistynyt merkittävästi. OUN oli juuri ennen sotaa jakautunut kahtia Banderan johtamaan OUN-B:hen ja Andri Melnykin johtamaan OUN-M:ään. Kumpikin haara teki ajoittain yhteistyötä saksalaisten kanssa, mutta ajoi ensisijaisesti omia tavoitteitaan, joista tärkein oli Ukrainan itsenäisyys. OUN-B:n johtama UPA taisteli myös saksalaisia vastaan. Kummankin ryhmän osallisuus natsien sotarikoksiin ja OUN-B:n syyllistyminen myös saksalaisista riippumatta tehtyihin sotarikoksiin on kiistaton. Saksalaisten alaisuudessa OUN osallistui juutalaisten holokaustiin, minkä lisäksi UPA surmasi kymmeniä tuhansia puolalaisia siviilejä. OUN-M kannatti aktiivisesti SS-divisioonan muodostamista, mutta ei siksi, että sen tavoitteet olisivat olleet yhtenevät natsi-Saksan kanssa vaan siksi, että ukrainalaiset saisivat oman armeijan, vaikka saksalaisten alaisuudessaakin. Lvivissä ilmestyvässä *Ukrajina Moderna* -julkaisusarjassa keskustellaan nationalistien toiminnasta maailmansodan aikana kriittiseltäkin kannalta. Julkinen kriittinen suhtautuminen OUN:ään ja UPA:han johtaa kuitenkin yleisön syytöksiin Venäjän asialla olemisesta. Holokaustin tapahtumisen kieltäminen ei Ukrainassa ole yleistä, mutta ukrainalaisten osallisuuden kieltäminen siihen on. OUN:n ja UPA:n muistoa ei vaalita niiden sotarikosten vuoksi vaan sotarikoksista huolimatta.

Venäjä käyttää tilannetta hyväkseen esittämällä kaiken ukrainalaisen kansallismielisyyden toisen maailmansodan aikaisen autoritaarisen nationalismin kaltaiseksi. Tässä katsantokannassa Ukrainan nykyhallitus juutalaista presidentti Volodymyr Zelenskyitä myöten koostuu ”banderisteista”. OUN:n aatteellisten perillisten vaalikannatus on kuitenkin mitätöntä. Ukrainassa on hyvin vähän OUN:n aatteiden varsinaisia kannattajia, joiden mielestä yhteiskunta pitäisi nyt järjestää niiden mukaiseksi. Vain murto-osa ukrainalaisista kannattaa sellaisen autoritaarisen valtion perustamista, jossa kaikki valta on keskitetty yhdelle johtajalle ja poliittiset puolueet kielletty. OUN:n muiston kunnioittamisessa kyse on itäisessä Euroopassa erittäin yleisestä kansallismielisyyteen perustuvasta valikoivasta historiallisesta muistista. Se ei ole sen kummempi asia kuin että moni suomalaisista uskoo Neuvostoliiton aloittaneen jatkosodan, kiistää Suomen olleen jatkosodassa Saksan liittolainen ja väittää Suomen voittaneen sodan. Tällaiset historiallisen muistin vääristymät ovat haitallisia, mutta niihin ei automaattisesti sisälly demokraattisen järjestelmän horjuttamiseen tähtävää toimintaa. Lisäksi kaiken ukrainalaisuuden leimaaminen ”banderismiksi” on rajua historian vääristelyä. OUN on vain yksi episodi ukrainalaisen kansallismielisyyden historiassa, joka alkoi demokratiaan ja talonpoikien aseman kohentamiseen pyrkivänä liikkeenä. Tutkijoiden on syytä suhtautua ukrainalaisen nationalismiin eri suuntauksiin samalla tavoin kuin muihin itäeurooppalaisiin nationalismeihin, joiden joukossa se on melko tyypillinen. Ukrainalaisilla on yhtä suuri oikeus kannattaa maansa itsenäisyyttä kuin vaikkapa puolalaisilla tai suomalaisilla.

Venäjän vallan aikakautta pidetään Ukrainassa nykyään yleisesti kolonialismina. Näkemys on tuettavissa vakavilla argumenteilla ja vastustettavissa toisilla vakavilla argumenteilla. Ukrainalaiseen kulttuuriin sekä keisari- että neuvostoaikana kohdistettu tukahduttaminen ja painostus osoittavat imperiumin ainakin pitkän aikavälin pyrkimyksen sulauttaa ukrainalaiset venäläiseen kulttuuriin. Tämä on venäläisten keskuudessa usein ilmennyt alentuvana suhtautumisena esimerkiksi ukrainalaiseen kirjallisuuteen, jota suurin osa venäläisistä tuntee kehnonlaisesti. Imperiumin venäjänkielisen korkeakulttuurin asettaminen normiksi, johon ukrainalaisten on sopeuduttava ja jonka hyväksi heidän on hylättävä oma ukrainankielinen kulttuurinsa, on kolonialistinen asenne. Tätä ei muuta se, että imperiumin käytännöllinen politiikka suhteessa ukrainalaisuuteen on vaihdellut ja ollut ajoittain pehmeämpää. Siksi postkolonialistinen lähestymistapa sopii hyvin ukrainalaisen kulttuurin historian ja sitä koskevien venäläisten asenteiden tutkimukseen. Postkolonialismia on menestyksekkäästi soveltanut muun muassa kanadanukrainalainen kirjallisuushistorioitsija Myroslav Shkandrij (2001). Hän korostaa sekä ukrainalaisen kulttuurin alistettua asemaa että venäläisessä kirjallisuudessa esiintyviä kolonialistisia asenteita. Toisaalta sekä Venäjän keisarikuntaa monikansallisenä valtiona että erityisesti Ukrainaa tutkinut Andreas Kappeler vastustaa Venäjän ja Ukrainan suhteen tulkittamista kolonialismiksi sillä perusteella, että imperiumin hallinnossa toimiessaan ukrainalaiset olivat täysin tasavertaisia venäläisten kanssa.

Venäläiset emigrantit vaikuttivat läntisten historiakäsitysten muotoutumiseen

Venäjän ja itäisen Euroopan tutkimuksen johtavassa länsimaassa Yhdysvalloissa Venäjän tutkimus kehittyi vallankumouksen jälkeen ennen kaikkea venäläisten emigranttien voimin. He kouluttivat ensimmäisen paikallisen Venäjän asiantuntijoiden sukupolven, joka enimäkseen ongelmitta omaksui hieman nykyaikaistetun version Ustrjalovin näkemyksistä. Esimerkkeinä voi mainita vaikkapa Moskovan yliopistosta vuonna 1914 valmistuneen Michael Karpovichin (Mihail Karpovitš) ja euraasialaisen koulukunnan edustajan George Vernadskyn (Georgi Vernadski). Karpovich opetti Harvardin yliopistossa vuosina 1927–1957, Vernadsky taas Yallessa 1927–1956. Lukuisat opiskelijapolvet saivat johdatuksensa Venäjän historiaan Karpovichin oppilaan Nicholas Riasanovskyn (1963) kurssikirjasta *A History of Russia*. Riasanovsky aloitti muutta mutkitta Venäjän historian nykyisen Ukrainan alueen saamista kreikkalaisista ja bysanttilaisista vaikutuksista siirtyen sitten Kiovan Rusiin ensimmäisenä venäläisenä valtiona. Keskiaikaista Liettuaa Riasanovsky käsitteli otsikon ”Lithuanian-Russian State” alla. Liettuan suuriruhtinaskunnan ymmärtäminen osaksi Venäjän historiaa on paljon korostuneempaa kirjasta tekijän elinaikana tehdyissä painoksissa kuin postumeissa laitoksissa, joissa on toisena tekijänä Mark D. Steinberg (Riasanovsky & Steinberg 2010). Neuvostoliiton romahtamiseen saakka Venäjä-keskeinen näkemys koko imperiumin alueen historiasta pysyi lähestulkoon kyseenalaistamattomana. Tästä oli seurauksena, että läntisetkin tutkijat tarkastelivat sen etnisesti ei-venäläisiä alueita venäläisestä katsantokannasta. Se oli erityisen turmiollista koskien Ukrainaa, koska venäläiseen kansalliseen identiteettiin kuuluu, että Ukraina joko ei ole olemassa tai se ei ole maana ainakaan yhtä vakavasti otettava kuin Venäjä.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen keisarikunnan ja Neuvostoliiton kansallisuussuhteiden tutkimus on edennyt valtavasti, mutta monet niistä tutkijoista, jotka keskittyvät nimenomaan Venäjään, eivät ole pysyneet kehityksen tahdissa. Yksi alan kannalta haitallinen piirre on, että ajatellaan olevan mahdollista kirjoittaa Ukrainasta ja ukrainalais-venäläisistä suhteista Venäjän

asiantuntemuksen pohjalta – tähän ovat sortuneet esimerkiksi Anatol Lieven (1999), Richard Sakwa (2016a; 2016b) ja Marvin Kalb (2015). Venäjän ja Ukrainan käydessä rajoitettua sotaa Donbasissa vuosina 2014–2022 ilmestyi konfliktia käsitteleviä teoksia, joiden tekijöillä oli vankka Venäjän asiantuntemus, vaan ei Ukrainan tuntemusta. Sängen herkästi he päätyivät kirjoittamaan konfliktista Venäjää ymmärtävästä näkökulmasta ja antamaan Ukrainalle hyvää tarkoitettavia neuvoja siitä, miten sen on toimittava Venäjän mieliksi päästäkseen rauhaan. Tekijät pitivät Ukrainan politiikkaa suhteessa sen omaan venäjänkieliseen väestöön tekijänä, joka oikeasti vaikutti sodan syntyyn. Sen sijaan monien venäläisten ja Venäjän nykyisten vallanpitäjien vastahakoinen asenne koko Ukrainan olemassaoloon jäi vähemmälle huomiolle. Venäjän propaganda sodasta ensisijaisesti Itä-Ukrainan väestön omana kapinana meni kirjoittajille täydestä. Venäjällä toki on miehittämillään alueilla jonkin verran kannatusta, mutta sodan Venäjä toi Itä-Ukrainaan sen ulkopuolelta.

Niin välttämätöntä kuin Venäjän tuntemus Ukrainan tutkijalle onkin, se ei voi korvata Ukrainan tuntemusta ja ukrainan kielen taitoa. Ani harva Ukrainan tutkija ryhtyisi kirjoittamaan Venäjästä yksinomaan tai edes etupäässä ukrainalaisten lähteiden pohjalta, mutta Venäjän tutkijoiden puolella ei olla yhtä itsekkäisiä Ukrainasta kirjoittamisen suhteen. Ennen nyky-Ukrainasta kirjoittamista on erityisen tärkeää perehtyä maassa nyt altavastajana olevan venäjänkielisyyden ja venäläismielisyyden eri vivahteiden koko kirjoon. Kaikki aikanaan Viktor Janukovytsin Alueiden puoluetta kannattaneet eivät suinkaan halunneet liittyä Venäjään tai nostattaa sisällissotaa Ukrainassa. Presidentti Zelenskyi ja hänen Kansan palvelija -puolueensa osoittavat, että on täysin mahdollista olla venäjänkielinen ja samalla ukrainalainen patriotti. Venäjä ei ole Ukrainan venäjänkielisten edunvalvoja. Länsi- ja Itä-Ukrainan välinen ero on todellinen, mutta niiden välinen raja ei ole selkeä eikä se pysy paikallaan. Missään tapauksessa se ei kulje Dneprjokea pitkin, sillä joen itäpuolella sijaitseva Pultavan alue oli jo 1800-luvulla ukrainalaismielisyyden vahvin alue Venäjän Ukrainassa. Venäjä-keskeisyyden ongelma nousee esiin myös opetuksessa. Venäjän ja Neuvostoliiton historian opetus ja alan kurssikirjat ovat seuranneet liikaa Venäjän älymystön 1800-luvulla muodostamaa kertomusta, jossa omaa kansakuntaa on arvioitu ensisijaisesti sen suhteessa länsimaihin, mutta valtakunnan etnisesti ei-venäläiset osat on jätetty vähälle huomiolle. Slavofiliin ja zapadnikkien välinen kiista on toki kiehtova, mutta hyvä Venäjän historian kurssi käsittelee ainakin yhtä paljon etnisesti ei-venäläisten alueiden alistamista sekä venäläisten vuorovaikutusta niiden asukkaiden kanssa.

Mitä on tehtävä?

Venäjän asiantuntijoiden on siis joko syytä välttää Ukrainan tutkimusta tai sitten ryhtyä siihen vasta asianmukaisen valmistautumisen jälkeen. Valmistautumiseen kuuluu kyky lukea ukrainankielisiä tekstejä. Venäjän historioitsijan on tutustuttava merkittävimpien Venäjän aiempien alusmaiden omiin historiallisiin kertomuksiin. Venäläinen imperialismi ansaitsee yhtä paljon huomiota Venäjän historiassa kuin ranskalainen tai brittiläinen imperialismi saavat kyseisten maiden historiassa. Venäjän historia on syytä joko aloittaa 1400-luvusta tai sitten tuoda esiin se, että Kiovan Rusin suhde Venäjän historiaan ja Ukrainan historiaan on kiistanalainen. Venäjän ja Ukrainan välisen sodan juurten etsiminen on aloitettava Maidanin vallansiirtoa varhaisemmasta menneisyydestä, kuten keisariaikana vallinneesta suuren venäläisen kansakunnan ajatuksesta, joka on merkittävä sodan taustatekijä. Yhtä tärkeää on tuntea ukrainalaisen nationalismin historia, joka ulottuu 180 vuoden päähän.

Kirjallisuutta

- Himka, John-Paul (2021), *Ukrainian Nationalists and the Holocaust. OUN and UPA's Participation in the Destruction of Ukrainian Jewry, 1941–1944*. Stuttgart: Ibidem Verlag.
- Hruševskiy, Myh'ailo (1904), Zvytšaina sh'ema "russkoji" istoriji i sprava ratsionalnogo ukladu istoriji sh'idnogo slovjanstva. *Statji po slavyanovedeniju*. Vypusk I. Sankt Peterburg.
- Hrushevsky, Michael (1966), *The Traditional Scheme of 'Russian' history and the Problem of the Rational Organization of the History of the East Slavs*. Second edition. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences.
- Istorija rusov ili Maloi Rossii* (1846), Moskva: V universitetskoi tipografii.
- Kalb, Marvin (2015), *Imperial Gamble: Putin, Ukraine, and the New Cold War*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Kappeler, Andreas (1993), *Russland als Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall*. München: Beck.
- Kulchytskyi, Stanislav (2018), *The Famine of 1932–1933 in Ukraine: An Anatomy of the Holodomor*. Edmonton: CIUS Press.
- Lieven, Anatol (1999), *Ukraine & Russia: A Fraternal Rivalry*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Plochy, Serhii (2006), *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Protasov, Lev G. (1997), *Vserossijskoje utšreditelnoje sobranije. Istorija roždenija i gibeli*. Moskva: Rosspen.
- Riasanovsky, Nicholas V. (1963), *A History of Russia*. Oxford: Oxford University Press.
- Riasanovsky, Nicholas V. & Steinberg, Mark D. (2010), *A History of Russia*. 8th edition. Oxford: Oxford University Press.
- Remy, Johannes (2016), *Brothers or Enemies: The Ukrainian National Movement and Russia from the 1840s to the 1870s*. Toronto: University of Toronto Press.
- Sakwa, Richard (2016a), *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I.B. Tauris.
- Sakwa, Richard (2016b), *Taistelu Ukrainasta: Kuinka idän ja lännen intressit törmäsivät*. Suom. Tapani Henttonen. Tampere: Vastapaino.
- Shkandrij, Myroslav (2001), *Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of the Empire from Napoleonic to Postcolonial Times*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Svjatitski, Nikolai (2009), Itogi vyborov vo Vserossiiskoje utšreditelnoe sobranije. – *Ižbory vo vse-rossijskoje utšreditelnoje sobranije v dokumentah i vospominanijah sovremennikov*. Red. Ju. A. Vedenejeva & I. B. Borisova. Moskva: ROIP.
- Torke, Hans-Joachim (1992), The Unloved Alliance: Political Relations between Muscovy and Ukraine in the Seventeenth Century. – *Ukraine and Russia in Their Historical Encounter*. Edы. Peter J. Potichnyj, Marc Raeff, Jaroslaw Pelenski & Gleb Zekulin. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 39–66.
- Yekelchyk, Serhy (2020), *Ukraine: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.

Kuinka ukrainalainen tutkija voi käsitellä Venäjän sotaa?

Valentyna Shapovalova

Koska olen ukrainalainen, kuinka minä voin tietää tai sanoa mitään objektiivista tai arvovaltaista Ukrainasta? Koska olen nainen, miten voin sanoa mitään sodasta? (Burlyuk 2019, 138)

Olen usein törmännyt hienovaraiseen – toisinaan myös suorasanaiseen ja äänekkääseen – epäluottamukseen niitä ukrainalaisia ja ukrainalaistaustaisia kohtaan, joiden tutkimuskohde on Venäjän täysimittainen hyökkäyssota Ukrainaa vastaan. Julkisissa tilaisuuksissa, tiedeellisissä konferensseissa ja joskus myös keskustellessani länsimaisten kollegojen kanssa kuulen esitettävän kysymyksiä ukrainalaisten subjektiivisuudesta ja puolueellisuudesta. Myös entinen väitöskirjaohjaajani, tanskalainen professori, huudahti: ”mutta aihe on liian lähellä sinua, minusta se ei ole hyvä idea!” kun kerroin hänelle pian sodan alettua muuttavani työni fokuksen venäläisen median esityksiin hyökkäyssodasta. Minulle itselleni se oli itsestäänselvä ja väistämätön päätös, sillä käsitteihän työni jo muutenkin Venäjän disinformaatiota ja propagandaa. Minut yllätti täysin tällainen epäluottamus kykyyni tuottaa pitäviä tuloksia ja säilyttää akateeminen riippumattomuuteni vain sen takia, että aihe on minulle läheinen. Vaikka keskustelu ohjaajani kanssa ei tietenkään ollut ainoa laatuaan. Myöhemmin joulukuussa 2022 kuuntelin Vitali Tšernetskyin erinomaista luentoa ja minulle selvisi, että entisen ohjaajani perusteeton huoli sekä ne monet muut kysymykset koskien ”tieteellistä objektiivisuuttani”, joita olin saanut osakseni, edustivat ilmiötä nimeltä *episteeminen epäoikeudenmukaisuus* (engl. *epistemic injustice*). Tämä käsitteellinen havahtuminen iski tajuntaani salaman lailla ja vapautti sisälläni patoutuneita ajatusvirtoja, joista myös tämä omakohtainen essee on syntynyt.

Ian James Kiddin, José Medinan ja Gaile Pohlhaus nuoremman (2017, 1) mukaan ”episteeminen epäoikeudenmukaisuus viittaa niihin epäreilun kohtelun muotoihin, jotka liittyvät tietoon, ymmärtämiseen ja kommunikatiivisiin käytänteisiin”. Episteeminen epäoikeudenmukaisuus esiintyy muun muassa ”epäoikeudenmukaisena episteemisen auktoriteetin ja/tai toimijuuden osoittamisena” ja ”perusteettoman epäluottamuksen” ilmaisuina (ibid.) toisia tiedon tuottamisen kentällä toimivia henkilöitä kohtaan. Myös Katherine Hawley (2017) käsittelee kirjoituksissaan episteemiseen epäoikeudenmukaisuuteen liittyvää kysymystä luottamuksesta. Hän linkittää yhteen luottamuksen, epäluottamuksen ja sosiaalisen vallankäytön tarkastellen sitä, kuinka sosiaalisessa tilanteessa osoitetaan luottamusta kanssapuhujan. Samalla hän viittaa myös niihin potentiaalisesti menetettyihin mahdollisuuksiin, kun luottamus syystä tai toisesta kyseenalaistetaan kommunikaatiotilanteessa. Episteeminen epäoikeudenmukaisuus on näin ollen keskeinen tekijä auktoriteetin ja uskottavuuden määrittelyssä, niin yksityishenkilöiden välisissä kuin ammatillisissa keskusteluissa (Hawley 2017). Usein puhujan uskottavuuden määrittely pohjaa rajoittuneeseen käsitykseen tiedon tuottamisen mahdollisista tavoista. Tämän lisäksi uskottavuuden määritelmä perustuu tämän tästä stereotyyppisille ennakkokäsityksille akateemisen *tiedon tuottamisen subjektista* (ks. Tuana 2017), millä viitataan kunkin yhteiskunnan diskursiivisesti vakiintuneeseen käsitykseen siitä, kuka voi toimia luotettavana tiedonlähteenä ja kuka ei.

Erityisesti feministisen ja queer-tutkimuksen teoreetikot ovat käsitelleet viimeisten vuosikymmenten aikana toistuvasti epistemologiaan ja tiedon tuottamiseen, kuten myös objektiivisuuden hegemonisiin esityksiin liittyviä kysymyksiä. Klassikkoteoksessaan *Whose science? Whose knowledge?* (1991) feministitutkija Sandra Harding problematisoi läntisen akateemisen maailman rajoittunutta tapaa käsittää sitä, millainen tiedon tuottaminen on ”hyväksyttävää” ja mikä ei. Yksi Hardingin pääteeseistä on, että kaikki tieto on tuotettu jostain sosiaalisesta asemasta käsin, mikä haastaa meitä tarkastelemaan kriittisesti sitä mitä ”objektiivisuus” tarkoittaa tieteen tekemisessä ja tunnustamaan, että ”niin tiedon subjekti kuin hänen tuottamansa tieto eivät koskaan voi olla puolueettomia, arvoneutraaleja tai vain yhteen tiedon tuottamisen alueeseen sidottuja” (Harding 1991, 11). Hardingin ajatuksiin nojaten Nancy Tuana (2017, 127) kirjoittaa, että väittäessämme toisin jätämme huomiotta ”sen faktan, että vain etuoikeutetuilla henkilöillä on mahdollisuus tavoitella niitä ominaisuuksia, joita tiedon subjektina oleminen edellyttää eli objektiivisuutta, puolueettomuutta ja tunteiden sivuun asettamista.” Intersektionaalisuuden ajatus on tässä keskeinen, sillä historiallisesti länsimaissa on tuotettu aktiivisesti ajatusmallia, että ennen kaikkea valta-asemista käsin toimivat valkoiset miehet ovat ihanteellisia tiedon tuottamisen subjekteja ja perinteisesti myös rationaalisuuden ihanne on liitetty tällaiseen maskuliiniseen toimijaan (Harding 1991). Tämä ajatusmalli on vallinnut erityisen vahvana liittyen perinteisen maskuliinisiin yhteiskunnan alueisiin kuten sotaan ja konflikteihin (Fröhlich 2016).

Väitänkin, että erilaisten keskustelukumppaneideni huolestuminen naispuolisen tutkijan ”(tunteiden tasolla) liian läheisestä suhteesta” sotaan kumpuaa ainakin osittain tästä sukupuolittuneesta ajattelutavasta. Niinpä siihen, että ukrainalainen nainen tekee tutkimusta ja puhuu julkisesti Venäjän Ukrainassa käymästä hyökkäyssodasta, ja tekee sen länsimaisten akateemisten instituutioiden puitteissa, latautuu erityisen paljon ennakkoluuloja. Episteemisen epäoikeudenmukaisuuden käsitettä apuna käyttäen ja autoetnografista tulokulmaa soveltaen selvitan tässä esseessä joitakin asioita, joita olen henkilökohtaisesti kohdannut Venäjän täysimittaisen hyökkäyssodan alkamisesta lähtien ja asetan ne laajempaan kontekstiin. Tämä tuo esille epistemologiaan, objektiivisuuteen, identiteettiin ja valtaan liittyviä kysymyksiä.

Autoetnografia on tutkimusmetodi, jossa tutkijan oma elämäntarina asetetaan kysymyksenasettelulle relevanttiin kontekstiin (Ellis & Bochner 2000). Itsereflektio on yksi keskeinen työkalu tällaisessa tutkimuksessa, sillä ”toisin kuin täydellisessä uppoutumisessa omiin kokemuksiin, itsereflektio saa selitysvoimaa kurkottamalla aina kohti kulttuurisia malleja” (Pelias 2021, 123). Peliasin (2021, 124) mukaan autoetnografisen reflektion myötä tutkijasta tulee ”tutkimuksen väline, affektiivinen ja kognitiivinen alku kriittiselle kulttuurianalyysille”. Tämän lisäksi Elizabeth Ettorren mukaan autoetnografia on ihanteellinen työväline feministiseen analyysiin tutkimustiedon tuottamisen toimijuudesta.

Vaikka omat kokemukseni ovat yksin minun ja kumpuavat tietystä kontekstista, väitän, että ne peilaavat muidenkin länsimaisissa yliopistoissa työskentelevien ukrainalaisten tutkijoiden kokemuksia. Samalla ne peilaavat myös sitä kulttuuria, jossa toimimme. Haluan mainita Olga Burljukin (2021), Darya Tsymbalyukin (2023) ja Bohdana Kurylon (2023) autoetnografiset tekstit, joka ovat tarjonneet minulle paljon kaipaamani tukea ja toimineet myös inspiraation lähteenä tälle esseelle.

Kulttuurisesti sotkeutunut: mistä ukrainalainen identiteettiäni alkaa?

Ennen kuin siirryn käsittelemään tarkemmin kokemuksiani akateemisen yhteisön jäsenenä, on tarpeen kertoa jotain siitä, millaisia ovat ukrainalaiset juureni ja ukrainalainen identiteettiäni. Synnyin Ukrainassa, mutta olen viettänyt kaksi kolmasosaa elämästäni Pohjoismaissa. Synnyin venäjänkielisessä Odessan kaupungissa Etelä-Ukrainassa vuonna 1991. Synnyin hetkenä, jolloin Neuvostoliitto oli vielä olemassa ja siksi syntymätodistustani koristavat sirppi ja vasara. En ole koskaan asunut Venäjällä eikä minulla ole perhettä siellä. Silti lausuin ensimmäiset sanani venäjäksi, puhuin ja kuulin venäjää kotona, koulussa ja kaduilla. Katselin venäjänkielisiä neuvostopiirrettyjä ja -elokuvia televisiosta, luin venäjänkielisiä kirjoja ja kuuntelin venäjänkielistä musiikkia vielä senkin jälkeen, kun äitini ja minä olimme muuttaneet ulkomaille ollessani yhdeksänvuotias. Venäjänkielinen kulttuuri muovasi minua hiljalleen ja matkojen yli kasvaessani aikuiseksi. Sillä oli suhteettoman suuri osuus elämässäni verrattuna ukrainalaiseen kulttuuriin. Vuosikausiin en kyseenalaistanut ollenkaan tätä osaa identiteettiäni, jota venäläinen kulttuuri oli muokannut ja joka oli yhteydessä vuosisatoja kestäneeseen tsarinajan Venäjän ja Neuvostoliiton toteuttamaan imperialistiseen sortoon. Venäläisen imperialismiin vaikutus identiteettiini oli siinä määrin normalisoitunut, etten kyseenalaistanut sitä enkä nähnyt siinä mitään tavallisuudesta poikkeavaa. Viettäessäni lapsuuttani Odessassa tai vieraillessani siellä kesäloimilla sen jälkeen kun olin jo muuttanut ulkomaille ei kukaan kyseenalaistanut sitä, miten paljon Venäjä oli vaikuttanut minuun: kaikki me eteläukrainalaiset 1990-luvun lapset olemme Venäjän ja Ukrainan kulttuurisista vaikutteista muodostuneita monikerroksisia hiekkakakkuja.

Vuonna 2014, kun Venäjä liitti laittomasti itseensä Krimin niemimaan ja hyökkäsi Donbasin alueella Itä-Ukrainassa, tämä kakku alkoi murtua – niin minun kuin myös monien muiden sukupolveni ukrainalaisten osalta. Puhuin yhä venäjää perheeni ja ukrainalaisten ystäväni kanssa ja jatkoin neuvostokulttuurin kuluttamista, niiden samojen kirjojen ja musiikkikapaleiden, jotka olivat samalla myös Venäjän kulttuuri-imperialismin tuotteita. Sain niistä lohtua, koska ne muistuttivat minua lapsuudestani. Samaan aikaan jokin epämurkava tunne alkoi kasvaa sisälläni.

Olen käynyt Venäjällä pikaisesti vain kahdesti koko elämäni ajan, molemmilla kerroilla työmatkalla tanskalaismedioiden lähettämänä. Toinen työmatka tapahtui keväällä 2015, kun

vietin tanskalaisen TV-ryhmän kanssa kaksi viikkoa junassa matkaten pitkin Siperian rataa pysähdellen eri paikkakunnilla pitkin matkaa. Tällä matkalla jouduin usein napit vastakkain venäläismatkustajien kanssa Ukrainaa koskevien ajatusteni tähden. Jotkut ilahtuivat kuullessaan, että olen Odessasta, koska Odessa on venäjänkielinen kaupunki, sillä on historiansa vuoksi kiinteät siteet Venäjään ja se oli venäläisten keskuudessa suosittu turistikohde ennen vuotta 2014. ”Äiti Odessa!” he saattoivat huudahtaa omistajan elkein ja samalla heijastaen Venäjän kaipuuta takaisin imperialistiseen historiaansa. He näyttivät ajattelevan, että meillä on yhteinen tausta ja samat juuret. Tämä näkymätön historiallinen side, jota he minulle tyrkyttivät, tuntui minusta epämiellyttävältä ja teennäiseltä. Toiset junamatkalla kohtaamani venäläiset taas vaativat saada kertoa minulle, että Venäjä ei missään nimessä käy sotaa Ukrainaa vastaan Donbasissa näin toistaen sitä valheellista propagandaa, jota media heille syötti.

Muutin Kiovaan kesällä 2018 puoleksi vuodeksi osana maisteriopintojeni. Päädyin siellä työharjoitteluun pieneen feministiseen nettilehteen, jossa opin valtavasti uutta ensinnäkin feminismistä Ukrainassa, mutta myös alati kasvavasta poliittisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta kuilusta Venäjän ja Ukrainan välillä. Samalla minulle itselleni paljastui se, kuinka puutteelliset tiedot minulla oli ollut Ukrainan poliittisesta ja kulttuurihistoriasta. Asuessani Ukrainassa tapasin myös ihmisiä, joilla oli mielipide ukrainalaisen identiteettini laadusta. Esimerkiksi yksi noin 40-vuotias mies, joka myi ilmapalloja ja veti kaupunkikierroksia Kiovaan sanoi minulle, että vaikka minä näytin hänen silmissään aivan länsimaalaiselta, hän näki silmistäni, että minulla on ukrainalainen sielu. Toiset ukrainalaiset ilmaisivat ajatuksiaan minun *todellisesta* kansallisesta identiteetistäni vähemmän runollisesti. ”Miten muka voit olla ukrainalainen, jos olet asunut ulkomailla lapsesta asti?” eräs tuttavani kysyi minulta kerran vastausta odottamatta. Vaikka tunsin itseni ukrainalaiseksi, minut otettiin vastaan jonkin sortin ulkopuolisena – aivan samalla tavalla kuin minut oli nähty ulkomaalaisena ja ”toisena” ollessani lapsi ja teini-ikäinen ensin Islannissa ja myöhemmin Tanskassa. Olen siis hyvin varhain elämässäni oppinut tuntemaan itseni kotoisaksi olotilassa, jota Elizabeth Ettore (2016, 4) kuvaa termillä *la mestiza*, eli ”olotila jossa henkilö on ’sekä’ ja ’että’ (...) sisäpiiriläisen ja ulkopuolisen välimuoto”.

Kysymys kulttuurisesta identiteetistäni ja kansallisuudestani kantautui mukanani ensin maisterintutkinnon lopputyöhön ja myöhemmin väitöskirjaan, jonka tekemisen aloitin syyskuussa 2020. Alun perin suunnittelin tekeväni laadullisen tutkimuksen siitä, kuinka Kremlin määrittelemät perinteiset arvot vaikuttivat sukupuoleen liittyvien kysymysten käsittelyyn Venäjän valtionmediassa. Lähestyin tutkimaani mediasisältöä disinformaationa ja propagandana. Näin ollen olen aivan väitöskirjaprojektini alusta asti ollut ukrainalainen tutkija, joka tarkastelee kriittisesti Venäjää länsimaisesta akateemisesta instituutiosta käsin samalla yrittäen suunnistaa tämän tutkijaposition herättämien joskus keskenään ristiriitaisten mielikuvien välillä. Tämän lisäksi median totuudellisuuteen ja luotettavuuteen liittyvät kysymykset ovat olleet osa työtäni aivan alusta asti, sillä niitä on mahdotonta välttää, kun on tekemisissä strategisesti harhaanjohtavan informaation ja propagandan kanssa.

Tarkastelin aiheitani feminististen lähestymistapojeni mukaisesti normatiivisesti ja kriittisesti, en koskaan ”objektiivisesti”, ja näen Venäjän valtion hegemonisen anti-genderretoriikan ja median autoritäärisen kontrollin erittäin ongelmallisina. Tämän vuoksi ”tieteen ja epistemologian alueella neutraaleina pidettyjen tutkimusmenetelmien” (Tuana 2017, 125) kriittinen arviointi, kuten myös pohdinnat tutkijapositionistani, olivat minulle tuttuja jo näiden väitöskirjatutkimukseni metodologisten lähtökohtien kautta. Venäjän täysimittainen hyökkäyssota Ukrainassa, jonka se aloitti helmikuun 24. päivä 2022, näin ollen vain lisäsi

entisestään tarvetta nostaa keskusteluun näitä perustavanlaatuisia kysymyksiä tiedon tuottamisesta ja tutkimuksesta. Silti ulkoapäin tulevat vaatimukset perustella Venäjä-tietämykseni pätevyyttä sekä etenkin niiden suuri määrä yllätti minut. Nämä kysymykset, niin kuin sen näen, voisi kiteyttää tähän itsepintaiseen vaatimukseen: *perustelee, miten voimme luottaa siihen, että sanasi ovat kuuntelemisen arvoisia, ettei sinulla ole piilotettua agenda, koska olet ukrainalainen.*

Objektiivisuusansa

Nämä kysymykset nousevat esiin erityisesti median kanssa toimiessa. Olen väitöskirjatutkija, koulutettu esiintyjä ja puhun sujuvaa tanskaa, joten minut kutsutaan usein esiintymään julkisuudessa Venäjä-asiantuntijana. Näin minulla on etuoikeus saada kertoa tietämyksestäni laajalle yleisölle. Esiintymisillä on kuitenkin hintansa: olen joutunut selittämään, miksi väitteeni, havaintoni ja analyysini ovat päteviä jo ennen kuin olen edes esittänyt niitä. Olen ukrainalaisuuteni takia joutunut vastaamaan kysymyksiin ”objektiivisuudesta” ja akateemisesta riippumattomuudestani niin monta kertaa, että olen seonnut laskuissa. Joskus selityksen vaatiminen voi tulla haastattelun aikana ikään kuin vastuuvapauslausekkeena: ”Valentynalla on ukrainalaiset juuret, mutta tutkijana hän on alkuperästään huolimatta riippumaton” (todellinen lainaus verkkouutisesta, Bjerregaard 2022). Kerran, keväällä 2022, minut kutsuttiin aamu-tv:hen keskustelemaan venäläisestä sotaan liittyvästä disinformaatiosta. Samana päivänä kutsu kuitenkin peruttiin, kun tuottaja sai selville, että olin ukrainalainen. Olivat kuulemma huolissaan mahdollisesta ”eturistiriidasta”, koska he eivät voineet olla varmoja ”puolueettomuudestani”.

Epäluottamus tietämykseni pätevyyttä ja etiikkaani kohtaan on ollut niin paksua, että voisi veitsellä leikata. Vastaavia vaatimuksia ja vastuuvapauslausekkeitä ei ole esitetty eikä esitetä tanskalaisille Venäjältä ja sodasta puhuville kollegoilleni, vaikka heillä olisi henkilökohtaisia siteitä maahan esimerkiksi ystävien, paikkojen tai mukavien muistojen kautta. Oli henkilökohtaisia siteitä Venäjään tai Ukrainaan tai ei, on sodan myötä noussut tarve ottaa normatiivisesti kantaa ja tunnustaa tosiasiat: Ukrainan kansallinen itsemääräämisoikeus ja sen kansa ovat joutuneet törkeän ja julman hyökkäyksen kohteeksi. Sotaan liittyviä aiheita tutkivat ja niistä julkisuudessa puhuvat länsimaiset kollegani ovat minun laillani *tiedon subjekteja*, joihin ympäristö vaikuttaa (Tuana 2017), mutta joita kohdellaan ikään kuin luonnostaan puolueettomina ja kuvaillaan sellaisiksi. Kuten Kurylo (2023, 5) kuitenkin huomauttaa: ”Vaikka joku pystyisikin irrottautumaan Venäjän kansanmurhaväkivallan kauhistuttavasta todellisuudesta ja kirjoittamaan muka ’tasapainoisesta’ näkökulmasta, hänen oma subjektiivisuutensa vaikuttaa joka tapauksessa epäsuorasti hänen analyysiinsä.” Hiljainen oletamus ”puolueettomasta länsimaisesta tutkijasta”, joka tarkastelee sotaa ”ulkopuolelta” ja on siksi uskottavampi, elää niin sitkeässä, että monien eri alojen tutkijat – minä mukaan lukien – ovat sisäistäneet sen.

Objektiivisuuteni kyseenalaistavien kommenttien vyöry, varsinkin ensimmäisinä kuukausina täysimittaisen hyökkäyksen alkamisen jälkeen, sai minut arvioimaan uudelleen, kuinka ukrainalaisena voin julkisuudessa esiintyä. Aloin vältellä puhumasta avoimilla foorumeilla ahdistuksestani ja Venäjän kotimaahani kohdistamista iskuista johtuvasta jatkuvasta raivostani, koska pelkäsin, että joku saattaisi kokea tunnepitoisen Ukraina-suhteeni sotkevan arvioitani Venäjältä. Puhuin tästä läheisen ystäväni ja kollegani kanssa. Häinkin on Tanskassa kasvanut ukrainalainen Venäjä-tutkija, jota haastatellaan usein Venäjän propagandan asiantuntijana. Keskustelimme huolistamme ja niistä rajoituksista, joita olimme asettaneet itsellemme sekä

julkiselle tuellemme Ukrainaa kohtaan *näyttääksemme* vähemmän emotionaalisilta ja vastataksemme ”objektiivisuuden” ihannetta. Nyt ymmärrän, miten lyhytnäköistä ja vahingollista tällainen oli, sillä mehän toistimme sitä vääristynyttä käsitystä, että tutkimus olisi jotenkin tekijästään irrallaan.

Kuten edellä mainitsin, tämä myytti on purettu lukemattomia kertoja. Kuitenkin ”se on edelleen hegemoninen ja istuu syvällä käsityksissämme tiedosta, ja se toistuu kehotuksissa ottaa etäisyyttä tutkimuksen kohteeseen” (Tsymbalyuk 2023, 8). Tutkimuksen moninaisuutta ei sanottavasti edistä, jos suljetaan episteemisesti pois äänet, joiden katsotaan olevan kykenemättömiä pitämään ”kriittistä etäisyyttä” (Kurylo 2023, 2). Tällöin ”objektiiviseksi” merkitsemisestä tulee poissulkemisen ja sorron välikappale; poliittinen väline, jota käytetään ympäri maailman poistamaan oikeutus sellaisilta mielipiteiltä ja tiedolta, joista ollaan eri mieltä. Samalla hiljennetään sellaiset ”sisäpiirin” äänet, jotka sivuutetaan ”liian osallisina” ja jotka leimataan pikemminkin henkilökohtaisiksi kuin ammatillisiksi (Hawley 2017). Kun jaetaan ”järki” ja ”tunteet” tällä lailla kahdeksi eri kategoriaksi, jää kokonaan huomiotta se vivahteikkuus, jota todelliset, eletyt kokemukset ovat täynnä, toteaa Andrew Sayer (2011), joka kannattaa avoimen normatiivisia lähestymistapoja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa.

Kansainvälisen politiikan tutkijan Kurylon (2023) arvion mukaan tällainen kahtiajako on erityisen ongelmallista sodan ja konfliktien yhteydessä. Kurylon mukaan kiinnittämällä huomiota ukrainalaisten ”tavallisiin” arkikokemuksiin täysimittaisen hyökkäyksen aikana tutkijat saavat korvaamatonta tietoa sellaisista sotaan liittyvistä näkökulmista, jotka ovat joko normalisoituneet tai jääneet huomiotta. Yksi esimerkki on Venäjän vuosisatainen kolonialismi Ukrainassa ja sen vaikutukset ukrainalaisten identiteettiin ja itseymmärrykseen (Kurylo 2023; Tsymbalyuk 2023). Toinen esimerkki ovat tutkimukset, jotka kyseenalaistavat Venäjä-keskeisen näkökulman entiseen Neuvostoliiton alueeseen (Kassymbekova 2022) ja tarkastelevat kriittisesti länsimaista Venäjä-tutkimusta. Näihin kuuluvat sellaisista paikoista tulevat erilaiset kriittiset lähestymistavat Venäjän kulttuuriin ja historiaan, jotka Venäjä on pyrkinyt vaientamaan. Hardingin (1991, 275) mukaan ääniä ”sisällä olevilta ulkopuolisilta” on tärkeää vahvistaa, jotta saavutetaan todella *tasapainoinen* näkökulma pelkkien niin sanottujen puolueettomien toimijoiden yksipuolisten näkemysten sijaan. Lisäksi, jos emme ota tutkimuksessa huomioon sotaan henkilökohtaisesti sidoksissa olevien ukrainalaisten merkityksiä ja tiedontuotantoon liittyviä emotionaalisia ja sensitiivisiä näkökohtia, pidämme yllä ongelmallista (tieteellisen) tiedon hierarkiaa, jonka pohjalla ovat ukrainalaisten näemykset. Kaikkien sotaa käsittelevien tutkijoiden olisi tärkeää ymmärtää tämä tieteenalasta ja tutkimusalasta riippumatta.

Emotionaalisesti sotkeutunut: pohdintoja osallistumisesta

Sota on tietysti vaikuttanut minuun ja työhöni valtavasti. Helmikuusta 2022 lähtien olen käynyt läpi ahdistuneisuuden vaiheita toisensa jälkeen ja salaman lailla iskeviä masennuksen hetkiä. Sisälleni on juurtunut synkkä suru, joka nielee energiani ja vie keskittymiskykyäni. Läheisiä sukulaisiani on yhä Ukrainassa ja luen edelleen uutiset Ukrainasta joka aamu siviileihin kohdistuneiden suurhyökkäysten varalta, sillä Venäjä iskee usein yöllä. Ukrainalaissyntyisenä tutkijana identiteettini pohjaa juuri siihen, minkä Venäjä yrittää tuhota – niin diskursiivisesti propagandan ja disinformaation kautta kuin fyysisesti aseellisin keinoin. Ensin mainittu on tutkimukseni kohde, jonka kanssa olen läheisesti tekemisissä lähes päivittäin. Täysimittaisen sodan propagandakuvaukset tulevat väistämättä vastaan, kun tutkii nyky-Venäjän valtionme-

diaa, ja sen vaikutukset maan mediamaisemaan ovat kiistattomat. Kremlin ”sotilaalliseksi erityisoperaatioksi” kutsuman sodan ympärille rakentama todellisuus ulottuu kaikkeen joukkotiedotusvälineiden tuottamaan sisältöön, minkä vuoksi tämän koko ilmiön tutkiminen on nyt tärkeämpää kuin koskaan.

Digitaaliset työkalut auttavat toisaalta pitämään etäisyyttä tutkimuskohteeseen, mutta toisaalta myös tuovat sen lähemmäs. Kremlin tukeva mediasisältö on askarruttanut minua siitä lähtien, kun vuonna 2017 aloitin maisteriopintoni, ja olen vuosien varrella kehittänyt erilaisia analyttisiä työkaluja irrottatuakseni usein juuri Ukrainaan keskittyvästä vihapuheesta ja räikeästä disinformaatiosta. Irrottautuminen ei tietysti ole täysin mahdollista, ja sen ylläpitäminen vaatii henkisiä voimavaroja. Kun ukrainalaiset ystäväni ja kollegani kuulevat tutkimuskohteestani, he parahtavat ihailunsekaisella kauhistuksella: ”Miten pystyt katselemaan sitä kamaa?” Myönnän, että toisinaan en pystykään. Joskus se, mitä näen ja luen Venäjän valtionmediassa heidän ”sotilaallisesta erityisoperaatiostaan”, menee ihon alle ja ruokkii ahdistustani. Ei sitä usein tapahdu, mutta kun tapahtuu, tiedän, että vastaanottoakyyni on pettämässä ja on aika pitää taukoa – sekä mielenterveydellisistä että tutkimuseettisistä syistä. Jotta työni otettaisiin vakavasti, julkaistaisiin ja sitä hyödynnettäisiin niin akatemiassa kuin poliittisessa päätöksenteossa, sen on perustuttava aiempaan tutkimukseen ja teoriaan sekä käytettävä hyväksytyjä menetelmiä, minkä se tietysti tekeekin. Tämän sodan emotionaalinen puoli on kuitenkin kiinteä osa työtäni, olkoonkin että epäsuorasti. Se ei kuitenkaan tee tutkimuksestani yhtään sen vähemmän pätevää, sillä se auttaa minua pyrkimään kohti *la mestizan* tilaa – olemaan samanaikaisesti sekä sisä- että ulkopuolella.

Kaiken tämän selittäminen, toimittajien ja länsimaisten kollegojen valistaminen, vaatii sellaisia henkisiä ja ajallisia resursseja, joita minulta ei aina löydy. Lisäksi binaarinen jako ”subjektiiviseen” ja ”objektiiviseen” sotaan liittyvissä kysymyksissä on juurtunut niin syvälle länsimaisen akateemisen maailman muureihin, että läpi päästäkseen tarvitsisi puskutraktorin. Koin tämän omakohtaisesti, kun useiden sotaan liittyvien esteiden vuoksi kesällä 2022 hain jatkoaikaa väitöskirjatutkijan työpaikkaani. Tiedekuntani ylimpien päättäjien mukaan sota on kuitenkin ”subjektiivinen” ja yksityinen tekijä, sillä sitä ei löydy ”yliopistojen ohjeistuksesta väitöskirjahankkeiden palkallisen työajan jatkamiselle”. Tällaisen viestin sain syyskuussa 2022 pidetyssä kokouksessa yliopistohallinnon edustajien kanssa. Kun perustelin hankkeeni ilmeistä viivästymistä sodalla, sain vastineen, joka yhä soi korvissani: ”Kuulostaa siltä, ettet pidä moraalisen velvollisuutenasi saada hankettasi valmiiksi ajallaan.”

Jäykän uusliberalistisen hallintorakenteen johto piti minua vaikeana tapauksena ja jopa moraalittomana, koska olin noussut institutionaalista epäoikeudenmukaisuutta vastaan ja tuonut esille sodan vaikutuksiin liittyvän epäkohdan yliopiston säännöissä. Hyvinvointiani, tutkimusperustaisen tietoni jakamista julkisuudessa sekä hankkeeni tulossa olevia tuloksia ja poliittisia vaikutuksia pidettiin toissijaisina suhteessa lähestyvään määräaikaan – väittäessäni muuta olin *poikkeava* (Terry & Urla 1995).

Tunsin itseni makkaraksi tehtaan tuotantolinjalla. Olin kertakäyttöinen ja pakotettu noudattamaan tuotantolinjan protokollaa hinnalla millä hyvänsä. Olin tutkinut vallan teorioita vuosia, mutta vasta tämän voimattomuuden ja eristyneisyyden edessä tunsin vallan läpitunkevan todellisen ilmenemismuodon. Samalla tunsin olevani jumittunut todistelemaan, että huolimatta henkilökohtaisesta kiintymyksestäni Ukrainaan minuun voi tutkijana luottaa – eli tavallaan vähätelin sodan emotionaalista vaikutusta tutkimukseeni – samalla kun yritin havainnollistaa sodan vaikutusta akateemiseen työhön omalla esimerkilläni.

Niin musertava kuin tämä kokemus olikin, se osoitti minulle yliopistojen hallinnollisen kyvyttömyyden ja valmistautumattomuuden reagoida sodan seurauksiin. Se osoitti myös akateemisen maailman hierarkkisen luonteen ja sen, kuinka haitallinen ja epävakaa tämä hierarkia on joutuessaan kohtaamaan ulkomaailman haasteet.

* * *

Olen ukrainalainen. Rakastan piinattua kotimaatani koko olemuksellani. Ja haaveilen, että Ukraina voittaisi tämän sodan. Tekeekö se minusta epäkelvon Venäjä-tutkijan sodan vielä jatkuessa? Väitän, että päinvastoin.

Englannista suomentaneet Mika Perkiömäki ja Saara Ratilainen.

Lähteet

- Bjerregaard, Morten (2022), Russiske og vestlige medier viser de samme billeder fra krigen, men de fremstilles vidt forskelligt. *DR*, 22.3.2022. <https://www.dr.dk/nyheder/udland/russiske-og-vestlige-medier-viser-de-samme-billeder-fra-krigen-men-de-bliver?fbclid=IwAR3b0_J6jnWzg5yAS5em-Bty4guhR-JD-wrCRBtRcf7pMo5t1PNlky-Zyo> (Tarkistettu 10.11.2023).
- Burlyuk, Olga (2021), On Superiority and Inferiority in Academia: an Autoethnography. – *Places in the Sun: Post-Colonial Dialogues in Europe and beyond*. Eds. Valentin Luntumbue et al. Brussels: Institute for Greater Europe, 131–41.
- Harding, Sandra (1991), *Whose Science? Whose Knowledge?* Ithaca: Cornell University Press.
- Hawley, Katherine (2017), Trust, Distrust, and Epistemic Injustice. – *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice*. Eds. Ian James Kidd, José Medina & Gaile Pohlhaus, Jr. London: Routledge.
- Ellis, Carolyn, & Bochner, Arthur (2000), Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject. – *Handbook of Qualitative Research* (2nd ed.) Eds. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln. Sage Publications, 733–768.
- Ettorre, Elizabeth (2016), *Autoethnography as Feminist Method - Sensitising the feminist 'I'*. London: Routledge.
- Fröhlich, Romy (2016), *Gender, media and security*. Routledge Handbooks Online.
- Kidd, Ian James, Medina, José & Pohlhaus, Jr., Gaile (2017). Introduction. – *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice*. Eds. Ian James Kidd, José Medina & Gaile Pohlhaus, Jr. London: Routledge.
- Kassymbekova, Botakoz (2022), On Decentering Soviet Studies and Launching New Conversations. – *Ab Imperio* 1, 115–120. <<https://doi.org/10.1353/imp.2022.0011>>.
- Kurylo, Bohdana (2023), The Ukrainian subject, hierarchies of knowledge production and the everyday: An autoethnographic narrative. – *Journal of International Relations and Development* 26, 685–697 <<http://dx.doi.org/10.1057/s41268-023-00310-5>>.
- Pelias, Ronald J. (2021), Writing Autoethnography: The Personal, Poetic, and Performative as Compositional Strategies. – *Handbook of Autoethnography* (2nd ed.). Eds. Tony E. Adams, Stacy Holman Jones & Carolyn Ellis. London: Routledge.
- Sayer, Andrew (2011), *Why Things Matter to People: Social Science, Values and Ethical Life*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Terry, Jennifer, & Urla, Jacqueline L. (1995), *Deviant Bodies: Critical Perspectives on Difference in Science and Popular Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tsymbalyuk, Darya (2023), What my body taught me about being a scholar of Ukraine and from Ukraine in times of Russia's war of aggression. – *Journal of International Relations and Development* 26, 710 <<https://doi.org/10.1057/s41268-023-00307-0>>.
- Tuana, Nancy (2017), Feminist Epistemology: The subject of knowledge. – *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice*. Eds. Ian James Kidd, José Medina & Gaile Pohlhaus, Jr. London: Routledge.

Imperialismi, kolonialismi ja humanistinen Venäjän tutkimus

Suomessa tehty Venäjän tutkimus on osa globaalia tiedontuotantoa. Tämä unohtuu julkisesta keskustelusta, jossa Venäjän tutkimus nähdään usein yksisilmäisesti kotimaisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan jatkeena. Tosiasiassa akateemisen Venäjän tutkimuksen kysymyksiä ja tutkimusagendaa määrittelevät muiden tieteenalojen tavoin kansainväliset keskustelut, joissa myös suomalaiset tutkijat ovat mukana.

Venäjään ja muihin slaavilaisiin kielialueisiin liittyvä humanistinen tutkimus (engl. *Slav(on)ic Studies*) uusiutui voimalla Neuvostoliiton hajottua. Arkistot alkoivat avautua jo 1980-luvun lopulla. 1990-luvulta alkaen kenttää muokkasivat myös uudet teoreettiset ja metodologiset lähestymistavat. Venäjän tutkimuksessa moskovalainen lehti *Novoje literaturnoje obozrenije* (NLO) asemoitui nopeasti läntisten teorioiden keskustelufoorumiksi. Niitä hallitsi Michel Foucault, joka ihastutti ja herätti vastarintaa. Uudelle vuosituhannelle tultaessa postmodernismi, feminismi ja jälkikolonialismi olivat osa venäjänkielisen kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimusta.

Keskustelun laineet löivät kiivaina yli Atlantin. Tein 2000-luvun alkuvuosina väitöskirjaa Yhdysvaltoihin emigroituneesta runoilijasta Joseph Brodskysta Columbian yliopiston slavistiikan laitoksella. Yhdessä laitoksen jatko-opiskelijoiden kanssa toimitimme *Ulbandus Review* -lehden teemanumeron (7/2003) *Empire, Union, Center, Satellite: The Place of Post-Colonial Theory in Slavic/Central and Eastern European/(Post-) Soviet Studies*. Lähetimme kiertokyselyn aihepiiristä muun muassa Gayatri Spivakille, johtavalle jälkikolonialistiselle teoreetikolle. Hänen vastauksissaan painottui käsitys itäisen Euroopan ja Venäjän historiallisten kokemusten tärkeydestä kolonialismin, imperialismin ja nationalismin tutkimukselle. Hän painotti myös kolonialismien moninaisuutta sekä kielen ja sukupuolen merkitystä koloniaalisen altavastaajan (*subaltern*) asemalle.

Venäjän tutkimuksessa jälkikolonialismia enteilevä keskustelu oli lähtenyt liikkeelle 1990-luvun alussa. Siinä missä Neuvostoliiton hajoaminen johti yhteiskuntatieteilijät analysoimaan itäisen Euroopan uusia valtioita transitio- ja modernisaatioteorioiden valossa, kiinnostivat historian ja kulttuurin tutkijat huomionsa toisaalle. Neuvostoimperiumin hajoaminen johti heidät pohtimaan venäläisen imperialismin luonnetta sekä venäläisten harjoittaman kolonialismin seurauksia.

Ensi vaiheessa nojattiin Edward Saidin *Orientalismiin* (1978, ven. 2006 ja 2021, suom. 2011). Susan Laytonin *Empire and Russian Literature* (1994) on tässä pioneeriteos. Layton tarkastelee kriittisesti venäläisen imperialismiin ja kirjallisuuskaanonin Kaukasus-kuvausten vuorovaikutusta Saidin ”orientalismiin” näkökulmasta. Said tarkoitti orientalismin läntistä tapaa kuvata ja tuottaa tietoa kolonialisoimistaan itämaista, ja hänen mukaansa kolonialistinen vallankäyttö tukeutui tieteen ja taiteen toiseuttavaan diskurssiin. Itäisen toiseuden kautta rakentui eurooppalainen minäkuva. Kaukasus oli Venäjän oma orientalistinen ”Itämaa”, kuten Layton vakuuttavasti osoittaa. Saidiin nojaa myös Monika Greenleafin palkittu Puškin-monografia *Pushkin and Romantic Fashion: Fragment, Elegy, Orient, Irony* (1994).

Layton ja Greenleaf avasivat tutkimuskentän, jolla venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin yhteyksiä 1700- ja 1800-lukujen Venäjän imperiumin laajenemiseen ja kolonialismiin ovat kriittisesti käsitelleet muun muassa Harsha Ram, Katya Hokanson ja Olga Maiorova. Tähän tutkimussuuntaukseen voi lukea myös Edyta Bojanowskan erinomaisen Gogol-monografian *Nikolai Gogol: Between Ukrainian and Russian Nationalism* (2007).

Imperialistisia merkityksiä purkava kirjallisuudentutkimus laajeni koskemaan myös neuvostoajan venäjänkielistä kirjallisuutta. Kaikki eivät kuitenkaan olleet ihastuneita. Väitöstutkimuksessani analysoin Brodskyn *The New Yorker* -lehdessä julkaisemaa Istanbulia käsittelevää esseettä ”Flight from Istanbul” (1985) väittäen, että se oli vastakirjoitus Edward Saidin *Orientalismille*. Lev Loseff, Leningradista Yhdysvaltoihin muuttanut runoilija ja Brodskyn ystävä, kehotti minua unohtamaan ”kvasi-marxilaiset” teoreetikot.

1990-luvulla julkaistiin myös Yuri Slezkinen *Arctic Mirrors* (1994) ja Bruce Grantin *In the Soviet House of Culture: A Century of Perestroikas* (1995). Nämä kulttuuriantropologien teokset ovat Venäjän alkuperäiskansojen tutkimuksen merkkipaaluja. Niiden dekolonialisoiva näkökulma paljastaa, miten venäläisten ”tyhjiksi” kutsumat alueet esimerkiksi Siperiassa, jonne venäläinen kolonialismi historiallisesti kohdistui, eivät tosiasiaa olleet tyhjiä vaan alkuperäiskansojen asuttamia seutuja.

Orientalismin lisäksi dekolonisaation, anti-kolonialismin ja jälki-koloniaalisuuden käsitteet rantautuivat lopullisesti Venäjän tutkimukseen 1990- ja 2000-luvun taitteessa. Debatteja käytiin *NLO*:n lisäksi uusissa monitieteisissä mutta historiapainotteisissa *Kritika* ja *Ab Imperio* -lehdissä. Perustamisajankohtanaan lehdet pyrkivät paitsi vastaamaan Neuvostoliiton hajoamisen aiheuttamaan tiedolliseen murrokseen myös kuroma umpeen kylmän sodan jäljiltä syntynyttä juopaa läntisten ja itäisten tutkijayhteisöjen välille. Ne edustivat tiedemaailman länsikeskeisyyden dekolonisaatiota.

Debatin aiheutti muun muassa Aleksandr Etkindin teesi Venäjän ”sisäisestä kolonisaatiosta”. Etkindin vuonna 2001 esittämää ideaa on kritisoitu monesti, ja syystä. Etkind kritisoi 1800-luvun venäläisen historiakirjoituksen muokkaamaa ymmärrystä, jossa Venäjän asutuskolonialismi nähtiin Venäjän oman alueen laajentumisena eikä läntisille siirtomaavaloille tyypillisenä todellisena kolonialismina. Jälkimmäinen nojaa sotilaalliseen valloitukseen ja valtameren takaisten alueiden ”löytämiseen”. Paradoksaalista kyllä, hän tulee kuitenkin omien teesiensä kautta liittyneeksi siihen venäläiseen perinteeseen, jossa venäläisen kolonialismin sivuuttaminen tuotti sokean pisteen suhteessa ei-venäläisiin alueisiin ja kansoihin.

Etkindin mukaan Pietari I:n aloittama tapa kutsua Venäjälle ulkomaalaisia asiantuntijoita jätti venäläiset kolonialisoitun asemaan. Lisäksi kolonialismia harjoittivat hänen mukaansa myös venäläiset eliitit suhteessa kansaan. Eliitit kuvittelivat Venäjän tyhjäksi tilaksi, johon saattoi projisoida yhteiskuntautopiansa. Toisin sanoen Etkind keskittyy venäläisiin ja jättää imperiumin ei-venäläiset kansat historiallisen mielikuvituksensa ulkopuolella, jälleen kerran

ilman ääntä. Lähestymistapa vesittää jälkikolonialistisen eetoksen ja pönkittää venäläis-keskeisiä imperiaalisen tiedon ja vallan rakenteita. Edelleen, kuten Etkindin argumentteja *Ulbandus Review*'ssä arvioinut ukrainalaisen kirjallisuuden asiantuntija Vitaly Chernitsky, tuolloin vielä tenure-uransa alussa, osoitti: monet niistä historiallisista tapahtumista, joiden analyysiin Etkind perusti Venäjän ”sisäisen kolonisaation”, tapahtuivat tosiasiaassa Ukrainassa ja Valko-Venäjällä.

Viimeisen 20 vuoden aikana imperialismien merkityskenttä ja kolonialismin käytäntö ovat vakiintuneet Venäjän tutkimuksen merkittäviksi tutkimuskehyksiksi. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on entisestään korostanut tämän tutkimusparadigman tarvetta. Venäjä- ja valtiokeskeistä näkökulmaa hajauttavat, marginaaleja ja periferiaa esille nostavat näkökulmat määrittelevät myös Suomessa tehtyä Venäjän tutkimusta. Ne tulevat esille esimerkiksi folkloristiikan, uskonto- ja kirjallisuustieteen sekä median ja historian alalla ja myös yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Alkuperäiskansojen monitieteinen tutkimus on nousemassa vahvasti esille suomalaisessa jälkikolonialistista paradigmaa hyödyntävässä tutkimuksessa. Nämä alat tarvitsisivat kipeästi mahdollisuutta jalkautua kenttätöihin.

Sanna Turoma

Kirjoittaja on venäjän kielen ja kulttuurin professori Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimusintressejään ovat muun muassa ekokriittinen geopolitiikka ja Venäjän aatehistoria.

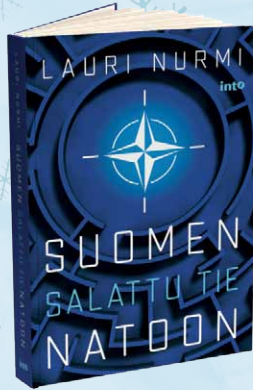

@intokustannus

into

KIRJA ON PARAS JOULULAHJA!

Saatavilla kirjakaupoista,
marketeista, äänikirja-
palveluista ja osoitteesta:
INTOKUSTANNUS.FI

Lauri Nurmi
**Suomen salattu tie
Natoon**

Palkittu politiikan
toimittaja Lauri Nurmi
seurasi aitiopaikalta
Nato-prosessin värik-
käitä vaiheita ja salaisia
neuvotteluja.

Risto Isomäki
Viimeinen erämaa

Koukuttava ekologi-
nen trilleri! Menestys-
sarjan itsenäinen
viides osa vie Lauri
Nurmen painajais-
maiseen eloonjäämis-
taisteluun keskelle
valtamerta, maapallon
viimeistä tuntematon-
ta erämaata.

Riina Tanskanen
& Samu Kuoppa
**Kapitalismin suuri
illuusio**

Teos palauttaa talous-
puheen arjen tasolle
ja kysyy, miksi hoiva
nähdään kustannus-
eränä, miksi ympäristön
tuhoaminen kasvattaa
taloutta ja miksei
talouden tehtävä ole
taata jokaisen ihmisen
perustarpeet.

Luke Harding
Hyökkäys

Bestseller-kirjailijan
väkevä kuvaus sodas-
ta, joka muutti kaiken.
The Guardianin
kirjeenvaihtajana
Ukrainassa työsken-
nellyt Luke Harding
analysoi tarkasti
sodan seurauksia
Ukrainalle, Venäjälle
ja koko maailmalle.

VAIKUTTAVAA LUKEMISTA – MYÖS E- JA ÄÄNIKIRJOINA

Historiapolitiikkaa ja historianopetusta hyökkäyssodan varjossa

Venäjän laajamittainen hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 on muokannut merkittäväällä tavalla maailmanpolitiikkaa, eurooppalaista turvallisuusympäristöä sekä muun muassa ulkomaankaupan rakennetta. Tieteen ja koulutuksen muutokset eivät ole samalla tavalla nousseet otsikoihin, vaikka ovatkin olleet rajuja: institutionaaliset yhteydet Venäjälle on katkaistu, kansainvälisen tason tutkijoita on paennut Venäjältä joukoittain ja itäisen Euroopan historian tutkimus on suurten murrosten kourissa. Venäjän hyökkäyssota on tuonut historiantulkinnat otsikoihin Putinin hallinnon räikeän toiminnan vuoksi. Venäjä on perustellut hyökkäyssotaa historian avulla ja pyrkii hallitsemaan kansalaistensa historiakäsityksiä entistä tiukemmin saadakseen tukea hallinnon aggressiiviselle ulkopolitiikalle.

Putinin hallinnon harjoittama historian käyttö on yleisesti torjuttu räikeänä historian vääristelynä. Ilmiö on kuitenkin monessa suhteessa kiinnostava ja näyttäisi saavan tukea venäläisyleisöltä, vaikka vapaan median ja kansalaisyhteiskunnan alasajo vaikeuttaa kannatuksen laajuuden arvioimista. Hallinto näkee joka tapauksessa paljon vaivaa levittääkseen omaa narratiiviaan Venäjän kehityksestä ja suhteesta ympäröivään maailmaan historian valossa. Putinin kolmannen presidenttikauden alusta (2012) lähtien hallinto on pyrkinyt voimakkaasti ottamaan haltuunsa koulujen historianopetusta, sekä lisäksi hallitsemaan historiaan liittyvää julkista keskustelua.

Historiakulttuuri itsessään ei ole Venäjällä radikaalisti muuttunut, sillä venäläis-kansallinen tulkinta on ollut vahvasti esillä Neuvostoliiton hajoamisesta lähtien. Sen sijaan moniäänisyys on selkeästi vähentynyt viimeisen vuosikymmenen aikana. Virallista historiapolitiikkaa haastavia näkemyksiä ei enää pääse esille, eikä aitoa julkista keskustelua käydä. Venäjällä on tehty myös kansainvälisesti korkeatasoista historiantutkimusta. Nämä tutkijat ovat kuitenkin kiinnittyneet kansainväliseen tutkijayhteisöön, julkaisevat monesti englanniksi, eivätkä useinkaan käy keskustelua venäläisen lukevan yleisön kanssa. Nykyisin siihen ei ole edes mahdollisuutta.

Venäjän historiapolitiikka johdetaan yliopistojen ulkopuolelta. Erityisen aktiivinen historiapolitiittinen toimija on ollut Venäjän sotahistoriallinen seura (RVIO), joka perustettiin presidentin määräyksellä joulukuussa 2012. Vaikka seura ei ole ainoa toimija historiapolitiikan kentällä, sen rooli on korostunut sen puolivaltiollisen roolin ja keskeisessä asemassa olevan

johtajansa vuoksi. Seuran aivoina ja toiminnanjohtajana on alusta lähtien toiminut Vladimir Medinski, jolle RVIO on työrukkana erilaisten historiapolitiittisten hankkeiden toteuttamiseen. Seuran julkilausuttu tavoite on Venäjän sotahistorian esiin tuominen ja historian vääristelyn ehkäiseminen, asepalveluksen arvostuksen kohottaminen sekä patrioottinen kasvatus. Medinski itse profiloitui 1990-luvulla PR-miehenä, joka perusti menestyvän mainostoimiston. Vuonna 2004 hän nousi Venäjän duumaan ja vähitellen Putinin tietoisuuteen. Vuonna 2012 hän aloitti Putinin uuden hallituksen kulttuuriministerinä.

Yksi Medinskin keskeisistä tavoitteista on ollut Venäjän historian oppikirjojen uudistaminen. Hän pyrki jo vuonna 2013 siihen, että useista oppikirjoista olisi siirrytty yhteen, valtion hyväksymään historian oppikirjaan. Tuolloin vastustus osoittautui liian suureksi. Medinski joutui tikunnokkaan ja hänen vuodelta 2011 peräisin oleva historian väitöskirjansa osoitettiin plagiaatiksi. Vuonna 2017 hänen tohtorinarvoaan oltiin perumassa tiedemaailman toimesta, mutta valtion väliintulon johdosta hän sai pitää tutkintonimikkeensä. Nykyisin hän käyttää itsestään myös professorin arvonimeä. Ulkoministeriön alaisuudessa toimivan kansainvälisten suhteiden yliopiston (MGIMO) sivuilla hänet mainitaan professorina, mutta muuta tietoa Medinskitä ei yliopiston sivuilta löydy. Yleisölle hän kuitenkin haluaa näyttäytyä tiedemaailman edustajana. Näin hänen ajamansa historiapolitiittiset uudistukset eivät näytä pelkästään poliittisesti motivoituina toimina, vaan ne on mahdollista naamioida tutkimusperustaiseksi toiminnaksi.

Medinski sai lopulta myös haluamansa oppikirjauudistuksen läpi. Tänä syksynä Venäjällä otettiin käyttöön uusi lukion historian oppikirja, jossa Venäjän viimeiset kahdeksankymmentä vuotta näyttäytyvät varsin suoraviivaisena kertomuksena maan noususta suurvallaksi. Oppikirjan kirjoittajana on Medinski itse, ja toisena kirjoittajana MGIMOn rehtori Anatoli Torkunov. Muun muassa Stalin – jota aiemmissa venäläisissä historian oppikirjoissa on tarkasteltu monipuolisemmin eri näkökulmista – näyttäytyy nyt viisaana johtajana, jonka tarmokkaan toiminnan ansiosta Neuvostoliitto voitti toisen maailmansodan, korjasi sodan tuhot, paransi ihmisten elintasoja ja teki maasta suurvallan. Myös Neuvostoliiton lopusta annetaan merkittävästi aiemmasta poikkeava kuva. Kun aiempi historianopetus on tuonut esille neuvostojärjestelmän ongelmia, nyt huomio on ennen kaikkea Gorbatšovin virheissä. Hänen ohellaan syyttävä sormi osoittaa länsimaihin, erityisesti Yhdysvaltoihin. Lisäksi kirja ottaa voimakkaasti kantaa Venäjän hyökkäyssotaan Ukrainassa (siis: ”erikoisoperaatioon”) historian kirjoille epätyypilliseen tapaan. Sodasta syytetään länttä ja pitkälti toistetaan Kremlin aiempaa sotapropagandaa. Mukana on myös ”sotasankareiden” esittelyä samaan tapaan kuin toisesta maailmansodasta on aiemmin tehty. Oppikirja on kuitenkin huolella tehty. Siinä on paljon kuvia ja ilmaisussa on pyritty selkeyteen.

Medinski on parhaillaan Putinin henkilökohtainen neuvonantaja. Käytännössä hän toteuttaa Putinin hallinnon historiapolitiikkaa ja avustajineen kirjoittaa keskeisiä historiaa käsitteleviä tekstejä, joilla haetaan perusteluita ulkopoliittisille ratkaisuille. Medinskin keskeisiin teeseihin jo 2000-luvun puolella kuului, että erityisesti länsi vääristeli Venäjän historiaa. Venäjän historiasta nostettiin hänen mukaansa esille rikoksia, korruptiota ja julmuuksia, vaikka muualla Euroopassa tilanne oli samaan aikaan vielä pahempi. Hänen keskeinen tavoitteensa on ollut luoda Venäjän historiasta menestystä korostava narratiivi. Medinski on propagandisti, jolle tarina on faktoja tärkeämpi. Tämä korostuu tuoreessa oppikirjassa, jossa Neuvostoliiton ja sen jälkeisen Venäjän kehityksestä on valikoitu menestystä korostavat palaset ja jätetty ongelmat käsittelemättä.

Historian oppikirja yksinään ei tietenkään opeta, vaan Venäjälläkin paljon riippuu opettajasta. On helppo kuvitella, että kriittinen opettaja jättää oppikirjan viimeiset, Ukrainan ”erikoisoperaatiota” käsittelevät osuudet vaikkapa ajan puutteen vuoksi käsittelemättä (kirja on varsin laaja kokonaisuus). Toisaalta, ainoana hyväksyttynä oppikirjana se tavoittaa kaikki venäläisissä kouluissa opiskelevat nuoret ja vaikuttaa siihen, miten he historiaa hahmottavat. Vaikka kirjan asioita ei ottaisi vastaan kriitikittä, yksipuolinen mediaympäristö ja kriittisten äänien puuttuminen ovat tosiasioita. Oppikirja väistämättä yksipuolistaa historian opetusta Venäjällä ja johtaa venäläis-patrioottisen historiatulkinnan korostumiseen ja mahdollisesti entistä laajempaan hyväksymiseen. Tämä on kuulunut myös Medinskin, sotahistoriallisen seuran, sekä Putinin keskeisiin tavoitteisiin. Historiapoliitiikasta on tullut Venäjällä merkittävä osa Putinin hallinnon pyrkimyksiä rakentaa uutta, isovenäläistä nationalismia korostavaa ideologiaa.

Simo Mikkonen

Simo Mikkonen on yliopistotutkija historian ja etnologian laitoksella Jyväskylän yliopistossa. Hän on erikoistunut Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan historiaan, kulttuuriseen kylmään sotaan, sekä muun muassa historian käytön tutkimukseen.

Sotaa kuvittamassa: Marija Kinovyťš

Venäjän aloittama hyökkäyssota Ukrainassa on väistämättä kosketanut maan jokaista kansalaista. Eri taiteenlajit ovat eri tavoin ja eri nopeudella reagoineet sotaan, josta tulee vastaisuudessa epäilemättä ukrainalaisen taiteen kestoaihe. Jos hitaasti kypsyvien kirjojen ja elokuvien tulvaa on vielä toistaiseksi jouduttu odottamaan, niin esimerkiksi musiikin ja kuvataiteen puolella on jo täysin rinnoin ehditty osallistua sotapönnisteluihin.

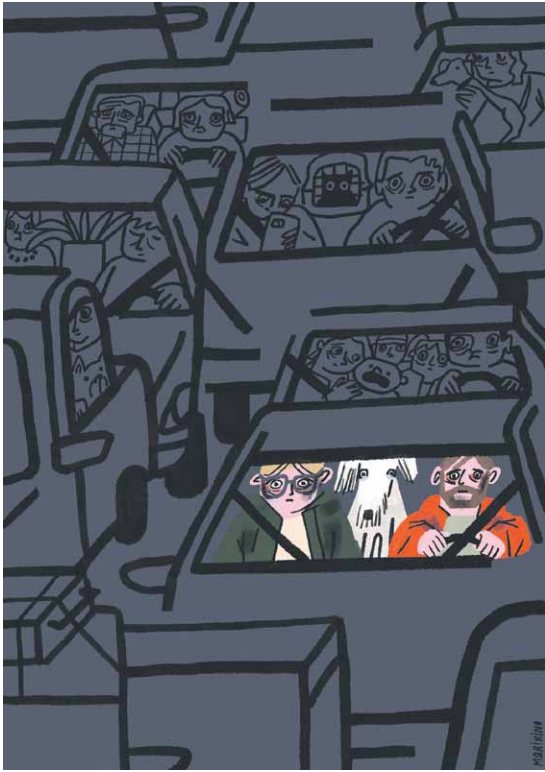
Marija Kinovyťš (s. 1991) on Kiovassa asuva kuvittaja, jonka sotaa käsittelevät työt ovat viime aikoina herättäneet runsaasti kansainvälistä huomiota. Kinovyťš on tehnyt yhteistyötä sellaisten julkaisujen ja toimijoiden kanssa kuin AdWeek, The Economist, MacPaw, Harvard Ukrainian Research Institute, Heinrich-Böll-Stiftung ja UN Women. Lisäksi hän on somistanut lukuisia eri Ukrainassa ilmestyneitä kirjoja Taras Ševťšenkon valituista runoista Sofi Oksasen *Koirapuistoon*. Jos ennen sotaa hänen aiheensa ja kiinnostuksensa liikkuvat tasa-arvon, kestävän kehityksen ja ihmisoikeuksien parissa, niin viime vuoden helmikuusta eteenpäin hän on paljolti keskittynyt kuvaamaan ja rohkaisemaan vapautensa puolesta taistelevaa maataan.

Ohessa julkaisemme pienen valikoiman Kinovyťšin sodanaikaisia kuvituksia, joissa nähdään niin taistelutahtoa ja päättäväisyyttä kuin elämää jatkuvien pommitusten ja sähkökatkosten värittämässä todellisuudessa. Lisää teoksia löytyy taiteilijan kotisivuilta: <https://marikino.art/> Ukrainan taistellessa muun Euroopan puolesta voimme pysähtyä myös miettimään millaista jälkeä syntyisi meidän nuorilta kuvittajiltamme ja graafisilta suunnittelijoiltamme Suomen joutuessa sotaan.

Mika Pylysy

Meriselitys katkenneista kirkkosuhteista, tempeliraunioiden savutessa

Juha Meriläinen: *Putinin alttaripoika. Patriarkka Kirill ja Venäjän pyhä hyökkäyssota.* Helsinki: Otava, 2023. 381 s. ISBN: 978-951-1-47636-8.

Luin *Putinin alttaripojan* innoissani ja erään ennako-oletuksin. Ajankohtaiseen, karikoiseen kansainväliseen kirkkopoliittiseen aiheeseen tarttunut Juha Meriläinen on paitsi Helsingin yliopiston yleisen kirkkohistorian dosentti, myös arkkipiispa Tapio Luoman teologinen erityisavustaja. Syntyy odotus lukea hänen teostaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon, jolle *ex cathedra* -puheenvuorona, niin kuitenkin arvovaltaisena selontekona siitä, miten ja mihin sen ja Venäjän ortodoksikirkon välinen perinteikäs vuoropuhelu (kuten oppineuvottelut) kariutui. Tällaista itsereflektiota kirja ei nähdäkseni sisällä. Sen sijaan se selostaa viimeaikaista kirkkojenvälistä vuoropuhelua laajemmasta länsimaisesta näkökulmasta, erityisesti osiossa Patriarkka järkyttää kristikuntaa (268–282). Osio on huolellinen ja hyödyttää laajempaa lukijakuntaa, jolle kansainvälisen kirkkopoliittikan vaiheet ovat vieraampi asia.

Olipa teos virallinen luonteeltaan tai ei, ainakin se on punnittu, pätevästi taustoitettu ja jäsenelty. Siten se on erinomaisen luettava kokonaisuus. Aivan kuten aiemmin vuonna 2023 ilmestynyt Heta Hurskaisen ja Teuvo Laitilan *Ukraina on meidän! Kirkot ja politiikka Ukrainan ja Venäjän suhteissa*, myös *Putinin alttaripoika* käy läpi Venäjän ortodoksikirkon historiaa, erityisesti jälkineuvostolaisen ajan kehityksessä. Otsikot ovat taitavia. Varsinkin ensimmäisessä luvussa Vauraus ja valta, jonka alaotsikot ovat Kultainen kello, Historian suurin varkaus?, Venäjän Golgata, Kirkko ja KGB sekä Tupakkaa, alkoholia ja öljyä. Ne välittävät kehitystien ulkonaiset ja erityisesti skandaalinomaiset käännteet aivan odotusten mukaisesti. Kyseiset skandaalit on tosin raportoitu jo moneen kertaan.

Seuraavat pääluvut ovat: Venäjän ortodoksisen kirkon nousu, Uskonnollisen nationalismen monet kasvot, Putinin Venäjä, Kirkko venäläisen maailman suojelijana, Ongelman yhteinen his-

toria, Taistelu Ukrainan sielusta sekä Hyökkäys syntiä ja länsimaisia arvoja vastaan. Teos käy järjestelmällisesti läpi Venäjän ortodoksikirkon tärkeitä dokumentteja, kuten Ortodoksiset ihmisoikeudet -otsikon alla mainitut kannanotot (153–161). Meriläinen toteaa, että ottaessaan peiliksi läntiset yhteiskunnat, Venäjän ortodoksikirkko ei edes ”pyrkinyt tasapuolisuuteen, saati itsekriittisyyteen. Ortodoksista käsitystä ihmisarvosta ja ihmisoikeuksista tarkasteltiin ihanteiden kautta, länsimaita inhorealismien kautta” (159). Kirjoittajan mukaan länsimaiselle ihmiselle on vaikeaa ymmärtää, miksi keskustelut moraalista ja ihmisoikeuksista näyttävät Venäjän ortodoksikirkossa kulminoituvan kysymykseen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä samalla, kun abortit ja alkoholismi jäävät vähälle huomiolle (167).

Tämä väite ihmetyttää. Abortit ovat Venäjällä oikeasti todella kuuma aihe. Abortit ovat rajusti vähentyneet verrattuna neuvosto-aikaan, mutta toisaalta niiden nostaminen nykypoliittikan agendalle, jota Venäjän ortodoksikirkon ylin johto vahvasti tukee, on hyvin esillä. Aborttien vähentämisyrityksillä ja vaihtoehtoja tarjoamalla tuetaan perhepolitiikkaa omassa maassa ja tehdään samalla konservatiivista ulkopoliittikkaa muun muassa trumpilaisten *pro-life*-aktivistien kanssa, kuten Kristina Stoeckl ja Dmitry Uzlauer ovat tuoneet esille artikkelissaan ”Strategies: The Russian Orthodox Anti-Abortion Discourse in a Transnational Context” (2022).

Mitä tulee alkoholismien vähäarvoiseen paikkaan Venäjän ortodoksikirkon agendalla, se kenties liittyy kontekstiin: veriseen hyökkäyssotaan lähetettävälle tuskin olisi viisasta mennä heristämään sormeja ja vaatimaan raittiuslupausta. Veteraanit kärsivät sotatraumoista, joita lääkitään viinalla, huumeilla ja puretaan muun muassa perheväkivallalla, josta ei helposti rangaista. Ortodoksisen perinteeseen ei ole kuulunut paheskua alkoholia. Iloa viinasta on jopa väitetty perusteluksi, joka sai pyhän Vladimirin Venäjän kasteen myytissä valitsemaan itäisen riituksen. Vaikka kaikki olisi sepitettä, ei se muuta asiaa.

Entä sitten antigender-lobbaus, miksi se on niin suosittua? Kahteen edelliseen, aborttiin

ja alkoholismiin, verrattuna sille on helpoiten saatavissa kannatusta eli se on suurin yhteinen nimittäjä traditionaalisten kristittyjen perhearvojen puolustajien kesken globaaleissa taistoissa. Jälkimmäisistä amerikkalaiset äärikonservatiivijärjestöt ovat kiinnostavimpia. Mainittujen lisäksi venäläisiä ja amerikkalaisia yhdistäviä aiheita ovat evoluutioteorian kyseenalaistaminen, kotikoulut ja rokotevastaisuus (vrt. Kristina Stoecklin ja Dmitry Uzlanerin kirja *The Moralists International: Russia in the Global Culture Wars*). Venäjä on tiivistänyt konservatiivirintamaa myös muiden kulttuuri-identiteettien (islam, muut ei-länsimaiset uskonnot) kannattajien parissa. Läntisen arvomaailman kannattajia on arviolta kaksi miljardia, muun maailman asukkaita puolestaan kuutisen miljardia. Tämän lähtötilanteen mainitsi hiljattain myös tasavallan presidentti Sauli Niinistö A-Studio haastattelussa 18.10.2023. Jos lähtötilanne on 1:3, ei venäläisen antigender-lobbauksen ole kovin vaikea perustella hyödyllisyyttään. Rahoitusta löytyy muun muassa valtioapparaatille uskollisten raha- ja *think tank*-miesten Vladimir Jakuninin ja Konstantin Malofejevin pesuloista.

Kirjasta jäin, aluetutkijan pipo päässäni hieräen, kaipaamaan laajempaa perehtyneisyyttä Venäjän yhteiskunnan moniulotteisuuteen.

Konservatiivinen käänne on niin paljon muutakin kuin vuodenvaihteen 2012 tapahtumat ja mielenosoitukset Putinia vastaan (121). Aluetutkimuksella olisi kirkon tutkimukselle annettavaa. Suositeltava perusteos on Markku Kivisen ja Brendan Humphreysin toimittama *Russian Modernization, A New Paradigm* (2021), erityisesti sen viides luku, joka niveltää yhteen anomian, desekularisaation ja konservatiivisen käänteen komponentit.

Taistelu Ukrainan sieluista on ydinkysymys *Putinin alttaripojalle*, niin kirjassa kuin Moskovan patriarkka Kirillille, johon luonnehdinta viittaa. On vaikea olla eri mieltä siitä, että hyökkäyssota pakotti sitä ennen varsin arvokonservatiivisen Ukrainan kirkollisen johdon tekemään syvällistä, myös arvopohjaista pesäeroa Moskovaan. Jälkimmäisen johdolla ei ollut estoja pommittaa esimerkiksi omaan jurisdiktioonsa kuuluvaa Odessan katedraalia raunioksi viime heinäkuussa, kaiken muun terrorin ohessa. Sitten kun aseet joskus vaikenivat, sitten kun veren ja rahan vuodatusta säätelevät hanat sulkeutuvat, on edessä toisenlaiset keskustelut.

Elina Kahla
Helsingin yliopisto

Harmaan kaksikymmentä sävyä

Andrei Kurkov: *Harmaat mehiläiset*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Otava, 2023. 356 s. ISBN 978-951-1-46481-5.

”Maailma tuntuukin toden totta laajalti unohtaneen Ukrainan ja sen sodan, niin kuin se aina unohtaa ’hiljaiset’ päättymättömät konfliktit.” (5)

Sitaatti on ukrainalaiskirjailija Andrei Kurkovin esipuheesta alkuaan vuonna 2018 ilmestyneen romaansinsa englanninkieliseen laitokseen. Nyt ilmestyneen suomennoksen lukijan silmissä väittämä vaikuttaa vanhentuneen, mutta toimii muistutuksena globaalin mielenkiinnon häilyvyydestä. Lisäksi se korostaa sitä, että unohdetun rintaman rajamaille sijoittuvaa kirjaa lukee vuonna 2023 väistämättä eri tavoin kuin sen alun perin ilmestyessä.

Venäjäksi kirjoitettava Andrei Kurkov (s. 1961) on yksi Ukrainan suosituimmista nykykirjailijoista. Tuotteliaan kirjailijan teoksista on aiemmin käännetty suomeksi vain yksi, *Kuolema*

ja pingviini (Otava 2006, suom. Eero Balk). Nyt suomennettu *Harmaat mehiläiset* kertoo Donbasin harmaalle vyöhykkeelle separatistien ja Ukrainan armeijan linjojen väliin jääneen Sergei Sergeitšin – tuttavallisesti pelkkä Sergeitš – elämästä kolme vuotta sodan alkamisen jälkeen. Pikku Starhorodivkan kylän asukkaat ovat pommien putoamisen jälkeen paenneet kuka minnekin. Päähenkilön seuraksi kylään on jäänyt vain viereisellä kadulla asuva vanha lapsuuden vihamies Paška, josta erimielisyyksistä huolimatta kehkeytyy hänen tärkein ystävänsä.

Työkyvyttömyyseläkkeelle jääneen entisen hiilikaivosten turvatarkastajan ja nykyisen mehiläishoitajan Sergeitšin mielenkiinto kohdistuu ennen kaikkea hänen mehiläisiinsä. Sodan häly on muuttunut osaksi arkista äänimaisemaa. Ilman sähköjä uutisipimennossa elänyt mies ei ole poliittisia kysymyksiä juuri pohtinut: ”Sota oli herättänyt hänessä jonkinlaisia hämmennystä ja tehnyt hänet yllättäen välinpitämättömäksi

kaikkea ympärillä olevaa kohtaan. Kaikki tunteet tuntuivat kadonneen, paitsi yksi, vastuuntunto. Tämä tunne saattoi saada hänet levottomaksi mihin vuorokaudenaikaan tahansa, ja se kohdistui ainoastaan hänen mehiläisiinsä.” (11.) Sotaa enemmän Sergeitš pohdiskelee uuden sodanaikaisen todellisuuden suhdetta aikaisempaan elämäänsä ja uutta arkista todellisuuttaan.

Vastuuntunnon ja välinpitämättömyyden ristipaineessa aiempi usein voittaa, ja saadakseen yönsä nukuksi Sergeitšin on tehtävä jotain vapautuakseen levottomuudestaan. Eri näisten sattumusten pakottamana tunne vaikuttaa laajenevan ulottumaan muihinkin kuin mehiläisiin. Sodan osapuolten (”ukrien” ja ”meikäläisten”, niin kuin Paška heitä kutsuu) välillä hän ei kuitenkaan suoraan asetu kummallekaan puolelle. Jälkimmäisiä kohtaan hän tuntee epäluuloisuutta, edellisiin suhdetta taas määrittää eräänlainen ulkopuolisuuden tunne. Sergeitšin ulkopuolisuus tuntuu kietoutuvan hänen rooliinsa venäjänkielisenä ukrainalaisena. Aihe on kiinnostanut yleisemminkin Kurkovia, joka on puhunut venäjän kielestä yhtenä sodan keskeisistä uhreista. Venäläiseksi tai ”donbasi-laiseksi” Sergeitš ei itseään koe, mutta toisaalta hän ei ole ”yhtä mieltä passinsa kanssa”, kuten käy ilmi keskustelussa vierailulle ilmestyvän ukrainalaissoitilas Petron kanssa: ”No minulla lukee passissa Serhi Serhijovytš, mutta elämässä olen Sergei Sergeitš. On siinä eroa!” (41). Kun Petro kertoo, että Ukrainassa vaihdetaan katujen ja kaupunkien nimiä, päättää Sergeitš tästä innoittuneena eräänä yönä vaihtaa päittäin Pikku Starhorodivkan kahden kadun nimet: operaation jälkeen hänen kotikatunsa on Ševtšenkon katu ja Paškan uusi osoite löytyy Leninin kadulta, mikä heijastelee paremmin heidän eri suuntiin liikkuvia sympatioitaan.

Sergeitšin kokemus ulkopuolisuus konkretisoi-tuu etenkin myöhemmin, kun hän päättää viedä mehiläisensä turvaan rauhallisemmille seuduille Ukrainan puolelle. Sergeitšin Ladan rekisterikilvestä näkee, että hän tulee Donetskien alueelta, mikä aiheuttaa ihmisissä epäluuloisuutta ja lopulta suoranaista vihamielisyyttäkin: ”No mikset sä pysynyt siellä kotipuolella, Donetskissa? Mitä sä tänne tuppasit? – En minä Donetskista ole, Sergeitš vastasi. – Olen harmaalta vyöhyk-keeltä.” (223.)

Sergeitšin matka jatkuu Krimille, minne hänet ajaa muisto taanoin mehiläishoitajien kongressissa tavatun Krimin tataari Ahtemin esittämästä kutsusta. Tataareilla on uuden venäläisvallan alla vaikeaa, eikä Sergeitšin veljeilyä heidän kanssaan katsota hyvällä. Välinpitämätön puolueettomuuskin on jälleen koetuksella: ”Minä kun en tunne historiaa, Sergeitš sanoi olkapäitään kohauttaen. – Kaikenlaista on voinut käydä. – Niin se on mennyt kuin Putin sanoi, nainen toisti. – Putin ei valehtele!” (350.)

Harmaus, mehiläiset ja kerrontaa rytmittävät Sergeitšin unet toimivat romaanin johtomotii-veina, jotka punoutuvat yhteen painajaisessa harmaista, ihmisen kokoisista maastopukuisista mehiläisistä. Harmaa on vyöhyke, jolla Sergeitš asuu, mutta se epäilemättä rinnastuu myös moraaliseen harmaaseen alueeseen. Myös Paškan käyttämä lempinimi Sergeitšille itselleen on *Seryi*, harmaa. Kun ukrainalaissoitilas Petro päivittelee Pikku Starhorodivkan harmautta, vastaa Sergeitš ihmeissään: ”Kyllä harmaakin voi olla räväkkää! Mikä harmauden asiantuntija sinä olet! Minä pystyn nimeämään kaksikymmentä harmaasävyä.” (89) Mehiläiset ja niiden elämän luonnollinen järjestys taas näyttäytyvät Sergeitšille usein ihanteellisissa valossa ihmiseloon verrattuna. Mutta kun Krimillä FSB:n tutkimuksia varten takavarikoiman pesälaatikon mehiläiset alkavat muuttua harmaiksi, tulevat toisten torjumiksi ja tyrkitään ulos pesästä, on Sergeitškin ymmällään: ”Mitä te nyt noin, ihan kuin ihmiset?” (380)

Lyhyistä luvuista koostuvaa romaania lukee lennokkaasti. Mukana kulkee myös ripaus mustaa huumoria. Kerronta on vahvasti fokalisoitu sympaattisen mutta koruttoman päähenkilön kautta, joten jää pitkälti lukijan omalle vastuulle kehitellä pitemmälle niitä ajatuksia, joita Sergeitš ei halua tai osaa käsitellä itse. Niin kuin Kurkov kirjoittaa esipuheessa, romaanin keskiössä ovat sodan ja sotasankarien sijaan tavalliset ihmiset ja se, ”kuinka sodasta tulee arkipäivää, kuinka ihmiset yrittävät olla huomaamatta sitä ja opetella elämään sen kanssa niin kuin se olisi öykkäröivä juoppo naapuri” (6). Lopussa Sergeitš suuntaa kotiin, missä häntä odottaa ainakin Paška. Mutta entä apaattinen välinpitämättömyys?

Juuso Kortelainen

Erään äiti-tytär-suhteen anatomiaa

Oksana Vasjakina: *Haava*. Suomentanut Riku Toivola. Helsinki: Otava, 2023. 261 s. ISBN 9789511436997.

Venäjän hyökkäyssodan jatkuessa Ukrainassa jo pitkälti toista vuotta kynnys venäläisen nykykirjallisuuden suomentamiselle on suomalaiskustantamoissa varmasti korkeammalla kuin koskaan. Siitä huolimatta Riku Toivola ja Otava ovat tehneet merkkiteon suomentaessaan ja julkaistessaan venäläiskirjailija Oksana Vasjakinan vuonna 2020 ilmestyneen *Haava*-romaanin. Erityisen merkittävän tästä autofiktiivisestä romaanista tekee sen tarjoama tarkastelukulma venäläiseen yhteiskuntaan marginalisoidusta asemasta käsin: teoksen kirjailija-päähenkilö ei peittele homoseksuaalisuuttaan, vaan etsii ja tarkastelee itseään sekä kirjailijanäytäntään avoimen homofobisessa yhteiskunnassa. Tässä suhteessa *Haavan* julkaiseminen suomeksi on suuri askel myös venäläisen HLBTIQ-teemaisen kirjallisuuden suomennoshistorialle. Aiemmin venäläistä ”sateenkaarikirjallisuutta” on suomennettu häidin tuskin ollenkaan. Suomentamatta ovat jääneet niin Sofia Parnokin, Gennadi Trifonovin kuin Jevgeni Haritonovin runot ja proosatekstit. Jopa Mihail Kuzminin kohuromaanin *Siivet* (1906) on jäänyt valtaosin suomenkielisen yleisön ulottumattomiin, sillä teoksesta on julkaistu suomeksi vain ote Jukka Miettisen toimittamassa *Miesten kesken: miesten välinen rakkaus maailmankirjallisuuden valossa* -antologiassa. Myös Marina Tsvetajevan Sofia Parnokille omistamista ja naisten välistä rakkaussuhdetta kuvaavista ”Ystävätär”-syklin runoista on julkaistu suomennettuna vain yksi kokoelmassa *Ylistys, hiljaa! valitut runot 1912–1939* (suom. Marja-Leena Mikkola), johon tosin on suomennettu kaksi muutakin naisrakkauden teemaa sivuvaa runoa.

Vasjakinan *Haavassa* peittelemättä piirtyvä homoseksuaalisen naisen kokemus on myös syy kirjan Venäjällä saaman vastaanoton nopeisiin käännteisiin. Siinä missä ilmestymisvuonnaan 2021 K-18-merkinnällä varustettu romaani saavutti laajaa suosiota ja kirjallisuuspalkintoja, joulukuussa 2022 Moskovan kirjastot saivat ohjeeksi poistaa Vasjakinan romaanin hyllyistään yhdessä 52 muun epäsovittavaksi katsotun teoksen ohella. Syynä tähän oli Venäjän joulukuussa 2022 voimaan astunut tiukempi ”homopropagandalaki”, jossa kielto kertoa seksuaali- ja

sukupuolivähemmistöistä ulotettiin koskemaan alaikäisten sijaan koko kansaa.

Vaikka romaanin kirjailija-päähenkilön seksuaalisuus ja teoksessa avoimesti kuvatut naisten väliset suhteet sekä naisten välinen seksi ovat *Haavassa* keskeisessä osassa, romaani kietoutuu ennen kaikkea äidin ja tyttären välisen suhteen käsittelyn ympärille. *Haavan* lähtökohtana on Vasjakinan äidin kuolema syöpään vuonna 2019, ja romaanissa kuvataan kuinka kirjailija-päähenkilö hakee äitinsä tuhkat tämän viimeisten vuosien asuinkaupungista Volžskista viedäkseen ne ensin omaan kotiinsa Moskovaan ja sitten haudattavaksi Siperian Ust-Ilimskiin, josta sekä äiti että tytär ovat lähtöisin. Kertomus äidin tuhkien matkasta kohti niiden viimeistä leposijaa tarjoileekin lukijalle syväluotaavan analyysin äidin ja tyttären väliseen suhteeseen ja sen kipukohtiin, naisen ruumiillisuuteen, seksuaalisuuteen ja Venäjään aina Moskovan feministipiireistä siperialaiseen pikkukaupunkiin saakka.

Teoksen juonen rakentuminen kuolleen äidin ruumiin – tai sen jäänteiden – ympärille kuvastaa erinomaisesti sitä, kuinka keskeinen rooli ruumiillisuudella ja erityisesti naisen keholla on läpi koko romaanin. Kehon merkitys näkyy ensisijaisesti romaanin keskeisissä sairauden ja kuoleman sekä seksuaalisuuden teemoissa. Toisaalta ruumiillisuus nousee esiin myös romaanin äärimmäisen paljaassa kerronnassa, joka ikään kuin riisuu kerronnan kohteena olevat naisvartalot alastomiksi lukijan eteen. Silotellun ja ihannoitun naiskauneuden sijaan *Haavassa* esitetyt naisruumiiden kuvaukset ovat niin yksityiskohtaisia ja paljastavia, että ne rikkovat kaikkia intiimin ja julkisen välisiä normeja tuntuen kaikessa graafisuudessaan ajoittain jopa groteskeilta. Toisaalta samalla romaani haastaa naisvartaloon liitettyä yliestetisointia ja -erotiisointia. Romaanissa kuvatut naisvartalot eivät ole visuaalisen nautinnon tuottajia vaan lihallisia limaa ja muita nesteitä erittäviä organismeja. Toivolan suomennos tavoittaa erinomaisesti Vasjakinan kielen, joka on niin peittelemätöntä, että se vaikuttaa kaikessa suoruudessaan jopa lakoniselta. Ajoittain kerronnan suoruutta voi erehtyä pitämään kylmyytenä tai kovuutena, mutta tunteettomuuden sijaan kertoja on pikemminkin vain äärimmäisen rehellinen paitsi lukijan niin myös tekstin ja oman itsensä äärellä.

Vasjakinin rehellisyys ja analyttisyys ei rajoitu vain ruumiillisen kokemuksen kuvaukseen, vaan kattaa myös tavan, jolla tämä käsittelee *Haavassa* tyttären ja äidin välistä suhdetta. Vaikea ja haavainen suhde äitiin näyttäytyy romaanissa formatiivisena ydinkokemuksena, johon kaikki muut teoksessa esiin nousevat teemat palautuvat tavalla tai toisella. Siinä missä vaimon fyysinen läheisyys aktivoi ruumiiseen tallentuneen muistijäljen äidin (liian harvoin avautuneesta) yleistä, nousee myös kirjailija-päähenkilön kirjoittaminen kaipuusta luoda yhteys etäiseksi jääneeseen äitiin ja tulla nähdyksi tämän silmissä. Sama kaipuu näkyy myös päähenkilön tavassa huolehtia uurnasta, johon äidin tuhkat ruumis on säilyttänyt. Siinä missä elossa ollessaan äiti jää tavoittamattomaksi, uurnaa kohtaan tyttärellä on mahdollisuus osoittaa sitä rakkautta ja huolenpitoa, joka äidin ja tyttären välisestä suhteesta on lapsuudesta lähtien puuttunut. Romaanin lopussa nämä tunteet löytävät tiensä myös tekstiin itseensä: ”Onko meidän mahdollista esineellistetyämme toisemme ristiin silti ratkaista yhteisen sisäisen kivemme ristiriita? [...] Enkö halua vapautua siitä? Vapauttaa itseni kivusta, ettei vain se määrittäisi tunteitani ja käsitystäni maailmasta? [...] Vapautuakseni minun on sanottava sinulle *sinä*. [...] Katso minua. Minä sanon omalla kielelläni: rakastan *sinua*, äiti.” (244–245). Vasjakinin reflektiivinen kuvaus äidin ja tyttären välisestä suhteesta tunnistaa ja tunnustaa ääneen tarpeet, joihin äiti ei ole kyennyt tyttärensä lapsuudessa vastaamaan. Tämän aiheuttaman haavan rinnalle nousee kuitenkin aikuisen tyttären ymmärrys siitä, kuinka lapsuuden kokemukset ovat vain uusi lenkki ylisukupolvisessa ketjussa, jossa naisten kokema väkivalta ja menetykset ovat heijastuneet tunnekyllämyytenä tai jopa suoranaishana vihamielisyytenä omaa tytärtä kohtaan.

Biologisen äidin ohella Vasjakinin romaani tarjoaa yksityiskohtaisen mutta kaunistelemattoman kuvauksen myös Äiti-Venäjästä. Muistoja lapsuudesta ja nuoruudesta 1990-luvulla varjostavat sekä köyhyys että äidin miesystävien väkivaltaisuus, nykypäivän Venäjää leimaavat puolestaan absurdi byrokratia ja mielivaltaisesti toteutettavat säännöt, jotka johtavat tragikomisiin tilanteisiin lentokentillä ja virastoissa päähenkilön noutaessa äitinsä tuhkia, hoitaessa paperitöitä ja kuljettaessa tuhkaurnaa mukanaan lentokoneissa. Toisaalta siinä missä

venäläinen elämänmeno saattaa länsilukijan silmissä eksotiselta ja kummalliselta, länsimaisen populaarikulttuurin tarjoama kuvasto HLBTIQ-vähemmistöjen elämästä näyttää kirjailija-päähenkilölle vieraana ja kaukaisena. Ukrainan sodan alkaminen 2022 pakottaa kuitenkin lukemaan romaanin Venäjäkuvasta myös täysin uudesta näkökulmasta. Sivuhenkilöiden suista lausutut kommentit siitä kuinka “[p]äiväkotilasten pitäisi opetella käsittelemään kalašnikovia” ja kuinka “[j]os tulee sota, jokainen lähtee puolustamaan isänmaata” (16, 17) saavat tämänhetkisen tilanteen valossa kylmäävän lisämerkityksen.

Kaiken kaikkiaan *Haava* ei ole mikään helppo lukuromaani. Selkeästä matkaromaaniasetelmasta huolimatta teos ei rakennu juonen ympärille, vaan äidin viimeiset hetket elossa, kuolema sekä tämän tuhkien hakeminen ja kuljettaminen Siperiaan toimivat katalysaattorina muistoille, naisten ja seksuaalisuuden pohdinnoille, runoilille ja esseekatkelmille. Romaani on kokonaisuudessaan hyvin intellektuelli, teksti vilisee viitteitä taiteilijoihin, kirjailijoihin ja feministisen teorian klassikkoajattelijoihin. Kyse ei ole namedroppailusta, vaan tekstillään Vasjakina käy näiden kanssa pikemminkin vuoropuhelua ja reflektoi omaa kirjoitustaan sekä tapaansa käsitellä ja jäsentää äitinsä poismenoa. Eri tekstilajeja yhdistelevä romaani on luonut varmasti omat haasteensa myös kääntäjälle. Toivola onkin joutunut suomentamaan proosakerronnan ja esseetekstien ohella myös Vasjakinan omaa runoutta sekä aiemmin suomentamattomia Gennadi Aigin runoja, jotka Vasjakina on teokseensa sisällyttänyt. Tekstin fragmentaarisuudesta huolimatta *Haava* pysyy koossa, sillä purkautumaan lähtevät ajatuskelat ja tekstikatkelmat kietoutuvat aina lopulta yhteen ja nivoutuvat äidin kuoleman ja sen laukaiseman ajatusprosessin ympärille.

Haava on ensimmäinen osa Vasjakinan romaanitriologiasta, jonka seuraavat osat, Vasjakinan isästä kertova *Step* (”Aro”, 2022) ja tädistä kertova *Roza* (”Ruusu”, 2023) on venäjäksi jo julkaistu. Sopiikin toivoa, että Otava ja Toivola jatkavat Vasjakinan autofiktiivisten romaanien suomennustyötä, jotta myös nämä teokset saavuttavat tulevaisuudessa suomalaiset lukijansa.

Eeva Kuikka
Tampereen yliopisto

Oppositioitoimijan moderni vankilakuvaus

Kira Jarmyš: *Naisten selli nro 3. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Aula & Co, 2022. 395 s. ISBN 9789523642898.*

Naisten selli nro 3 (ilmestynyt venäjäksi 2020) on Kira Jarmyšin esikoisromaani. Jarmyš tunnetaan kansainvälisesti parhaiten yhteiskunnallisen vaikuttajana ja erityisesti oppositiopoliitikko Aleksei Navalnyin lehdistösihteerinä, minkä myös suomalainen kustantaja muistaa mainita kirjan takakannessa. *Naisten selli nro 3* jatkaa venäläistä vankilakirjallisuuserinnettä, jonka kaari ylittää aina Fjodor Dostojevskistä Irina Ratušinskajaan. Teoksen otsikko tuo väistämättä mieleen Tšehovin pienoisromaanin *Sairashuone n:o 6*, josta Nikolai Leskov tunnetusti totesi, että osasto Venäjä muistuttaa kyseistä psykiatrista osastoa. Vuonna 2022 ilmestyi Jarmyšin toinen, toistaiseksi suomentamaton, romaani *Harassment* ("Ahdistelu").

Naisten sellin päähenkilö on nuori moskovalainen Anja, joka pidätetään korruptionvastaisessa mielenosoituksessa ja joka päättyy viettämään kymmenen päivää naisten sellissä. Jarmyš on kertonut käyttäneensä omia kokemuksiaan romaania kirjoittaessaan, ja pidätyskeskuksen arjen kuvailu onkin teoksen vahvinta antia. Anja jakaa sellin eri yhteiskuntaluokista tulevien naisten kanssa, joiden kautta venäläinen todellisuus näyttäytyy eri näkökulmista. Vähävirikkeisessä ympäristössä on aikaa jutella vankitovereiden kanssa, mutta myös pohtia omaa elämäänsä ja tekemiään valintoja. Elitistinen Anja, joka on opiskellut maineikkaassa Moskovan kansainvälisten suhteiden instituutissa, kokee alusta alkaen ylemmyyttä suhteessa viranomaisiin ja toisiin vankeihin.

Anjalle pidätysreissu on seikkailu ja mahdollisuus rentoutua, kun taas systeemin hampaissa oleville kanssavangeille se on toistuva riesa. Naiset keskustelevat sellissä muun ohessa myös politiikasta ja tuovat esille erilaisia näkökantojaan, joissa korostuvat auktoriteetin kaipuu, fatalismi ja selviytyminen. Henkilöhahmot jäävät hieman yksilulotteisiksi, mutta toisaalta romaani herää eloon juuri näiden karikatyyrimäisten, mutta itsetietoisien naisten arkisissa ja mutkattomissa dialogeissa. Sulassa sovussa teenjuonnin ohella rupattelevat hampaaton entinen rangaistusvanki, farkkuihin vuorautunut alkoholisti, ketjussa tupakoiva lesbo, leikeltä maksullinen seuralainen sekä tummaihoisen mainosmalli, jolla

on 25-vuotiaana kierrossa jo kolmas aviomies. Anjan etäinen ja osittain ulkomailla asuva isä, joka tulee yllättäen tapaamaan häntä vankilaan, toteaa, että tärkeintä on olla joustava ja mukautua kulloinkin vallitsevaan tilanteeseen, koska se on ainoa tapa pärjätä Venäjällä. Viranomaiset kuvataan kivikasvoisina robotteina, jotka kone-maisesti täyttävät käskyjä ja joista suurin osa on menettänyt täysin inhimillisyytensä toimiessaan osana koneistoa. Naisten näkökulmasta venäläinen oikeusjärjestelmä on kafkamainen labyrintti tai "suolisto", jossa voi pärjätä vain lahjuksilla tai suhteilla.

Romaanin ansiona voi pitää sitä, että se pyrki kuvaamaan Venäjän nykytodellisuutta eri näkökulmista. Anja, joka on "pyramidin huipulla", edustaa korkeakoulutettua ja länsimaalaisesti ajattelevaa ryhmää, jonka tällä hetkellä pakenee Venäjältä. Hänen sellitoverinsa taas pyrkivät vain selviytymään päivästä toiseen ja protestoivat vallanpitäjiä vastaan korkeintaan jättämällä äänestämättä vaaleissa. Kirjailija Mihail Šiskin tarkastelee esseekokoelmassaan *Sota vai rauha* venäläisen yhteiskunnan polarisoitumista ja sitä, miten kaukana nämä kaksi puolta ovat toisistaan. Tämä näkyy myös Jarmyšin romaanissa, sillä Anjan pahin pelko on muuttua kanssavankiensa kaltaiseksi "nukeksi" tai "ötökäksi", kun taas toiset eivät ymmärrä hänen oppositiohenkistä toimintaansa, sillä eihän mikään kuitenkaan muutu.

Romaania lukiessa tulee vaikutelma, että Jarmyšilla on paljon sanottavaa Venäjän yhteiskunnallisista ongelmista ja että hän on yrittänyt mahdollistaa esikoisteokseensa mahdollisimman paljon erilaisia teemoja. Korruption ja oikeusjärjestelmän mielivaltaisuuden lisäksi tekstissä tuodaan esille muun muassa naisten heikkoa asemaa, seksuaalivähemmistöjen syrjintää, rasismia ja riittämätöntä vanhemmuutta. Tämän runsauden vuoksi yhteiskunnallisten kipupisteiden käsittely jää väistämättä pintapuoliseksi ja kerronta tuntuu hajoavan. Tässäkin tapauksessa vähemmän olisi ollut enemmän. Pidätysellin tapahtumien ja Anjan menneisyyden reflektion lisäksi juoneen tuodaan kreikkalaisen mytologian kautta yliluonnollinen taso, jossa Anjan selittämättömät näyt ja kokemukset korostavat venäläisen oikeusjärjestelmän absurdiutta ja mielivaltaisuutta.

Kira Jarmyšin esikoisteos on viihdyttävää luettavaa juuri mehukkaiden dialogien ja tuo-

reiden näkökulmien vuoksi, mutta se kärsii hajanaisuudesta ja punaisen langan puutteesta. Anjan poliittinen toiminta näyttyy jännityksen hakemiselta ja hänen ylimielinen asenteensa toisiin vankeihin on häiritsevää. Näin romaanin kuvaama oppositiot toiminta eroaa esimerkiksi Ratušinskajan poliittisesta toiminnasta, jonka tavoitteena oli oikeasti muuttaa yhteiskuntaa parempaan suuntaan eikä vain pelastaa oma nahkansa. Romaanissa Anja päättyy vastaamaan kokemaansa epäoikeudenmukaisuuteen vihalla

ja jatkaa näin väkivallan kierrettä. *Naisten selli nro 3* tuo myös esille laajamittaisen muutoksen vaikeuden jakautuneessa maassa, jossa suurin osa ihmisistä keskittyy päivittäiseen selviytymiseen. Jarmyš luo romaanissaan lohduttoman kuvan paikallaan polkevasta, menneisyyteen jumituneesta ja näköalattomasta nyky-Venäjistä, jonka allegoriana naisten selli nro 3 toimii.

Päivi Kuusela
Helsingin yliopisto

Alistettu megalomania

Ričardas Gavelis: *Vilnan pokeri*. Suomentanut Urtė Liepuoniūtė & Per Lānsmans. Siltala, 2022. 575 s. ISBN 9789522349460.

Juusin toukokuun loppupuolella Aleksanteri-instituutin ainejärjestö Sasha ry:n paneelin, jonka aiheena oli liettualaisen Ričardas Gavelisin massiivinen ja riipivä teos *Vilnan pokeri*. Teos julkaistiin glasnostin aallonharjalla vuonna 1989, muutamaa viikkoa ennen Berliinin murin murtumista. Aleksanteri-instituutin alumni Urtė Liepuoniūtė toi kokeellisen ja kunnianhimoisen kirjan suomalaislukijoiden ulottuville Per Lānsmansin kanssa tehdyllä käännöksellään viime vuoden loppupuolella. Kyse on kotimaassaan kulttimainetta nauttiva teos, joka on kautta aikain toinen suomennettu liettualaisromaaniksi.

Sasha ry:n paneeliin valmistautuessa lukeminen yski, ja kirja kulki mukanani repussa lopulta lähes koko toukokuun. Teoksen esipuheessa paneeliin osallistunut Gavelis-tutkija Jūratė Čerškūtė toteaaakin, että neljään osaan pilkotun tarinan 337-sivuinen ensimmäinen luku täytyy vain sinnitellä läpi, jotta tarinan eri osat voivat kolmessa viimeisessä luvussa kietoutua yhteen kaoottisen kaleidoskooppimaiseksi kokonaisuudeksi, jonka tavoitteena on ratkaista tarinaa dominoiva murhamysteeri.

Vilnan pokeri on ronskia vyörytystä, jossa päähenkilö Vytautas Vargalysin ihmissuhde- ja seksielämä ja henkilöhistoriaa kuvaillaan raa'alla ja pahimmillaan (tai parhaimmillaan, lukijasta riippuen) hyvin ällöttävällä tavalla. Vargalys on gulag-selviytyjä, traumatisoitunut ja surullinen hahmo, jonka vilnalaiselämää kirja seuraa tarkentamattomana 1970-luvun vuonna. Teoksen kirjoittaminen vei Gavelisilta yli vuo-

sikymmenen, mikä näkyy pysähtyneisyyden ajan makaaberina kuvauksena – Vargalysin kertomana tarina kiihdyttää, peruuttaa ja py-sähtelee tavalla, josta lukijan on varsin helppo pudota kärryiltä, sillä yhteenkään kertojaan ei voi luottaa. Kirjan kolme viimeistä lukua, joissa Vargalys ei enää itse toimi kertojana, tuovat teokseen lopulta ainakin jonkinlaista logiikkaa, vaikka tulkinvaraa jää lopulta täysin lukijalle.

Eräänä toukokuisena rankkasadepäivänä reppuni päästi läpi vettä. Gavelisin paksun teoksen sivut käpristyivät ja pikimustan kannen reunat väentyivät sisäänpäin, sivut tumentuivat valuvasta musteesta. Sopivaa, ajattelin: kirjaa – erityisesti sen ensimmäistä lukua – lukiessa Vilna piirtyi mieleeni mustana, reunoiltaan valuvana ja totalitaristisen järjestelmän alla käpristynä.

Pakkovalta, totalitarismi, *He* – tässä onkin Gavelisin kirjan ydin. Gavelisin luoma kuluttavan kirjastotyön kanssa kamppaileva päähahmo Vargalys ottaa elämäntehtäväkseen *Heitä* vastaan taistelun. Nimitykseen Gavelis tiivistää oikeastaan kaikenlaisen pakkovallan, jota yhteiskunnassa esiintyy; Gavelis kuvailee, kuinka niin Baltian alistanut natsihallinto kuin Moskovasta pakkosaneltu miehityskin edustavat *Heitä*, ihmiskunnalle ominaista joukkoa tai oikeastaan psykenpiirrettä, jonka ainoa tavoite ja olemassaolon oikeutus on alistaa ja kontrolloida. *He* ovat olleet olemassa koko ihmiskunnan historian ajan päästen välillä valtaan ja painuen hetkeksi unholaan vain uudestaan noustakseen, Vargalys pohtii kirjan ensimmäisessä luvussa.

He ovat ovelia. Vargalys näkee *Heitä* joka puolella, katupuluissa, opettajissa, vastaan tulevissa vilnalaisissa. Maailmassa ei ole Vargalysin mukaan paikkaa, jonne *He* eivät yltäisi. Vargalys

tunteekin *Heitä* kohtaan pakkomielleistä kiinnostusta, joka läiskyy raivoksi ja murtuneeksi epätoivoksi.

He ovat metafyyssistä rotua, joka haarautui joskus ihmisrodusta; he ovat pullistuneiden silmien kantajia, sielun imijöitä, epämuotoisten, deformatiivisten ruumiiden apologettoja ja Vilnan salaisia hallitsijoita. En kestä enää. Voisivatpa He työntää minut Nerisiin, jotta virta veisi minut mukanaan kuin muiston. Voisivatpa He kuristaa minut silloin, kun nukun. (312.)

Totalitismianalyysin ohella kirja on erinomainen muistipoliittinen manifesti, minkä hienovärisin ilmentymä on Gavelisin tarkkanäköinen ajatus liettualaisesta ihmisestä, *homo lithuanicusista*. Konsepti on luonnollisesti eräänlainen vastakohta Kremlin takomalle neuvostoihmiselle, mutta toisaalta Gavelis ei säästele sanojaan *homo lithuanicus*en, eli maanmiestensä, haukkumisessakaan.

Gavelisin luoma *homo lithuanicus* on toisaalta epävarma ja arpova, toisaalta myös vapautta ja itsenäisyyttä arvostava ja Liettuan kotimaakseen tunnustava. Ihminen, joka toisaalta janoaa vapautta, mutta toisaalta on joutunut *Heidän* julman ”kanukointinsa” uhriksi vuosikymmenien ajan, mikä on väistämättä johtanut passiivisuuteen. Neuvostomiehityksen viimeisinä vuosina ilmestynyt teos muistuttaa alkusykästä liettualaisen identiteetin uudelleenlöytämiseksi ja kansan hengestä käytävälle keskustelulle – ja ymmärtääkseni tällaisen roolin teos on myös liettualaikirjallisuuden kaanonissa saanut.

Homo lithuanicusista tuntuu ruumiillistavan myös elottomaksi ja historiansa unohtaneeksi kuvattu Vilnan kaupunki. Se on Gavelisin teoksessa neuvostoarkkitehtien ja -insinöörien harmaaksi alistama, vanhastakaupungistaan rapistuva kaupunkimuotoinen *homo lithuanicus*, jonka historian merkkimyytit – esimerkiksi kauhistuttava basiliski ja Vilnan perustamiseen liitetty rautasusi – enää lymyilevät katujen alla tai kaupunkia ympäröivissä metsissä:

Vilna kuoli jo aikoja sitten. — Poissa ovat Vilnan kasvat, kaikki uudet kaupunginosat ovat samantaisia, ei-mimmoisiaakaan: juopoista, kauppajonoista ja johdinautojen vaijereista koostuvia sieluttomia kasaumia. Katson silmät auki, mutta en näe mitään. Ei mitään salaperäisiä merkkejä, ei syvempää merkitystä: on vain samaa loputonta unta, joka sinut on pakotettu näkemään. (121.)

Kuvaus Vilnan useista eri tasoista, sen synkkyyydestä ja ylvästä historiasta, on ankeudessaan kiehtova. Eikä syy kaupungin rosoisuuteen ole vain *Heissä*; Gavelisin Vilna tuntuu omalta henkilöahmoltaan, joka itse on päättänyt kumartaa niihin ilmansuuntiin, jotka Liettuaa ovat halunneet alistaa. Henkilöahmiona kaupunki rankaisee ja harvemmin palkitsee kirjan sankareita, jotka joutuvat navigoimaan Vilnan raakojen lakien ja epämääräisen logiikan muodostamassa viidakossa.

Teos tuntuu tänä päivänä taas entistä ajankohtaisemmalta. Kuten tutkija Čerškutė kirjoittaa esipuheessaan: Putininkin Venäjä olisi Gavelisille yksi *Heidän* ilmestymisistään. Se, mitä Liettuaassa koettiin neuvostomiehityksen aikaan, toistuu osittain muuntuneessa muodossa nykypäivän Ukrainassa. Toisaalta Liettuan ja Ukrainan kokemukset muodostavat Gavelisin ajattelun mukaisesti vain yhden osan pitkässä *Heidän* uhrien ketjussa. Gavelisin teoksen suurin anti onkin totalitarismin ja kansalaisten kontrolloimistarpeen universaalius ja toistuvuus. Kyse ei ole vain Kremlistä tai venäläisestä imperialismista, vaan ihmisluonnon ominaispiirteestä; tarpeesta joko tulla *Heiksi* tai kamppailla *Heitä* vastaan.

Vilnan pokeri ei ole helppolukuinen teos, ei lähelläkään. Sasha ry:n paneelissa kirjan kääntänyt Liepuoniutė kertoi lukeneensa teoksen ensimmäistä kertaa kouluaikanaan, kuten useimmat liettualaiset tekevät. Tämän jälkeen hän on palannut sen äärelle useita kertoja, ja joka kerralla Gavelisin kutoma 1970-lukuinen maailma on tarjonnut hänelle uusia näkökohtia maansa historiaan.

Palasin itsekin *Vilnan pokerin* ääreen tätä arvostelua varten. Luin teoksen jokaisesta luvusta osan ja totesin, että teos on kaikessa vaikeudessaankin niin tuoreessa muistissa, etten pysty kahlamaan sitä vielä läpi uudestaan. Ajatus suoraan sanottuna ahdisti, koska Gavelisin luomaan tarinaan uppoaminen vaatii lukijalta paljon aikaa, keskittymistä ja kuria. Uuden lukukerran teos ansaitsee kuitenkin jo pelkästään Liepuoniutėn ja Länsmansin mestarillisen käännökseen vuoksi, joka on tuonut liettualaisen kirjallisuuden ison askeleen lähemmäksi suomalaista lukijakuntaa. Palaan siis kirjan pariin, kunhan olen saanut sulateltua edellisen lukukerran – ja todella toivon, että maailmassamme on silloin vähemmän *Heitä*.

Juho Pitkänen

Aleksanteri-konferenssi 2023 ”Decolonizing Space in the Global East”

Järjestyksessään 22. Aleksanteri-konferenssin aloitti heti avajaisseremonian jälkeen esiintynyt postkolonialistisen feminismin professori Madina Tlostanova Linköpingin yliopistosta. Hänen puheenvuoronsa toimi täydellisenä alustuksena konferenssin päätteemälle – ”Decolonizing Space in the Global East” – sekä useille tulevien päivien paneeliesitelmille yhdistäen kolonialismin, postsosialismin ja sukupuolentutkimuksen näkökulmia. Aloituspäivän, kuten myös muiden konferenssipäivien, paneeli- ja roundtable-keskusteluissa näkyivät olennaisena osana Venäjän hyökkäyssodan vaikutukset alueutkimukseen. Alueellisten painotusten osalta konferenssiesitelmissä olivat Suomen lisäksi vahvasti esillä Ukraina, Keski-Aasia sekä yleisemmin erinäiset raja-alueet. Temaattisesti puolestaan kansalaisyhteiskunnan ja vähemmistöjen roolit sekä median ja propagandan välinen suhde. Iltapäivällä konferenssivierailla oli mahdollisuus osallistua *Attention, Prison!* -näyttelyn opastettuun kierrokseen. Näyttelyyn oli koottu

venäläisiin nuorisovankiloihin tuomittujen henkilöiden tuottamia julisteteoksia.

Yksi monista päivän kiinnostavista paneeleista, ”The Ebbs and Flows of New Russian Emigration”, oli varsin täyteläinen, sillä se koostui peräti viidestä esitelmästä. Tästä huolimatta suuren määrän kuulijoita kerännyt paneeli oli kokonaisuutena eheä: esitelmät tukivat toisiaan, mutta tarjosivat myös omia näkökulmiaan Venäjän hyökkäyssodan aiheuttamaan venäläisten siirtolaisuuteen, jonka loppua ei ole näkyvissä. Margarita Zavadskayan (Ulkopoliittinen instituutti) esitelmä käsiteli venäläisten poliittisten siirtolaisten eri tapoja ja strategioita käsitellä ja kerronnallistaa omaa identiteettiään Venäjältä lähtemisen jälkeen. Siirtolaisten suurin keskitymä on tällä hetkellä Kazakstanissa, kun taas EU-alue muodostaa melko pienen osan uusien siirtolaisten kohdemaista. Zavadskaya painotti myös sitä, kuinka Venäjältä lähteneiden ja sinne jääneiden välinen jakolinja syvenee entisestään. Sofia Gavrilo (Leibniz-instituutti) puolestaan

Kuva: Mariia Fursina.

esitteli venäläissiirtolaisuuden vastaanottoa Georgiassa, missä siirtolaisuus on herättänyt kolonialistisia ja imperialistisia kaikuja. Hän myös havainnollisti sitä, miten hyvin erilaisiin aktivismin muotoihin tottuneiden venäläisten ja georgialaisten on vaikea löytää yhteistä säveltä kollektiivisessa toiminnassa Venäjän toimia vastaan.

Useimmat paneelin esitelmät pohjautuivat laadulliseen aineistoon kuten haastatteluihin ja kyselylomakkeisiin, mutta Olga Isupovan työryhmän tutkimuksessa oli kiinnostavasti hyödynnetty myös 700 000 Telegram-viestintäsovelluksen viestiä määrällisenä tutkimusmateriaalina. Esitelmästä kävi ilmi, miten venäläisten siirtolaisten EU:n ulkopuoliset kohdemaat suhteutuvat toisiinsa asettautumisen kannalta: Kazakstaniin ja Armeniaan pääsy on helpompaa pelkällä Venäjän sisäisellä passilla, kun taas Serbiaan ja Armeniaan jääminen on osoittautunut Kazakstania helpommaksi. Paneelissa oli lisäksi kaksi esitelmää, jotka keskittyivät tiettyihin ammattiryhmiin. Anna Temkinan (Ben-Gurionin yliopisto) ja Anastasia Novkunskeyan terveydenhuollon ammattilaisiin keskittyneessä tutkimuksessa sekä Jenny Wiikin (Göteborgin yliopisto) ja Elena Johanssonin (Göteborgin yliopisto) venäläisiä emigranttijournalisteja käsittelevässä esitelmässä nostettiin molemmissa esiin henkilökohtaisen aktivismin sekä ammatillisten

arvojen välinen suhde. Esimerkiksi Venäjältä lähteneet terveysalan asiantuntijat kritisoivat haastatteluissa Venäjän terveydenhuoltojärjestelmää, mutta päätyivät useimmiten samalla esittämään kritiikkiä Venäjän koko poliittista järjestelmää kohtaan. Aktiivisessa ja hedelmällisessä loppukeskustelussa nostettiin esiin muun muassa tämänhetkisen venäläissiirtolaisuuden tutkimisen sitominen laajempiin siirtolaisuusteemoihin ja -käsitteisiin.

Konferenssin toisen päivän paneelissa kuultiin vankilajärjestelmistä ja laillisista valinnoista. Ensimmäisessä paneelissa ”Carceral Practices”, Buena Vista -säätöön apulaisprofessori ja Texas Tech -yliopiston historian laitoksen apulaisjohtaja Alan Barenberg johdatti yleisön neuvostoajan Gulag-järjestelmän pariin mielenkiintoisessa puheenvuorossaan ”(De)colonizing Space in the Soviet Gulag in the Case of Vorkuta”, jossa hän käsittelee vankilajärjestelmää koloniaalisena projektina. Vorkutan vankileiri sijaitsi Komin tasavallassa, jossa vankeja käytettiin raskaaseen pakkotyöhön esimerkiksi kaivoksissa. Barenberg painotti koloniaalista ajatusta niin sanotusta ”tyhjästä tilasta”, johon vangit karkotettiin ja jonka rakentaminen ja toiminta sivuutti täysin alueen alkuperäisväestön olemassaolon. Kyseinen ajattelumalli niin sanotusta tyhjästä tilasta maan periferiassa, joka oikeuttaa maan ja vesistöjen valtiolliseen ja yksityiseen käyttöön,

Kuva: Mariia Fursina.

leimaa retoriikkaa Venäjän laajasta arktisesta alueesta vielä edelleenkin. Birminghamin yliopiston professori Dominique Moran puolestaan toi keskustelun vankilajärjestelmistä tähän päivään. Hän huomautti, että globaalin idän vankilajärjestelmät usein sivuutetaan globaalin etelän ja pohjoisen kriminologisessa diskursussa, vaikka vangitsemiset ovat hyvin laaja ilmiö esimerkiksi Venäjällä.

Paljon yleisöä puoleensa vetänyt keskustelu aiheesta ”Arctic Anthropology at the time of Uncertainty: Shifting Frontiers, Disruption, and Continuity” kokosi useiden Venäjän arktisten alkuperäiskansojen parissa työskentelevien antropologien pohdinnat informatiiviseen ja tunteikkaaseen keskusteluun. Alaskan Fairbanks-yliopiston apulaisprofessori Sveta Yamin-Pasternak jakoi huolensa Venäjän Ukrainassa laajentaman aggression vaikutuksista arktisiin alkuperäiskansoihin. Hän painotti sodan vaikuttavan nopeasti arktisen alueen ihmiskokemuksiin ja toi esille yhteiskuntatieteilijöiden kohtaamia vaikeuksia tutkia kyseisiä muutoksia tällä hetkellä. Stephan Dudeck Tarton yliopistosta muistutti omassa puheenvuorossaan miten paternalistiset järjestelmät hallitsevat Venäjän arktista tilaa edelleen viitaten alueen kontrollointiin neuvostoajan tavoin, kuten Alan Barenberg puheenvuorossaan esitteli. Lapin yliopiston Florian Stammer esitteli kokemuksiaan arktisen

tutkimuksen jatkamisesta Venäjän ulkopuolella. Hän painotti online-yhteisöjen eli netnografian hyödyntämistä, poliittisten kysymysten välttämistä sekä luottamuksen suurta roolia epävarmuuden aikana. Lisäksi hän huomautti Kiinan arktisen tutkimuksen jatkumisesta samaan aikaan kun läntinen tutkimusyhteisö kamppailee tutkimuksen edistämisen kanssa. Puheenvuorot alleviivasivat tiedon yhteistuotannon, Venäjän arktisen todellisuuden huomioinnin ja työskentelevän tutkimisen tärkeyttä Venäjän hyökkäyssodan tuomista uusista rajoista huolimatta.

Paneelissa ”Legal Choices” Jeff Kahn (SMU Dedman School of Law) ja Agnieszka Kubal (University College London) keskittyivät lakien tutkimiseen itäisessä Euroopassa. Kahnin puheenvuorosta nousi esiin Venäjän kasvanut välinpitämättömyys kansainvälistä lainsäädäntökehystä kohtaan 2010-luvulta lähtien, josta esimerkkinä on Ukrainaan kohdistunut laajentunut aggressio vuosina 2014 ja 2022. Hänen mukaansa Venäjä ei enää halua seurata Neuvostoliiton jälkeisiä rajoja, vaan on palannut ”uuskeisarillisesti” 1800-luvun ajattelutapaan. Vahvassa esityksessään Kubal jatkoi Kahnin puheenvuorosta korostamalla oikeusvaltion ymmärtämistä lainsäädännön toteutumisen perspektiivistä. Lainsäädännön tutkimista tulisi hänen mukaansa toteuttaa yhä enemmän oikeustietoisuuden paradigman kautta feministisiä

Kuva: Mariia Fursina.

utkimuseriaatteita unohtamatta. Lopulta Kubal kysyi varmasti useita pohdituttaneen kysymyksen, johon hänen viimeisin tutkimusprojektinsakin keskittyy. Ketkä ovat ihmisoikeuksien takana Itä-Euroopassa ja Venäjällä? Kansainvälisen lainsäädäntökehityksen ja ihmisoikeuksien toteutuminen ovatkin äärimmäisen ajankohtaisia kysymyksiä väkivallan jatkuessa sekä Ukrainassa että lokakuun myötä myös Lähi-idässä.

Konferenssin toinen päivä päättyi elokuvapaneeliin, taiteellisen työpajaan ja *The Foundations of Russian Law* (2023 Bloomsbury) -kirjan julkaisutilaisuuteen, jonka jälkeen konferenssivieraat kokoontuivat vielä Helsingin kaupungin järjestämään vastaanottoon kaupungintalolla. Iltatilaisuus päätti tiedontäyteisen päivän tunnelmaltaan rentoon vanhojen ja uusien ystävien kokoontumiseen kaupungintalon kauniissa tilassa.

Perjantaiamun aloitti Aleksanteri-instituutin Una Bergmanen johtama istunto ”Political transformations”, jossa käsiteltiin poliittisia muutoksia Venäjällä ja Itä-Euroopassa kolonialismin näkökulmasta käsin. Yleisön valussa verkkaisesti saliin Tallinnan yliopiston apulaisprofessori Epp Annus esitteli Viron neuvostoaikaista lauluperinnettä, ympäristönsuojelua ja taloudellista itsehallintoa esimerkkeinä dekolonisoivista prosesseista maassa, jossa kansalaisilla oli ainakin jonkinlaiset mahdollisuudet toimijuuteen.

Tarton yliopiston professori Vjatšeslav Morozov puolestaan katsoi kolonialismia mentaalisenä rakenteena. Hän piti erityisen vahingollisena sitä, että Venäjän länsiosissa miehiltä on edellytetty vuosikymmenten ajan vahvan, valkoisen miehen identiteettiä, joka on hänen mukaansa johtanut monet miehet tuntemaan sisäistä epävarmuutta ja sitä kautta jopa käyttämään väkivaltaa. Hän muistutti, että meidän on oltava tietoisia rakenteista, jotka luovat tällaisia, pahimmillaan rasistisia ajatusmalleja.

Ben Noble (University College London) kertoi vertailevasta tutkimuksestaan, joka tarkasteli sitä, milloin Venäjällä ja entisissä neuvostotasavalloissa miesten välinen seksi oli laillistettu ja tämän prosessin väitetystä suhteesta maiden ”eurooppalaistumiseen”. Noblen mukaan esimerkiksi Ukrainassa lakimuutos liittyi pyrkimykseen estää AIDSin leviäminen. Venäjällä puolestaan kyse oli Jeltsinin tekemästä lakialoitteesta, ei niinkään eurooppalaisesta vaikutuksesta, vaikka Venäjällä tietyt tahot ovat näin väittäneetkin. Paneelin päätti Varsovan yliopiston apulaisprofessori Iwona Kaliszewskan kuvakertomus, joka pohjautui hänen tekemäänsä tutkimukseen puolalaisten vapaaehtoisjärjestöjen viemästä humanitaarisesta avusta Ukrainaan. Itsekin avustusmatkoille osallistuneen Kaliszewskan vaikuttava puheenvuoro esitteli konkreettisesti

Kuva: Mariia Fursina.

avustustoimintaa, mutta toi esiin myös avustajien motiiveja. Niistä keskeisimmät liittyivät toivoon, ettei konflikti leviä laajemmalle alueelle ja että jatkossa puolalaisilla ja ukrainalaisilla olisi mahdollisuus yhteiseen tulevaisuuteen.

Perjantaina kävimme seuraamassa muun muassa äärimmäisen hyvin rakennetun paneelin ”Mobilizing Russian Media During the War on Ukraine”, jonka esitykset käsittelivät Venäjän propagandaa eri mediakanavissa Ukrainan sotaan liittyen. Esimerkiksi Alexandra Brankova Uppsalan yliopistosta tutki venäläistä digitaalista nationalismia ja toiseuttamisen prosesseja Tsargrad TV:n ja isänmaallisen mediayhtymä RIA-FANin uutisten kautta. Katja Grupp (International University of Applied Sciences), kertoi InoSMI.ru-uutissivuston kääntämien kansainvälisten uutisten vääristelystä ja kielestä vallan välineenä. Valentyna Shapovalova Kööpenhaminan yliopistosta tutki militarisoidun maskuliinisuuden kuvia Venäjän sotapropagandassa. Yuliya Krylova-Grek (Kiovan Mohyla-akatemia) kartoitti vuosien 2014–2022 venäläisen median ideologisia narratiiveja, joiden pääteemoina olivat turvallisuus, historia ja kulttuuri. Esitykset täydensivät toisiaan erinomaisesti ja antoivat

kuulijoille monipuolisen kuvan Venäjän valtion tämänhetkisistä vaikuttamiskeinoista ja -pyrkimyksistä mediassa.

Tapahtuman päättivät ensi vuoden konferenssin järjestelykomitean edustajien kiitossanat ja tulevan konferenssin aiheen julkistaminen. Ensi vuoden Aleksanteri-konferenssin teemana on ”Resisting Authoritarianism in Eurasia. Civil Society and New Solidarities”. Järjestelykomitean edustaja, historiantutkija Anatolii Pinsky Aleksanteri-instituutista vitsaili, että tämän vuoden konferenssin esiintyjien keskuudessa ”uhanalaisin laji” olivat historioitsijat, ja hän kannustikin erityisesti historiantutkijoita lähettämään esitelmähdotuksia ensi vuoden konferenssiin muiden tieteenalojen tutkijoiden ohella. Tilaisuuden lopuksi yleisön johdatti balkanilaiseen tunnelmaan paikallinen musiikkiorkesteri Café Balkan Helsinki, joka sai tunnelman nousemaan, kunnes vahtimestarin ponnekas määräys tilaisuuden päättymisestä kaikui salissa yleisön vielä vaatiessa lisää musiikkia.

Jesse Hirvelä, Helsingin yliopisto
Anna Laakkonen, Itä-Suomen yliopisto
Mirkka Ollila, Helsingin yliopisto

Obstacles to the realization of Sámi rights in Northwestern Russia

Mirkka Ollila

The article examines the influence of the Russian Indigenous rights framework on different aspects of the lives of the Kola Sámi. In Russia, the Constitution and federal laws contain legal norms that protect the rights of Indigenous peoples. However, in the last decade, scholars and the media have paid increasing attention to challenges related to the realization of the rights of Indigenous peoples. In this study, the effects of Sámi rights are examined with the help of legal pluralism, emphasizing the grievances of the Indigenous peoples of Russia and the contradictions of the legal system. The research material consists of four interviews, 21 news articles from 2013–22 and one podcast. The results show that the three areas impacting the rights of the Kola Sámi are self-government and self-determination, obstacles to the practice of traditional livelihoods, and contradictions in the existence of rights *de jure*. The research emphasizes the detrimental effect of Arctic development during the Putin administration on the realization of the rights of the Sámi people. The article also refers to colonial practices that have affected the experiences of Indigenous peoples from the Soviet era onwards, especially obstacles related to the exercise of rights.

Russian heritage speakers in foreign language teaching

Johanna Viimaranta

The article discusses how heritage speakers of Russian experience their learning environment as compared to Finnish-speaking foreign language learners. A questionnaire was conducted among degree students of Russian as a foreign language at the University of Helsinki and was answered by 40 respondents. The main result is that students find it important for heritage speakers and foreign language learners to be taught in separate groups. Heritage speakers were also found to differ from foreign language learners in how they experience the studies and their relevance to their future careers.

Tämän numeron kirjoittajat

Mirkka Ollila, VTM, väitöskirjatutkija, Poliittisten, yhteiskunnallisten ja alueellisten muutosten tohtoriohjelma, Helsingin yliopisto, ORCID 0009-0002-2600-5259

Johannes Remy, FT, Instructor / Dosentti, Wilfrid Laurier University, Waterloo, ON / Helsingin yliopisto, ORCID 0000-0003-1645-8318

Valentyna Shapovalova, MA, väitöskirjatutkija, Kööpenhaminan yliopisto, ORCID: 0000-0001-5007-3871

Johanna Viimaranta, FT, professori, Kielten osasto, Helsingin yliopisto, ORCID 0000-0002-9640-3394

Ohjeita kirjoittajille

Ajantasaiset kirjoittajaohjeet verkkosivuillemme:
<https://journal.fi/idantutkimus/kirjoittajanohjeet>

1 Pääkirjoitus: Valtauttavan tutkimustiedon äärellä

ARTIKKELIT

- 5 Mirikka Ollila: Saamelaisten kiristynvä oikeudellinen asema
Luoteis-Venäjällä
- 24 Johanna Viimaranta: Venäjän perintöpuhujat vieraan kielen
opetuksessa

ESSEET

- 42 Johannes Remy: Venäjä-keskeisyyden ongelmat aluetutkimuksessa
- 50 Valentyna Shapovalova: Kuinka ukrainalainen tutkija voi käsitellä
Venäjän sotaa?

KOLUMNIT

- 59 Sanna Turoma: Imperialismi, kolonialismi ja humanistinen Venäjän
tutkimus
- 63 Simo Mikkonen: Historiapoliitikkaa ja historianopetusta hyökkäyssodan
varjossa

TAIDE

- 66 Mika Pylsy: Sotaa kuvittamassa: Marija Kinovyťš
- 73 Arviot
- 81 Ajankohtaista
- 86 Abstracts in English

